

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК

**«Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы
Серия «Начальная школа и физическая культура»
№3(42), 2014**

Алматы, 2014

**Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті**

ХАБАРШЫ

**«Бастауыш мектеп және дене
мәдениеті» сериясы
№3(42), 2014**

2001 ж. бастап шығады.
Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір

Бас редактор
п.ғ.д., проф. Қ.І. АДАМБЕКОВ

Бас редактордың орынбасары:
п.ғ.д., проф. А.Н. Ильясова

Ғылыми редакторлар:
п.ғ.д., проф. Г.А. Уманов,
м.ғ.д., проф. Ш.А. Балғымбеков

Редакция алқасы:
б.ғ.д., проф. К.Милашюс
(Вильнюс, Литва),
PhD Сивек Зденек (Прага, Чехия),
п.ғ.д., проф. Вилкас Аудронис
(Вильнюс, Литва),
п.ғ.к., проф. В.И. Шукан
(Минск, Белоруссия),
п.ғ.к., проф. В.И. Варюшин
(Москва, Ресей),
п.ғ.д., проф. Ю.С. Мануйлов
(Нижний Новгород, Ресей),
п.ғ.д., проф. С.И. Қасымбекова,
п.ғ.д., проф. Т.А. Ботагариев,
п.ғ.д., проф. Бекмагамбетова Р.К.
(жауапты хатшы)

**© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2014**

Қазақстан Республикасының
мәдениет және ақпарат
министрлігінде 2009 жылы мамырдың
8-де тіркелген №10106-Ж

Басуға 30.10.2014 қол қойылды.
Пішімі 60x84 ¹/₈. Көлемі 8,5 е.б.т.
Таралымы 300 дана.
Тапсырыс 217

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

**М а з м ұ н ы
С о д е р ж а н и е**

Адамбеков Е.К. Теоретико-методические основы технико-тактической подготовки футболистов.....	3
Ильясова А.Н., Адамбеков Б.К. Физическое воспитание детей и подростков в семье как основа здоровья детей.....	5
Адамбеков К.И., Адамбеков Б.К. Спорт высших достижений как социальное явление и фактор социализации личности спортсмена.....	8
Ботагариев Т.А., Кубиева С.С., Срымova Б.Ж. Экспериментальное обоснование внедрения электронного учебника в учебном процессе по предмету «физическая культура» в школе	11
Коваленко В.А. Физическая культура как феномен двигательной деятельности человека.....	16
Бекмагамбетова Р.К., Берлибаев Б.Т. Воспитание лидерских качеств у детей дошкольного возраста в условиях семьи.....	18
Ахметова Э.К. Формирования самоорганизующихся начал мотивации в женской футбольной команде.....	21
Якупов А.С., Погорелов С.А. Коммерциализация как негативный фактор в организации Олимпийских игр.....	25
Сералиева А.М., Баймагамбетова З.М. Проведение деловой игры по гражданскому процессу.....	27
Адамбеков К.И., Қылышев Е. Халық педагогикасындағы қазақтың ұлттық ойындарын тәрбие жүйесінде қолданудың ерекшеліктері.....	30

Казахский национальный
педагогический
университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия «Начальная школа
и физическая культура»
№3(42), 2014

Выходит с 2001 года.
Периодичность – 4 номера в год

Главный редактор
д.п.н., проф. К.И. АДАМБЕКОВ

Зам. главного редактора:
д.п.н., проф. А.Н. Ильясова

Научные редактора:
д.п.н., проф. Г.А. Уманов,
д.м.н., проф. Ш.А. Балгимбеков

Редакционная коллегия:
д.б.н., проф. К.Милашюс
(Вильнюс, Литва),
PhD Сивек Зденек (Прага, Чехия),
д.п.н., проф. Вилкас Аудронис
(Вильнюс, Литва),
к.п.н., проф. В.И. Шукан
(Минск, Белоруссия),
к.п.н., проф. В.И. Варюшин
(Москва, Россия),
д.п.н., проф. Ю.С. Мануйлов
(Нижний Новгород, Россия),
д.п.н., проф. С.И. Касымбекова,
д.п.н., проф. Т.А. Ботагариев,
д.п.н., проф. Р.К. Бекмагамбетова
(ответ. секретарь)

© Казахский национальный
педагогический университет
имени Абая, 2014

Зарегистрировано
в Министерстве культуры и
информации Республики Казахстан
8 мая 2009 г. №10106-Ж

Подписано в печать 30.10.2014.
Формат 60x84 ¹/₈.
Объем 8,5 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 217.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального
педагогического
университета имени Абая

Абдреймова К.А., Айымқұлов Ж.Ә. Жасөспірім спортшылардың бастапқы дайындық кезеңінің ерекшеліктері.....	32
Кирман Ю.Э. Особенности непотизма и кланового капитализма в условиях постсоветского Кыргызстана.....	36
Шамшиев Т.С. Нагрев регистрирующей среды со стороны подложки.....	41
Төлегенұлы Н. Дене тәрбиесі және спорт мамандығының студенттерін адамгершілік және еңбекке тәрбиелеу жолдары.....	44
Ережепов Т.Т., Болатқызы Ш. Қимыл-қозғалыс ойындарының тарихы, қалыптасуы және баланың жан-жақты дамуындағы алатын орны.....	48
Тоқмолдаев Н.М., Кадырбеков Р.Б. Дзюдо күресімен шұғылданушы спортшылардың жас мөлшеріне байланысты әдіс-тәсілдік дайындығының кезеңдері мен ерекшелігі.....	51
Абдреймова К.А., Шонықбаев Е. Мектептегі дене тәрбиесі жүйесінің тиімділігін ұлттық ойындар негізінде арттыру.....	54
Абсатова А.А., Жаманбаев Т. Дзюдо күресіндегі дене дайындығының ерекшеліктері.....	56
Якупов А.С., Погорелов С.А. Использование тренажерных устройств при рукопашном бое.....	60
Төлешова А.Ә. Мектеп бітірушілерді педагогикалық бағыттаудың ұстанымдары.....	63

Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитеті Алқасының (2008 жылғы 27 ақпандағы №3) шешімі негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршы журналының «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясын педагогика ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

На основании решения Комитета по контролю в сфере образования и науки (№3 от 27 февраля 2008 г.) Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Начальная школа и физическая культура» внесен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по педагогическим наукам.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ТЕХНИКО-ТАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ФУТБОЛИСТОВ

Е.К. Адамбеков – к.п.н., профессор КазНПУ им. Абая

В этой статье исследованы теоретическо-методологические основы игрового мастерства футболистов. А также обсуждены тактика и методы проведения мирового Чемпионата 2014 г.

Ключевые слова: методы проведения игры, тактики, техника, футболисты.

Бұл мақалада футболшылардың ойын шеберлігінің теориялық және әдістемелік негізі зерттелген. Сонымен қатар өткен 2014 ж. әлем Чемпионатындағы ойын жүргізу әдістері мен тәсілдері талқыланған.

Тірек сөздер: ойын жүргізу әдісі, тәсілдер, техника, футболшылар.

This article examines the theoretical and methodological foundations of gaming skill players. Also discussed tactics and methods of the world championship of 2014.

Keywords: methods of playing the game, tactics, techniques, players.

Прошедший XX юбилейный Чемпионат мира в Бразилии по футболу показал, что техника футбола представляет собой совокупность специальных приемов, используемых в игре в различных сочетаниях для достижения поставленной цели.

Технические приемы, по мнению М.С. Полишкиса и В.В. Варюшкина [1], это средства ведения игры. От того, насколько полно владеет футболист всем многообразием этих средств, как умело и эффективно применяет их в рамках правил для решения конкретных тактических задач в вариативных условиях игровой деятельности, при противодействии игроков команды соперника, а часто при прогрессирующем утомлении, во многом зависит возможность достижения высоких спортивных результатов. Искусное владение техникой - неотъемлемая часть всесторонней подготовки и гармоничного развития футболистов [1,2].

Современный футбол по результатам чемпионата мира – 2014 предполагает проявление футболистами высокого уровня специальной работоспособности, которая складывается из нескольких составляющих, в первую очередь, технико-тактического мастерства [3,4].

Эффективность технико-тактических атакующих и оборонительных действий футболистов во многом связана с их личностными психофункциональными особенностями и текущим психофункциональным состоянием. Это объясняется тем, что игрокам необходимо по ходу игр быстро принимать целесообразные решения о том, как им действовать в различных быстроменяющихся игровых ситуациях [5,6].

В процессе решения технико-тактических задач в ходе игры Чемпионата мира мышление футболистов являлась с одной стороны оценочным, а с другой – оно была направлена на разгадывание планов соперника противником и поэтому является прогнозирующим (антиципирующим). Формы антиципации в мышлении многообразны. Одной из них является субъективное вероятностное прогнозирование – способность человека сопоставлять поступающую информацию о наличной ситуации с хранящейся в памяти информацией о прошлом опыте и построении на основании всех имеющихся данных гипотезы о предстоящих событиях с определением степени вероятности их происхождения.

В аспекте технико-тактической деятельности футболистов, по мнению ряда авторов очень важным является точное прогнозирование игроками своих возможностей успешно выполнять различные двигательные действия с мячом и без мяча, а также аналогичных возможностей партнеров и соперников [7,8].

Вместе с тем, следует отметить что, несмотря на большое количество проведенных исследований, вопросы определения индивидуальных способностей футболистов в аспекте способностей к антиципации в настоящее время изучены недостаточно глубоко. Это приводит к тому, что на практике оценка способностей игроков к антиципации осуществляется тренерами на интуитивном уровне, занимает достаточно много времени и не всегда объективна [9,10].

Представляется целесообразным изучить влияние индивидуально-типологических свойств личности, в том числе способностей к антиципации, футболистов на эффективность выполнения ими индивидуальных технико-тактических действий, участия в групповых взаимодействиях, чтобы с учетом полученных данных ставить перед игроками реально выполнимые игровые задачи, вносить определенные коррективы в построении командной игры, индивидуализировать учебно-тренировочный процесс.

К критериям по результатам игр Чемпионата мира технического мастерства футболистов многие специалисты относят следующие количественные и качественные показатели:

- объем и разносторонность, т.е. общее количество используемых в игре технических приемов и их широкое сочетание;
- эффективность, рациональность и безошибочность применения технических приемов, что обеспечивает оптимальное решение игровых задач;
- надежность, определяемая постоянством выполнения технических приемов с высокой степенью эффективности.

Как известно, техника футбола за более чем столетнюю историю развития игры претерпела определенные изменения, диалектическое противоречие между защитой и нападением, разработка прогрессивных тактических систем является основным фактором появления, использования и совершенствования новых средств ведения игры. Кроме того, на критерии оценки техники оказывают влияние постоянное повышение уровня подготовленности футболистов, а в некоторых случаях и изменения в правилах игры.

Этап спортивного совершенствования по Филину В.П. [11], характеризуется дальнейшей углубленной отработкой технических приемов, доведением технических навыков до высшей степени автоматизма и адаптации футболистов к экстремальным условиям игры. Занятия все больше носят тренировочный характер и строятся в полном соответствии с условиями и режимом соревновательной деятельности.

На данном этапе до 30% времени отводится на индивидуальную тренировочную работу. Причем занимающиеся не только осваивают отстающие элементы техники, но и совершенствуют наиболее эффективно выполняемые приемы.

Как всякий целенаправленный педагогический процесс, технико-тактическая подготовка имеет конкретные задачи [9,12,13]:

- создание предпосылки для успешного обучения тактике игры (развитие необходимых способностей и качеств);
- формирование тактических умений в процессе обучения техническим приемам;
- обеспечение высокой степени надежности технических приемов игры в сложных игровых условиях;
- овладение основой индивидуальных, групповых и командных тактических действий в нападении и защите;
- совершенствование тактических умений с учетом игрового амплуа футболиста в команде;
- формирование умений эффективно использовать технические приемы и тактические действия в зависимости от условий (состояние партнеров, соперника, внешние условия);
- развитие способности к быстрым переключениям в действиях - от нападения к защите и от защиты к нападению;
- изучение соперников, их тактический арсенал, техническую и волевую подготовленность;
- изучение тактики ведущих команд страны и сильнейших зарубежных команд.

Для решения этих задач необходимы разнообразные средства. Ведущее место в тактической подготовке занимают, естественно, упражнения по тактике (индивидуальные, групповые, командные) и двусторонняя игра, контрольные и календарные матчи, теория тактики футбола. Кроме того, большое значение имеют подготовительные упражнения для развития быстроты реакции, ориентировки упражнения на скорость переключения с одних движений (действий) на другие, подвижные и спортивные игры, специальные эстафеты, упражнения по технике (повышение степени надежности и гибкости навыков).

Относительно психических процессов протекающих у футболистов. Многие из них совершенствуются посредством занятий футболом и поэтому в большей мере обусловлены игровым опытом и знаниями игроков.

Наиболее значимой в структуре психических процессов является мышление. В мыслительном процессе футболистов выделяют следующие его типичные особенности [14]:

- наглядность и образность, характеризующие то, что мыслительные операции выполняются на основе восприятия, представления, памяти и воображения;
- быстрота и интенсивность мышления, обусловленные жестким лимитом времени выполнения тактических действий;
- включенность мышления в практическое действие, то есть в преобразование внешней ситуации;
- ситуативность мышления, связанная с бесконечной изменчивостью ситуаций соревновательных игр;
- тесная взаимосвязь интеллектуальных операций и эмоционально-волевой сферы.

В футболе из всех личностных особенностей особо важны два показателя потребность игрока в одобрении и уровень его самооценки, в частности, уровень его притязаний.

Футболисты с заниженной самооценкой испытывают высокую потребность в мотивации извне, и наоборот, если у игрока высокий уровень самооценки, он поступает исходя из собственных мнений и убеждений. Основным симптомом неадекватного уровня притязаний является стремление игрока, во что бы то ни стало избегать неудач, которые в таких случаях подрывают его веру в себя.

Рассмотренные выше особенности личности на уровнях проявления нервных и психических процессов, направленности личности и социально-обусловленных взаимоотношений еще раз указывают на актуальность проблемы индивидуализации тренировочного процесса футболистов и учета данных особенностей при комплектовании команд [13].

Рассматривая связь психических свойств личности с тактическими действиями, специалисты обращают внимание на несколько основных индивидуально-типологических особенностей футболистов.

Многие футболисты отличаются хорошей подвижностью и переключаемостью нервных процессов, другие, напротив, инертностью и заторможенностью, у одних явно просматривается несдержанность, у других – уравновешенность. Все эти данные дают нам возможность вносить коррективы в технико-тактической подготовке футболистов.

1. Поликиск М.С., Варюшкин В.В. Техничко-тактическая подготовка квалифицированных футболистов: учебное пособие для слушателей Высшей школы тренеров. – М.: ГЦОЛИФК, 1997. – 88 с.

2. Портнов А.В. Индивидуальная психолого-педагогическая оценка в подготовке футболистов высокой квалификации: Автореф. дис. канд. пед. наук. – Малаховка: МОГИФК, 1984. – 23 с.

3. Аманбаев Р.А. Взаимосвязь двигательных навыков и умений с эмоциями человека //Теория и методика физической культуры. – Алматы. - №1. – 2000. - С.8-10.

4. Адамбеков К.И. Научно-теоретические и методические проблемы подготовки футболистов высокого класса / Материалы междунар. научно-практической конференции. – Алматы, 2006. – С. 3-8.

5. Боранбаев К.С. Совершенствование технико-тактического мастерства футболистов //Теория и практика казахстанского футбола. – 2000. -№4. -С.18-26.

6. Воронова В.Н., Шутова С.И. Особенности проявления психо-эмоциональных состояний футболистов на различных этапах многолетней спортивной подготовки // Футбол-Профи (Украина). – 2007. – № 3. – С. 46-56.

7. Боранбаев К.С. Психологические особенности организации точностных движений в футболе // Психолого-педагогические проблемы спортивных игр: Материалы Международной научно-практической конференции / Под ред. А.В. Родионова.– М., 2005.- С.10-14.

8. Адамбеков Е.К. Оценка технико-тактического мастерства футболистов в игре // Теория и практика физ. культуры. – 2003. – № 5. – С. 10-12.

9. Абалян А.Г. Психолого-педагогические аспекты процесса принятия решения гандболистом: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М.: РГАФК, 2000. – 26 с.

10. Акпаев Т. Социально-психологическая характеристика футбольных команд-«лидеров» и «аутсайдеров» // Теория и практика футбола. – 2004. – № 2. – С. 23-25.

11. Филлин В.П., Фомин Н.А. Основы юношеского спорта. – М.: Физкультура и спорт, 1980. – 255 с.

12. Голомазов С.В. Футбол. Универсальная техника атаки. 2-е изд. – М: Девизтон, 2006.

13. Губа В.П. Резервные возможности спортсменов: Монография. М: ФКиС, – 2008.

14. Годик М.А. Физическая подготовка футболистов. – М.: Олимпиада, 1979.

УДК: 37.018.17

ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ В СЕМЬЕ КАК ОСНОВА ЗДОРОВЬЯ ДЕТЕЙ

А.Н. Ильясова – д.п.н., профессор КазНПУ им. Абая,
Б.К. Адамбеков – к.п.н., ст. преподаватель КазНПУ им. Абая

Мақалада педагогикалық процесте, отбасында өтілетін ата-аналардың, балаларға дене тәрбиесін ұйымдастыруы, оған білім беру мекемелерінің көрсететін көмегі және мектеппен отбасының бірлесіп оқушылардың дене тәрбиесін жүргізу мәселелері және оған қатысты проблемалар зерттеледі.

Тірек сөздер: дене тәрбиесі, отбасы, ата-ана, мектеп, дене шынықтыру-сауықтандыру іс-әрекеті, жүктеме, мотивация, интеграция.

В статье рассматривается родителям организовать физическое воспитание детей в педагогическом процессе и в семье. И исследован проблемы оказание помощь общеобразовательных учреждении и проведение физическое воспитание взаимосвязано семи.

Ключевые слова: физическая воспитания, семья, родители, школа, физическо-оздоровительная деятельность, нагрузка, мотивация, интеграция.

This article investigates the problem of how physical education of children in the family and in the pedagogical process as well as help educational institutions, and conducting physical education in schools.

Keywords: physical education, family, parents, schools, physical well-being activities, load, motivation, integration.

В государственной программе Республики Казахстан до 2020 г. особое внимание уделено проблемам здоровья, физической подготовленности и физического развития населения республики, детей младшего школьного возраста и подростков. В связи с этим возникает необходимость развития физической культуры и спорта среди различных слоев населения. И как одного из направлений важно и нужно развитие семейной физической культуры.

Неотглаженность ситуации заключается в не выполнении требования единства всех элементов системы, обеспечивающей физическое воспитание подрастающего поколения и выпадения из этой системы такого важного социального института как семья.

Решение обозначенной проблемы возможно только при интеграции усилий научных и практических работников сферы физической культуры, медицины, образования, социального обеспечения при активном участии семьи [1].

Основным институтом социализации в современных социально-экономических условиях является семья. Совершенствование взаимодействия семьи и школы невозможно без учета тех изменений, которые семья претерпела в последние годы. Изменения в ее структуре, социальное и материальное положение сказались на взаимоотношениях семьи и школы. В силу разных причин (различный образовательный и культурный уровень родителей, их социальный и финансовый статус, необходимость оплаты образовательных услуг, трудности воспитания единственного ребенка и др.) родители стали более требовательны к педагогам: они критически относятся ко всему, что предлагает школа, строже оценивают действия специалистов.

Педагогическое взаимодействие школы и семьи должно отвечать родительскому запросу. С одной стороны, родители являются заказчиками образовательных услуг, с другой - должны выступать как субъекты скоординированных усилий школы, как участники учебно-воспитательного процесса, как носители общественного мнения и общественного контроля за качеством работы учебного заведения. Закономерно возникает вопрос об интеграции, школы и семьи. В этих целях необходима активизация совместной деятельности семьи и школы в воспитании подрастающего поколения для обеспечения педагогического сопровождения, оказания помощи семье, в организации, в целом, воспитания, в том числе и физического.

Одной из основных задач исследования было определение уровня педагогической культуры родителей для правильного планирования работы в семье с детьми учащихся с учетом их особенностей [2, 3].

Для решения поставленной задачи мы использовали такие методы как анализ литературных и иных информационных источников, опрос, наблюдение. В исследовании приняли участие более 600 школьников и родителей из Алматинской области.

В ходе анкетирования родителей, а также бесед с ними было выявлено, что родители, проживающие в сельской местности не имеют достаточный уровень физкультурной образованности, не владеют должным уровнем методических знаний и не могут обеспечить соответствующим образом физическое воспитание детей в условиях семейного быта.

С помощью методов опроса и наблюдений нами был определен уровень физкультурной грамотности родителей, дети которых учатся в городской и сельской школах, а так же семей из различных различных районов и областей Республики Казахстан.

Результаты проведенного исследования показали, что:

- 25,7% городских и 13,6% сельских семей (родители и дети) при сознательном отношении к физическому воспитанию включены в регулярные занятия физическими упражнениями и спортом;
- в 6,2% городских семьях, из числа обследованных, родители владеют элементарными формами контроля и самоконтроля за собственным физическим состоянием и своих детей, могут определить функциональные возможности организма на различных этапах возрастного развития, располагают данными о характере требований и направленности к физической нагрузке, ее соотношении с возможностями занимающихся, могут определить доступность нагрузки для каждой поло-возрастной группы с учетом оздоровительного эффекта;
- 9,4% родителей умело применяют разнообразные формы наглядности, при этом демонстрируя то или иное упражнение, которое могут правильно комментировать;

- при этом до 75,8% родителей, в основном в сельской местности, не владеют необходимыми двигательными умениями и навыками и не готовы заниматься с детьми;

- 76,7% родителей не знают элементарных методов повышения нагрузки по объему и интенсивности, и на занятиях выполняют в основном задания до отказа, что приводит к побочным эффектам при выполнении физических упражнений.

В этой связи одной из важнейших задач при планировании работы с семьей было повышение физкультурной грамотности родителей.

Важным элементом работы с родителями является развитие у них мотивации сотрудничества с образовательным учреждением и, прежде всего, в области физкультурно-оздоровительной деятельности. Функционально она должна быть ориентирована на реализацию, как в ходе просвещения родителей, так и в последующей физкультурно-оздоровительной деятельности в семье, с учетом включенности данной мотивации в более широкий контекст всей социокультурной ситуации жизнедеятельности современной семьи.

Реализация на практике данной функции возможна при условии учета социального статуса семьи, семейных традиций, уклада жизни, культурного образовательного ценза, а также, что особенно важно, умения педагогов варьировать приемы взаимодействия с семьей.

Этапы работы общеобразовательной школы с семьей представлены в таблице 1.

Таблица 1 - Основные этапы работы с семьей и результаты этапов

Этапы	Приобретение для семьи, ребенка
1. Диагностика и изучение особенностей внутрисемейного воспитания	Убеждение в том, что эмоциональная нестабильность в семье приводит к повышенной тревожности и неуверенности детей. Стремление родителей следовать советам специалистов (воспитателя, учителя, тренера, инструктора и др.)
2. Разработка и реализация совместно с семьей индивидуальных программ воспитания и развития ребенка	Осознание своих возможностей, возможностей детей; стремление к сотрудничеству с педагогами. Получение представления о работе педагога, вызывающее уважительное отношение к ним
3. Просвещение, информированность родителей с целью повышения их педагогической культуры	Расширение представлений об особенностях развития детей, использование методов коррекционно-развивающей работы с ними. Повышение роли родителей в формировании эмоционального образа ребенка. Формирование необходимых знаний, умений и навыков для организации занятий в семье

На основе выделения каждого этапа можно определить содержание работы образовательного учреждения с родителями, включая следующие основные блоки:

- вовлечение педагогического коллектива в работу с родителями;
- организация форм и методов работы педагогического коллектива с родителями;
- организация педагогического просвещения родителей;
- участие родителей в управлении образовательным учреждением.

Каждый блок можно представить как систему форм и видов деятельности.

Основной формой просвещения родителей в рамках нашего исследования явился «Родительский всеобуч», который осуществлялся на основе программы, способствовавшей целенаправленной и дифференцированной организации работы с родителями на объединение воспитательных воздействий школы и семьи в плане физического воспитания детей в условиях семейного воспитания.

В ходе проведенного исследования по полученным показателям эффективности взаимодействия родителей со школой можно сделать следующие выводы:

- осознание родителями главной цели воспитания, формирование гармонично развитой, социально активной личности. Понимание из каких направлений состоит содержание воспитательной работы, представления об основных качествах личности, которые они формируют у детей на данном этапе их возрастного и индивидуального развития;

- использование в семье разнообразных методов образования и воспитания, преимущественно позитивных. Родители опираются на положительные качества ребенка, заботятся о предоставлении ему инициативы и самостоятельности, побуждают его к анализу своего поведения и самовоспитания, способствуют его самообразованию. Приучают к преодолению трудностей. В семье имеет место разумная согласованность в применении методов воспитания между всеми членами семьи;

- предъявляемые требования к ребенку носят разумный характер. Соблюдается мера любви и строгости в отношении с ребенком. Возникающие проблемы решаются сообща на основе конструктивного анализа. Отношения «взрослый-ребенок» строятся на взаимном доверии и уважении;

- родители поддерживают тесную связь с учебным заведением, участвуют в образовательном процессе; советуются с педагогами по вопросам образования и воспитания, охотно выполняют их рекомендации, принимают участие в различных формах воспитательной работы, организуемой учебным заведением, проявляя при этом инициативу и заинтересованность. Помогают детям в их общественной работе;

- родители активно участвуют в общешкольных физкультурно-спортивных мероприятиях, ответственно, со знанием дела выполняют функции по организации физического воспитания детей в семье, умело организуют различные формы физического воспитания детей в семье, правильно определяют объем и интенсивность физической нагрузки с учетом уровня подготовленности и физического состояния ребенка и др.

1. Адамбеков К.И. Педагогические основы физического воспитания учащейся молодежи: Автореф. дисс...д.п.н. – Алматы, 1995. - 42 с.

2. Карцева Л.В. Модель семьи в условиях трансформации российского общества: Тендерная социология. Проблемы семьи / Л. В. Карцева //Социологические исследования. - 2003. - №7. - С. 92-100.

3. Зиновьева Н.О. Взаимодействие школьного психолога с родителями в ситуации сотрудничества семьи и школы: Дис. ...канд. пед. наук. -СПб., 1999. -141с.

УДК: 797.253

СПОРТ ВЫСШИХ ДОСТИЖЕНИЙ КАК СОЦИАЛЬНОЕ ЯВЛЕНИЕ И ФАКТОР СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ СПОРТСМЕНА

К.И. Адамбеков – д.п.н., профессор,

Б.К. Адамбеков – к.п.н., ст. преподаватель КазНПУ им. Абая

В статье рассматриваются теоретические исследование результатов высшего достижение спортсменов, как социальное явление. А также показаны личностные эффекты спорта через социальный фактор.

Ключевые слова: высшее достижение, спорт, личность, спортсмен, социология.

Бұл мақалада спортшының жоғарғы нәтижелері әлеуметтік құбылыс ретінде теориялық зерттеулер нәтижесі қарастырылады. Сонымен қатар әлеуметтік факторлар арқылы спорттың тұлғалыққа әсерін көрсеткен.

Тірек сөздер: жоғарғы нәтиже, спорт, тұлға, спортшы, социология.

The article examines the theoretical study of the results of the highest achievements of athletes, as a social phenomenon. As well as showing the personal effects of the sport through the social factor.

Keywords: higher achievement, sport, person, athlete, sociology

Спорт высших достижений с полным основанием может рассматриваться как коллективная деятельность, включающая в себя весь спектр социальных, педагогических и психологических проблем общения, взаимовлияний, лидерства в группах, руководства коллективами и командами. Свидетельство тому, прошедшие XXIX Олимпийские игры в Англии, последние Чемпионаты мира, Европы, Азии, различные коммерческие Международные турниры по всем видам спорта мирового масштаба. Конечно же, здесь важную роль играет социально-психологическое и педагогическое обеспечение подготовки спортсменов, которое выражается, прежде всего, в четкой организации совместной деятельности спортсменов и их тренеров в учебно-тренировочном процессе и во время соревнований.

С рождения, человек вступает в большой мир как биологическое существо, и его основной заботой является собственный физический комфорт. Через некоторое время он становится личностью с определенным комплексом установок и ценностей, с симпатиями и антипатиями, целями и намерениями, шаблонами поведения и ответственностью, а также неповторимо индивидуальным видением мира. Человек достигает этого состояния с помощью процесса, который мы называем социализацией. Последнее представляет собой процесс усвоения индивидом социокультурных норм и ценностей того общества, к которому он принадлежит. Благодаря социализации каждый человек, обретая социальную сущность, включается в определенные социальные отношения и интегрируется в социальную систему [1, 2, 3, 4].

В современной западной социологии, прежде всего благодаря трудам ряд исследователей, утвердилось представление о социализации как о наиболее важной части общего процесса становления личности – той его части, которая "ответственна" за формирование наиболее общих, наиболее значительных, наиболее распространенных и устойчивых черт личности. Эти черты проявляются, прежде всего, в социально организованной деятельности индивида и реализуются через те или иные конкретные социальные роли. Контактируя с разнообразными партнерами по социальному общению или виду деятельности, индивид произвольно отбирает тех, кто в его глазах в наибольшей степени является носителем общезначимых социокультурных ценностей и стандартов поведения, интенсивно "впитывая" в себя эти ценности и стандарты.

Одним из важных элементов социализации являются выполняемые личностью роли. Изучение и освоение каждой конкретной роли происходит под влиянием социализирующих агентов (родителей, учителей, сверстников и т.д.), в различных социальных институтах (в семье, школе, спортивной команде), каждая из которых характеризуется определенной системой норм и ценностей, отраженных в социальных моделях поведения.

Рассматривая факторы формирования личности, мы определили эти основные элементы как социокультурный аспект социализации личности, где спорт выступает как среда физической активности и специфически воспитательный фактор, так как он является социальной технологией с четко организованной системой заранее известных правил и моделей поведения. А как социальный институт он формирует определенные "профессиональные статусы", в которых каждая личность, занимаясь спортивной деятельностью, получает свое место с высокой степенью однозначности.

Современный спорт как деятельность, воспроизводящая определенные базовые механизмы формирования личности, включает индивида в социальные общности и общественные организации как полноправного члена общества и формирует определенные социальные отношения. Характер спорта резко меняет социокультурный смысл формирования личности в зависимости от "модели поведения" человека до "смысла успеха", которую он выбирает в тех или иных социальных отношениях и игровых ситуациях, приближенных к реальным поведенческим образам.

Современный спорт как социальный фактор как бы модельно воспроизводит альтернативу современной культуры, сохраняет и укрепляет сущностные механизмы социально-культурной жизни человека и, переходя в субкультуру индивида, формирует его как социально компетентную личность. Далее спорт является видом активной деятельности, в процессе которой решается и вопрос о внешнем масштабе самоопределения и самоутверждения личности. И по этому признаку спорт глубоко проникает в субкультуру в качестве социального института, определяя личностное становление индивида и формируя стили жизни.

Личностное самоутверждение в социуме через активно-двигательную деятельность имеет не только внешнее, но и внутреннее измерение, и ее можно рассматривать не только в пространственном, но и в смысловом контексте. В настоящее время открываются широкие горизонты для практического самоутверждения человека, актуализируя идею его глобальной социализации. Социальный институт спорта в таких условиях возрождается и становится общественно важным явлением. Современная модель спорта дает человеку возможность оценить свое отношение к окружающей среде и через эти отношения оценить свое место в обществе. Спорт как вид социальной, непроизводственной деятельности воспроизводит определенные базовые механизмы человеческого самосознания и самоопределения, располагая специфически воспитательными возможностями называться полноценным видом социальной деятельности, сферой утверждения и обретения культуротворческого смысла личности.

Рассматривая данную проблематику, необходимо также отметить, что физическая активность является бизнесом, а деятельность предполагает рассмотрение его в качестве совокупности определенных отношений людей. Всякая деятельность, как известно, порождает определенные отношения и раскрываются в них. Подобные отношения дают возможность выбора различных форм деятельности и формируют социализационную норму. Именно поэтому деятельность неотделима от системы общественных отношений, которая создается ею и детерминирует ее.

С учетом сказанного анализ спортивного фактора как совокупности специфических общественных отношений, формирующих некоторые устойчивые ценностные ориентации, позволяет раскрыть его влияние на становление личности и установить важные социокультурные функции.

Всякое отношение есть форма выражения связи между предметами и явлениями. А через эту связь проявляются отдельные свойства предметов и сам предмет. Следовательно, анализ спорта в связи с общественными отношениями позволяет раскрыть важные свойства личности, а затем и сущность его

социальности. Спорт утратил бы свой социокультурный смысл, если бы не рассматривался как микромодель общества, которая формирует определенные отношения, воспроизводится на разных, достаточно многочисленных уровнях и определяется как типовое поведение.

Социологические исследования показали, что спорт в большей мере, чем другие виды деятельности, является носителем специфических общественных отношений, так как в этой системе, как и в обществе в целом, можно различить агентов социализации, специфические модели поведения и социальные взаимодействия [1,2].

Личность, занимаясь спортивной деятельностью, общаясь с людьми, имеющими с ним общие интересы, являясь членом определенной группы и носителем определенной субкультуры, не может избежать влияния принятых в этой группе норм поведения. В этом общении он социализируется и принимает определенные роли через процесс имитации и идентификации.

Основной и непосредственный носитель механизмов социальных отношений – спортивная деятельность. Эти отношения получают предельно концентрированное выражение в процессе формирования личностных характеристик. Следует подчеркнуть, что быть включенным в социальные отношения через спортивную деятельность и заниматься социально организованной деятельностью – физической культурой – это не одно и то же. Различие состоит в том, что субъектом спортивной деятельности являются не только отдельные личности, но и общности и общественные организации, в которых у личности формируются установки на деятельность и потребность в общении. Утверждение, что спорт является предметно выраженной сферой общих социальных интересов и фактором, укрепляющим целостность общества, говорит в пользу социальной природы спорта как специфически воспитательного фактора формирования личности.

Таковы в общих чертах специфические особенности общественных отношений, сформированных через спортивную деятельность. Эти, как уже отмечалось выше, отношения в процессе формирования личности в общей совокупности и характеризуют спорт как социокультурную среду. Особенности таких отношений состоят в том, что они возникают и, проходя предварительно через сознание людей (общественное, индивидуальное и коллективное), затрагивают сферу ценностных отношений личности и строятся в соответствии с системой воспитания в интересах общества.

Данные отношения по своему статусу в системе общественных отношений являются надстроечными. И, подобно политическим, правовым, моральным и другим отношениям, они в своем развитии определяются среди прочих факторов природой и типом господствующего материального базиса. Характер и содержание этих отношений в конечном итоге могут быть детерминированы социально-экономической структурой общества. Смена базиса влечет за собой изменение и надстроечной сферы, и в том числе спортивных отношений. Это означает, что сфера спорта не имеет полной самостоятельности. Равно как и другие надстроечные явления, например, интеллектуальная или культурная среда формирования личности, она имеет относительную самостоятельность, сущность которой заключается в том, что, помимо зависимости от базиса, она имеет собственные, только ей присущие законы и закономерности развития и функционирования. Французский социолог Пьер Будье писал: "...Пространство спортивной деятельности не есть мир, замкнутый в себе самом. Оно включено в мир практики и потребления, в свою очередь, структурированный в специфическую воспитательную систему. Имеются все основания рассматривать виды физической активности как относительно автономное пространство, но не следует забывать, что оно является фактором гармоничного развития личности".

Рассматривая процесс социализации через социально-культурный срез спортивной деятельности и среды физической активности, мы можем также отметить, что спорт в силу своего специфического характера создает конкретные условия.

Для социальной адаптации и интеграции человека, формируя определенный тип поведения.

Успешная социализация, кроме всего прочего, обусловлена определением социальной нормы, что позволяет оценить реальное поведение как приемлемое и обязательное, терпимое, нежелательное и т.д. Эта оценка поведения связана с соответствием или несоответствием реального поведения идеалу или нормативу и выделяет следующие типы норм:

- реальные, отражающие реальное поведение, как оно должно проявляться в статистическом большинстве случаев;

- должные, то есть стандарты поведения, определяющие, каким оно должно быть в действительности;

- идеальные, то есть правила и стандарты ожидаемого поведения как, идеала.

Мы знаем, что социализация призвана обеспечить постоянный личностный рост, а результат социализации – положительное социальное обучение и образование. Но не надо забывать, что она не

всегда бывает успешной. Более того, результат почти всегда имеет отклонение, выражающееся в отрицательном поведении. А спортивный фактор в силу своей специфичности как социальный институт сглаживает и облегчает процесс отклоняющей социализации.

Вообще процесс социализации через спортивный фактор имеет особое значение и содержание, так как здесь он выступает не только как фактор формирования межличностной компетентности, но и как фактор освоения и передачи общих культурных ценностей, оказывает влияние на приобретение высокого статуса.

Таким образом, исследуя проблемы социализации в спортивной деятельности, мы увидели, что социализация личности является непрерывным процессом и наиболее интенсивно осуществляется посредством спорта. Социализация через спорт выражается главным образом в изменении отношения к окружающей социальной среде и формировании социальной компетентности личности, определяя модели поведения и влияя на конкретные базовые ценностные ориентации.

Спорт как социокультурный фактор модельно воспроизводит альтернативу современной культуры, сохраняет и укрепляет сущностные механизмы социально-культурной жизни человека и формирует его как социально компетентную личность.

Социализация допускает, что спорт морально и этически развивает человека, приобщает к гуманистическим ценностям, всесторонне развивает личность и формирует определенный стиль жизни. Он является важным фактором овладения человеком определенными социальными и физическими навыками, формируя мотивационную установку на социальную активность, развивая физические кондиции и главное – физическую активность.

Все это формирует тип и норму поведения личности и приближает ее к "идеалу". Все эти аспекты со своей стороны идентифицируют личность в обществе и облегчают процесс интеграции.

1. Родионов С.Г. *Личность и гуманизм (социологический аспект)*. – М.: 2005.

2. Ковалева А.М. *Социализация личности. Нормы и отклонение*. – М., 1996.

3. Адамбеков К.И. *Социальные проблемы формирования личности в спорте: Лекция для студентов институтов физ.культуры*. – Алматы., 1981.

4. Акпаев Т.А. *Социально-педагогические основы подготовки высококвалифицированных спортсменов: Монография*. – Алматы, 2003.

УДК 378.16

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ОБОСНОВАНИЕ ВНЕДРЕНИЯ ЭЛЕКТРОННОГО УЧЕБНИКА В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ ПО ПРЕДМЕТУ «ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА» В ШКОЛЕ

Т.А. Ботагариев – д.п.н., профессор, проректор по учебно-методической работе,

Актюбинский региональный государственный университет им. К.Жубанова,

С.С. Кубиева – к.п.н., ст. преподаватель кафедры теоретических основ физической культуры,

Актюбинский региональный государственный университет им. К.Жубанова,

Б.Ж. Срымova – учитель физической культуры ГУ гимназия № 51 г. Актобе

В статье определены предусловия научной технологий внедрения информационных технологий в учебный процесс по физической культуре. Преподавателям физической культуры в процессе обучения предмета «физическая культура» было определено что необходим электронный учебник. Начальный уровень физической и теоретической подготовки учеников 8 класса города Актобе показал что по программным материалам по легкой атлетике(спринт) они обучены технике передвижения. В учебный процесс по предмету «физическая культура» был подготовлен и экспериментально обоснован электронный учебник.

Ключевые слова. Физическая культура, физическое воспитание школьников, электронный учебник, физическая, техническая и теоретическая подготовленность, легкая атлетика

Мақалада дене тәрбиесі бойынша оқу үдерісіне ақпараттық технологиялар енгізудің ғылыми-теориялық алғышарттары анықталған. Дене шынықтыру пәні мұғалімдерінің оқу үдерісіне «дене шынықтыру» пәні бойынша электронды оқулық енгізу қажеттілігі туралы пікірлері айқындалған. Ақтөбе қ. 8 сынып оқушыларының физикалық және теориялық дайындылығының бастапқы деңгейі, жеңіл атлетика (спринт) бойынша бағдарламалық материалдар аясындағы қозғалыс әрекеттер техникасын меңгергендігі анықталды. Оқу үдерісіне «Дене шынықтыру» пәні бойынша электронды оқулық енгізу технологиясы зертленіп, экспериментті түрде негізделген.

Тірек сөздер. Дене шынықтыру, оқушылардың дене тәрбиесі, электронды оқулық, физикалық, техникалық және теориялық дайындылық, жеңіл атлетика

In this article specified scientific-theoretical perquisites of implantation about information technologies of learning process in physical teaching. Teachers of physical culture revealed their own point about the importance of inculcation electronic textbooks on subject "physical culture" in learning process. Specified initial level of physical and theoretical efficiency taking a part 8th grade schoolchildren in Aktobe city, and holdings their impellent action techniques within the framework of tag number in track and field athletics (sprint). In subject of "Physical culture" there was designed and experimentally implanted techniques of electronic textbooks in learning process.

Key words: Physical culture, physical upbringing schoolchildren, electronic textbook, physical, technical and theoretical readiness, track and field athletics.

Актуальность темы. Учитель физической культуры должен формировать у учащихся теоретические и практические знания, умения и навыки. За 45 минут учитель большую часть времени затрачивает на практическую часть программного материала. На это указывают в своих исследованиях В.М. Богданов, В.С. Пономарев, А.В. Соловов [1], А.И. Федоров [2]. Они считают, что проблему можно решить с помощью внедрения электронного учебника. **Проблема исследования** заключается в противоречии между необходимостью внедрения электронного учебника в учебный процесс по физическому воспитанию школьников для формирования их теоретических и практических знаний умений и навыков, и недостаточным научно-методическим обоснованием механизма реализации этого процесса в рамках школьной системы уроков.

Цель исследования – научно обосновать эффективность внедрения электронного учебника по предмету «Физическая культура» в школе.

Задачи исследования. 1. Определить научно-теоретические предпосылки внедрения информационных технологий в учебный процесс по физическому воспитанию.

2. Определить мнение учителей физической культуры о необходимости внедрения электронного учебника по предмету «физическая культура» в учебный процесс.

3. Выявить исходный уровень физической и теоретической подготовленности учащихся 8 классов г. Актобе, владения ими техникой двигательных действий в рамках программного материала по легкой атлетике (спринт).

4. Разработать технологию внедрения электронного учебника по предмету «Физическая культура» в учебный процесс и экспериментально её обосновать.

Методы и организация исследования: анализ научно-методической литературы, анализ документальных материалов, анкетный опрос, контрольные испытания, тестирование, методы математической статистики, педагогический эксперимент. Исследование осуществлялось на базе школы-гимназии № 51 г., а также СШ № 30, 36, 24 г. Актобе. Всего в исследовании приняло участие 30 учителей физической культуры и 55 учащихся 8 классов школы-гимназии № 51. Методом случайных чисел [3] были отобраны учащиеся экспериментальных групп (15 девочек и 12 мальчиков) и контрольных групп (15 девочек и 13 мальчиков).

Результаты и их обсуждение. Анализ научно-методической литературы позволил нам выделить в научно-теоретических предпосылках внедрения информационных технологий в учебный процесс по физическому воспитанию следующие составляющие. Первой составляющей мы обозначили **концептуальные основы применения информационных компьютерных технологий в физическом воспитании учащихся молодежи.** В данном направлении можно выделить научные труды таких ученых, как А.И. Федоров [2], С.В. Гурьев [4]. По мнению А.И. Федорова «...информационные технологии обучения необходимо использовать в трех взаимосвязанных направлениях: во-первых, как объект изучения; во-вторых, как инструмент, программное средство, используемое в процессе обучения; в-третьих, как новая образовательная технология...» [2, с.36].

С.В. Гурьевым [4] выделены основные перспективные направления использования компьютера в профессиональной деятельности специалистов по физической культуре. К ним можно отнести создание и использование: программ контроля и самоконтроля знаний по различным разделам физической культуры; обучающих мультимедиа-систем; баз данных; автоматизированных методов психодиагностики; автоматизированных методов функциональной диагностики; автоматизированных методов коррекции патологических состояний.

Второй составляющей мы выделили **особенности разработки электронных учебников по предмету «физическая культура».** В данном направлении можно отметить научные труды В.М. Богданова, В.С.Пономарева, А.В. Соловова [1], В.В. Храмова [4]. В статье В.М. Богданова, В.С. Пономарева, А.В.Соловова рассматривается опыт применения ИТО в учебно-методической работе кафедры физического воспитания Самарского государственного аэрокосмического университета (СГАУ). В основу работы положены теория и технология системы КАДИС (системы комплексов автоматизиро-

ванных дидактических средств). Концептуальная модель системы КАДИС предполагает комплексный подход к поддержке учебного процесса на всех этапах освоения знаний-умений-навыков (ЗУН) - от первого знакомства с учебным материалом до решения нетиповых задач. При этом уяснение (восприятие, осмысление, фиксация) артикулируемой части ЗУН, представленной в виде информации, осуществляется с помощью автоматизированных дидактических средств декларативного типа, реализующих, преимущественно, репродуктивные методы обучения. Овладение неартикулируемой частью ЗУН (формирование и развитие различных форм личностного опыта) производится при поддержке компьютерных систем процедурного типа, использующих математические модели изучаемых объектов или процессов и реализующих продуктивно-поисковые методы познавательной деятельности, основанные на решении профессионально-ориентированных задач [1, с.56].

В.В. Храмов [5] считает, что теоретические основы компьютеризации учебной деятельности, известные в настоящее время, могут быть отнесены к процессу физического воспитания лишь на уровне общепедагогических закономерностей обучения и воспитания. По его мнению, современная дидактика не объясняет, как с помощью информационных технологий можно повысить эффективность развития физических способностей, двигательных умений и навыков. В частности, отсутствуют требования к специализированным электронным средствам обучения по основам видов спорта для общеобразовательной школы, которые позволили бы на принципиально новом уровне решать образовательные, оздоровительные, воспитательные и прикладные задачи.

Третьей составляющей является **разработка информационно-компьютерных технологий, позволяющих реализовывать диагностику показателей физического совершенства школьников (физическая подготовленность, физическое развитие, здоровье)**. Данному аспекту нашей проблемы уделили в своих работах С.С. Фролов [6], Т.А. Ботагариев, А.А. Хамметов [7]. С.С. Фроловым [6] разработана информационно-компьютерная технология, позволяющая по показателям физической подготовленности дифференцировать учащихся I-IV классов, устанавливать характеристику физической подготовленности и индивидуальные показатели для каждого школьника. Т.А. Ботагариевым, А.А.Хамметовым [7] разработана программа на ЭВМ для обработки массива данных, полученных в ходе изучения уровня физической подготовленности и физического развития школьников. Посредством нее были реализованы следующие задания: а) индивидуальный и групповой (по возрастам) анализ данных физической подготовленности и физического развития детей; б) разработка оценочных таблиц изучаемых показателей; в) получение информации по динамике показателей в течение учебного года (1, 2 полугодия и год); г) возможность доказательства статистической достоверности полученных результатов по физической подготовленности и физическому развитию.

Четвертой составляющей предмета исследования является **управление физическим воспитанием учащихся на основе информационных технологий**. Данному вопросу посвятили свои исследования О.А. Немова [8], Л.А. Асмолова [9]. О.А. Немовой [8] разработана и внедрена методика управления процессом физического воспитания в средних профессиональных образовательных учреждениях на основе использования информационных технологий (электронный учебник, информационные ресурсы сети Интернет и развивающие компьютерные игры спортивного содержания), которые позволяют научить студентов самостоятельно получать знания и дают им возможность соотнести теоретический материал с практическими умениями.

В результате проведенного исследования Л.А. Асмоловой ею было обосновано, что «...технология разработки компьютерных программ реализуется в несколько этапов (отбор узловых тем раздела, отбор учебной формации, проектирование логики представления учебной информации) для отбора содержания учебной информации темы рационально использовать метод моделирования. Смысл моделирования состоит в том, что можно увидеть и понять процесс формирования и развития научных знаний, рассмотреть системы связей между учебными элементами. Для правильной организации содержания программного средства учебного назначения необходимо предварительно спроектировать логику представления учебной информации на экране...» [9, с.19-20].

Анализ результатов анкетного опроса учителей физической культуры г. Актобе выявил следующие закономерности. 53,8% респондентов указали на то, что на уроке учителя физической культуры не успевают реализовать параллельную дачу теоретической и практической информации школьникам. 74,6% респондентов причиной этого считают, что на уроке необходимо внедрение интерактивных методов, в частности электронного учебника. Повышение эффективности введенного ими вариативного материала 53,8% респондентов видят в повышении мотивации учащихся к урокам физической культуры, 15,4% – в повышении уровня физической подготовленности учащихся, 30,8% – в повышении моторной плотности и увеличении физической нагрузки, получаемой учащимися на уроке физической культуры.

В таблице 1 представлены данные, характеризующие исходный уровень физической подготовленности. По всем показателям учащиеся контрольных и экспериментальных классов не отличались друг от друга. Так, хотя по бегу на 60 м у мальчиков контрольной группы результат соответствовал 9,7 сек, а в экспериментальной группе – 9,8 сек, но они статистически достоверно не отличаются друг от друга ($p > 0,05$). Аналогичная ситуация наблюдалась и по другим показателям. По всем показателям, подлежавших тестированию, уровень физической школьниками в соответствии с нормативными требованиями программы по физическому воспитанию был адекватен оценке «удовлетворительно - 3».

Для выявления исходного уровня теоретической подготовленности по трем видам программного материала были составлены тестовые вопросы. По такому разделу как «Спринт» у мальчиков контрольной и экспериментальной группы результаты ответов на вопросы соответствовали 58,8% и 60%; по разделу «Бег на средние дистанции» - 60,2% и 61,4%; по разделу «Прыжки в длину» - 54,2% и 53,0%. У девочек контрольной и экспериментальной групп по материалу «Спринт» - 59,3% и 55%; по «Бегу на средние дистанции» - 64,2 и 65,0%; по «Прыжкам в длину» - 58,0% и 59,2% соответственно. В соответствии с градацией оценок исходный уровень теоретической подготовленности школьников находился в диапазоне от 3,0 до 3,4 балла.

Для определения степени исходного уровня владения техникой двигательных действий была применены следующие методические приемы. Во-первых, техника оценивалась по традиционной методике, предлагаемой в научно-методической литературе, основанной на 5-бальной системе. Во-вторых, применялись педагогические критерии оценки техники двигательных действий (спортивный результат, параметры стандартной техники). В-третьих, для относительного нивелирования субъективизма в оценке техники выполнения учащимися двигательных действий были привлечены три эксперта (ведущие преподаватели физической культуры), которые проранжировали учащихся по технике выполнения ими данных им заданий. После этого был вычислен коэффициент конкордации.

Анализ результатов показал следующее. У мальчиков контрольных и экспериментальных классов уровень владения техникой низкого старта соответствовал 3,3 и 3,4 балла соответственно; бега на 2000 м – 3,0 и 3,1 балла; прыжка в длину с места – 3,5 и 3,6 балла. У девочек контрольных и экспериментальных классов уровень владения техникой низкого старта соответствовал 3,1 и 3,2 балла соответственно; бега на 2000 м – 3,1 и 3,0 балла; прыжка в длину с места – 3,3 и 3,4 балла. Значение коэффициента конкордации (согласованности мнений экспертов) соответствовало 0,82. Таким образом, предварительные результаты констатирующего эксперимента позволяют заключить, что уровень теоретической и физической подготовленности, владения учащимися техникой спринта, бега на средние дистанции и прыжка в длину относительно недостаточно соответствуют требованиям.

Таблица 1 – Данные, характеризующие исходный уровень физической подготовленности школьников 8 классов школы-гимназии г. Актобе

Показатели	Мальчики						Девочки					
	Контрольная группа, n=15		Экспериментальная группа, n=13		t	p	Контрольная группа, n=15		Экспериментальная группа, n=12		t	p
	X	σ	X	σ			X	σ	X	σ		
Бег на 60 м, сек	9,7	0,37	9,8	0,82	1,2	>0,05	10,9	0,19	11,0	0,3	1,1	>0,05
Бег на 2000 м, мин,сек	8,8	0,93	9,0	9,89	1,4	>0,05	13,6	1,13	13,4	1,5	1,2	>0,05
Прыжок в длину с места, см	190,2	3,5	192,4	3,8	0,92	>0,05	160,3	6,8	162,0	5,0	0,8	>0,05

Нами разработан электронный учебник «физическое воспитание». Он предполагает следующие формы учебной работы: лекции, методические и практические занятия, самостоятельную работу, тестовые задания, а также представлен анализ техники и методика обучения видов программного материала как легкая атлетика, волейбол, баскетбол, гимнастика и лыжная подготовка, предусмотренных учебной программой в школе. На рисунке 1 представлен фрагмент этого учебника.

Технология внедрения электронного учебника по предмету «Физическая культура» в учебный процесс

заключается в следующем. На одном из трех часов занятий в неделю учащиеся по 25 минут работают в электронном классе с данным учебником. Здесь у них должны формироваться теоретические знания по программному материалу, зрительные ощущения по выполнению двигательных действий (при ознакомлении с методикой выполнения упражнений). В спортивном зале при непосредственном выполнении упражнений сложившиеся у учащихся зрительные ощущения постепенно превращаются в двигательные навыки по их реализации в практике физического воспитания. Одним из разделов электронного учебника является рефлексия учащимся выполнения двигательного действия. Учащемуся представляется в наглядном (рисунок) и описательном выражении стандартная техника выполнения упражнения. Сопоставляя стандартную технику и свою, «собственную технику», он выявляет ошибки. Данный подход позволяет занимающемуся «пропустить» через себя выполнение данного упражнения и осознать ошибки, которые он делает, и искать пути их исправления.

Рисунок 1 - Практические задания модуля «спринт» электронного учебника

Результаты педагогического эксперимента, проведенного на базе школы-гимназии № 51 г. Актобе, показали следующее. После окончания педагогического эксперимента по всем показателям учащиеся экспериментальных классов превосходили учащихся контрольных классов. Так, по бегу на 60 м у мальчиков экспериментальной группы результат повысился на 0,9 сек, а в контрольной группе на 0,2 сек ($p > 0,05$). По теоретической подготовленности в разделе «Спринт» у мальчиков контрольной и экспериментальной группы результаты ответов на вопросы повысились соответственно на 13,2% и 31,2%; по разделу «Бег на средние дистанции» - 11,2% и 31,4% ; по разделу «Прыжки в длину» - 8,6% и 41,8%. В соответствии с градацией оценок исходный уровень теоретической подготовленности школьников контрольной группы находился в диапазоне от 3,4 до 3,9 балла, а у экспериментальной группы от 4,0 до 4,9 баллов. У мальчиков контрольных и экспериментальных классов уровень владения техникой низкого старта повысился соответственно с 3,3 до 3,9 баллов и от 3,4 до 4,9 баллов.

ВЫВОДЫ

1 Основными причинами внедрения информационных технологий в учебный процесс по физическому воспитанию являются следующие: требования к специалистам по владению информационными технологиями и применения их в учебном процессе; необходимость введения программ контроля и самоконтроля знаний по различным разделам физической культуры; обучающих мультимедиа-систем; как с помощью информационных технологий можно повысить эффективность развития физических способностей, необходимость развития рефлексии учащегося при сопоставлении своих собственных двигательных действий с рекомендуемыми в электронных учебниках.

2 Внедрение электронного учебника в учебный процесс по предмету «Физическая культура» позволяет формировать теоретические знания по программному материалу, зрительные ощущения по выполнению двигательных действий (при ознакомлении с методикой выполнения упражнений).

3 Результаты педагогического эксперимента, проведенного на базе школы-гимназии № 51 г. Актобе, показали эффективность данной технологии.

1 Богданов В.М., Пономарев В.С., Соловов А.В. Информационные технологии обучения в преподавании физической культуры //Теория и практика физической культуры. – 2001. - № 8. - С. 55-59.

2 Федоров А.И. Современные информационные технологии в системе высшего физкультурного образования //Теория и практика физической культуры. – 2000. - № 12. - С. 56-59.

3 Железняк Ю.Д., Петров П.К. Основы научно-методической деятельности в физической культуре и спорте /Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Изд. центр «Академия», 2002. – 264 с.

4 Гурьев С.В. Использование новых информационных технологий в процессе физического воспитания дошкольников: Автореф. дис. ...канд.пед.наук. – Екатеринбург, 2007. – 24с.

5 Храмов В.В. Электронное средство обучения для обеспечения образовательного процесса по физической культуре в школе //Социальная сеть работников образования. – nsportal.r

6 Фролов С.В. Информационно-компьютерные технологии в совершенствовании образовательного процесса по учебному предмету "Физическая культура" в начальной школе: Автореф. дис....канд.пед.наук. –Тамбов, 2009. – 23 с.

7 Ботагариев Т.А., Хамметов А. Использование ЭВМ в исследовании уровня физической подготовленности и физического развития школьников //Теория и практика казахстанского футбола, 2000. № 1. – С.31-35.

8 Немова О.Н. Повышение эффективности физического воспитания студентов средних профессиональных образовательных учреждений с использованием информационных технологий: Автореф.дис. ...канд.пед.наук. – Хабаровск, 2006. – 24с.

9 Асмолова Л.А. Управление физическим воспитанием студентов на основе современных информационных технологий: автореф... канд.. пед. наук: 13.00.04. – Алматы: КазАСТ. –2002. – 24 с.

УДК: 378.147

ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА КАК ФЕНОМЕН ДВИГАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЧЕЛОВЕКА

В.А. Коваленко – к.п.н., доцент, КазНПУ им. Абая

В этой статье рассматриваются некоторые вопросы и дается анализ различных позиций авторов к феномену «физическая культура» и его отдельных частей и инструментов.

Ключевые слова: физическая культура, феномен, специальная физическая подготовка, научное исследование, физическая подготовка.

Мақалада «дене мәдениеті» құбылысына, оның құрамды бөлімдері мен амалдарына деген бірқатар авторлардың көз қарастарын қарастыруға талпыныс жасалған.

Тірек сөздер: дене мәдениеті, феномен, арнайы дене жаттығулары, ғылыми зерттеу, дене дайындығы.

This article attempts to review and some analysis of the positions of different authors to the phenomenon of «physical culture» and its individual parts and tools.

Keywords: physical culture phenomenon, special physical training, scientific research, physical training.

Физическая культура и спорт во все времена вызывала интерес многих исследователей. Настоящая проблема заинтересовала и нас. В связи с этим в данной статье мы предпринимали попытку осуществить анализ различных точек зрения ученых. В спортивной науке сложились различные взгляды ученых на определение феномена «физическая культура» на выявление ее компонентов и их соотношение. Так, ряд современных ученых как Платонов В.Н., Филин В.П., Матвеев Л.П. физическую культуру рассматривают как совокупность машинных и духовных средств специфической физической деятельности, подчеркивая лишь ее предметную сторону, и необоснованно исключают из нее личностные ценности. Отдельные исследователи физическую культуру рассматривают через систему физического воспитания, специальные научные знания, развитие спорта и уровень спортивных достижений, охватывая область общественной и личной гигиены, гигиены труда, быта и отдыха, и естественные силы природы - солнце, воздух и воду [1, 2, 3].

Другие исследователи в содержание предметных ценностей физической культуры, на наш взгляд необоснованно включают естественные силы природы. Если принять эту точку зрения, тогда и при-роду надо считать частью культуры. Однако естественные силы природы не являются творением человеческих рук и поэтому по нашему убеждению их нельзя включать в понятие «средства физической культуры». Нам думается, что под средствами физической культуры следует понимать

- физические упражнения;
- оздоровительные силы природы (солнце, воздух, вода и другая окружающая среда);
- медицинские и санитарно-гигиенические факторы.

Надо отметить, что данное определение не исключает возможности использования естественных сил природы в различных сферах человеческой деятельности, в том числе и в физическом воспитании.

Физическая культура как вид материальной культуры часто рассматривается не в полном объеме или с точки зрения специфических видов деятельности. Так, философ Пономарев Н.А. отмечает, что содержанием физической культуры является производство, накопление, распределение, обмен и потребление физических культурных ценностей – силы, ловкости, выносливости, быстроты, заключенных в самом человеке. В данном случае автор характеризует лишь один из аспектов личной физической подготовленности человека, его физические качества. Исследуя физическую культуру в деятельностном

аспекте как специальный вид общественной деятельности он видит в ней следующие составные части: физическое воспитание, профессиональную физическую подготовку, оздоровительную физкультуру и спорт. Социолог Коган М.С. в качестве составных частей физической культуры видит отдельные специфические виды деятельности. Он отмечает, что физическая культура включает не только спорт и медицинскую практику (исправление «брака» самой природы и травм, получаемых человеком в ходе жизни), но и является совершенствованием дарованных человеку природой анатомо-физиологических качеств.

Существует другая точка зрения, где физическую культуру понимают как вид человеческой деятельности. К примеру, социолог Якобсон М.А. в физической культуре выделяет следующие направления: спорт, физическое воспитание и массовую физическую культуру, т.е. физическую рекреацию или деятельность в сфере досуга.

В числе составных частей физической культуры рассматриваются физическое воспитание, спорт и физическая рекреация. В компонентный состав физической культуры включаются физкультурное движение, социально-техническое обеспечение.

Вместе с тем физическую культуру рассматривают как непродуцированную сферу, первое место в ней отводят идеям, второе – социальным процессам, третье – технической оснащенности. Такое положение к выделению компонентов физической культуры с первичностью идеального, по нашему мнению, необоснованно.

Понятия «деятельность» и «культура» в данном случае представляют собой вид человеческой деятельности, каждый из которых в качестве подсистемы входит в свою вышестоящую систему, занимая в ней тот или иной уровень. Например, *физическое воспитание* - подсистема общего воспитания личности. Физическая подготовка как подсистема нижележащего уровня – специализированный процесс физического воспитания. *Физическая рекреация* является частью самостоятельной системы в сфере свободного времени и как культурно организованный отдых. *Физкультурное движение* – компонент общего, социального движения. Оно включает различные формы занятий физическими упражнениями и спортом. В этом движении принимают участие организаторы массовой физкультурно-спортивной работы, непосредственные участники тренировок, соревнований, массовых стартов и конкурсов, а также представители государственных и общественных учреждений, обеспечивающие этот процесс [4, 5, 6].

Отсюда можно сделать следующий вывод, что физическое воспитание, спорт, физическая рекреация как специфические виды социальной деятельности структурно входят в систему физической культуры, являются ее составными частями. Физическая культура обеспечивает эти виды деятельности своими способами и средствами (материальной базой, разработанной теорией и методикой физического воспитания и спорта). Надо отметить, что и во многих документах отмечается, что *не воспитание является средством физической культуры, а физическая культура есть важное средство воспитания.*

В современных условиях физическая культура стала сферой «услуг», в ее состав включают физическое воспитание, спорт и различные формы активного отдыха. Для одних эти виды деятельности проявляются в форме забавы и развлечения, для других – в форме проведения досуга в сфере обслуживания. Для всех вместе физическая культура является непродуцированной сферой народного хозяйствования [7, 8].

В последние годы появилось большое количество работ ученых, раскрывающих экономическую сущность физической культуры и спорта. Физическую культуру и спорт они рассматривают как компоненты более крупной системы - это общества в целом и отмечают, что к ним относятся добровольные спортивные общества, комитеты по физической культуре и спорту городов и муниципалитетов, спортивные клубы, спортивные федерации по видам спорта, советы спортивных обществ, фитнесцентры и др. В данном случае физическую культуру можно характеризовать в субъектно-объектном отношении, рассматривая ее в качестве подсистемы коллективных субъектов деятельности [1, 2, 3, 4, 5].

Здесь важно обратить внимания на то, что ценности физической культуры используются в различных видах деятельности в качестве способов и средств, выделяя следующие компоненты, обеспечивающие функционирование человеческого общества:

- субъекты, когда каждый человек, группы людей, коллективы и общество направляют свою активность на познание, оценку и преобразование природы, общества и самих себя;
- объекты, когда природа, общество, личность, в том числе физическое воспитание направлены на активную человеческую деятельность;
- способы и средства, когда виды человеческой деятельности связаны с преобразованием природы, общества и человека, в том числе и с его физическим совершенствованием;

- результат деятельности, когда вновь созданный продукт человеческого труда вливается в общую (значит и физическую) культуру общества, обогащая ее новыми ценностями.

Далее следует обозначить отдельные вопросы, в которых недостаточно исследованы ценностные аспекты физической культуры. Это то, что:

- материальные ценности формируются не в сфере физической культуры, а в сфере деятельности, связанной со строительством спортивных комплексов, с оборудованием, инвентарем, т. е. преимущественно в сфере материального производства. После того как они созданы и по своему качеству отвечают современным стандартам, они становятся ценностями физической культуры;

- физические ценности формируются не в сфере физической культуры, а в сфере самых различных видов человеческой деятельности, связанных с двигательной активностью. Целенаправленное и управляемое формирование двигательных навыков, физических качеств и возможностей организма осуществляется в процессе физического образования людей, занятий массовым и профессиональным спортом;

- социальные ценности физической культуры способствуют отдыху, развлечению, соревнованию, формированию трудолюбия, достижению рекордов и побед;

- психологические и духовные ценности формируются в процессе физического образования и занятий спортом.

Таким образом, подводя некоторые итоги можно сказать, что вышеизложенные взгляды ученых на строение, компонентный состав и ценностей физической культуры позволяют познать ее сущность и творчески использовать в профессиональной деятельности.

1. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры: Учебник для высших специальных физкультурных учебных заведений. - М.: Издательство «Омега-Л», 2004. - 160 с.

2. Адамбеков К.И. Железняк Ю.Д. Система физического воспитания: Метод. разраб. по курсу «Теория и методика физического воспитания». - Алматы, 2001. - 180 с.

3. Таникеев М.Т. От байги до – Олимпийских игр. Монография. – Алматы. 1998.

4. Платонов В.Н. Общая теория подготовки спортсменов в Олимпийской спорте. – Киев. Олимпийская литература, 1997.

5. Задкорский В.М. Физические качества спортсмена: Основы теории и методика воспитания. 3-е изд. – М.: Советский спорт. 2009. – 200 с.

6. Филин В.П. Основы юношеского спорта. – М., ФКиС. 2-е изд. 2010. 207 с.

7. Якобсон М.А. Социальные проблемы физической культуры и спорт.// – М., Теория и методика физической культуры. С: 6-7. 2000.

УДК: 379.8-053.5

ВОСПИТАНИЕ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В УСЛОВИЯХ СЕМЬИ

Р.К. Бекмагамбетова – д.п.н., профессор КазНПУ имени Абая,

Б.Т. Берлибаев – д.и.н., профессор

В данной статье раскрыта роль семьи в воспитании лидерских качеств у детей дошкольного возраста, показаны эффективные способы формирования лидерских качеств.

Автор раскрывает сущность понятия «лидер», значимость лидерских качеств личности в условиях рыночных отношений.

Ключевые слова: лидер, лидерские качества, семья

Мақалада мектепке дейінгі балаларды көшбасшылық қасиетке тәрбиелеудегі жанұяның ролі көрсетіліп, көшбасшылықты қалыптастырудың тиімді жолдары баяндалады.

Автор «көшбасшы» түсінігінің мәні мен нарық жағдайындағы көшбасшылық қасиеттің маңызын ашқан.

Тірек сөздер: көшбасшы, нарық жағдайындағы көшбасшылық қасиет.

This article disclose the role of the family of the leadership education of children in preschool, including best methods for the formation of leadership qualities.

The author reveals the essence of the term "leader", the importance of the leadership qualities of the person in the conditions of market relations.

Keywords: leader, leadership, family

Происходящие политические и социально-экономические перемены в казахстанском обществе оказали серьезное влияние на проблему воспитания лидерских качеств у детей дошкольного возраста. Стратегические цели государственной политики в области образования актуализируют проблему формирования лидерских качеств у подрастающего поколения.

Современное общество предъявляет подрастающему поколению высокие требования, обществу нужен человек мобильный, творческий, инициативный, энергичный, готовый к самоизменению, обладающий деловыми качествами и способный повести за собой людей, уверенный в себе, который бы занял достойное место в обществе.

Сегодня в этом вопросе усиливается роль семьи.

Подход к воспитанию детей в семье изменился, если раньше детей учили скромности и сдержанности, то в современном обществе в воспитании детей особый акцент делается на формирование самоуважения к личности ребенка и формированию высокой самооценки у ребенка, с той целью, чтобы в будущем ребенок лидировал в среде сверстников, именно поэтому родители все чаще стали задумываться над данной проблемой.

Стремление лидировать – одно из проявлений эгоцентризма, с которым появляются дети на свет. Задача взрослых – помочь детям сформировать лидерские качества. Это связано с тем, что в условиях становления и развития рыночной экономики успех человека во многом зависит от умения быстро реагировать на происходящие изменения и принимать соответствующие решения.

В связи с этим развитие социальной активности личности и лидерской целеустремленности необходимо начинать с раннего детства.

В дошкольном возрасте закладываются значимые качества личности дошкольника, поэтому этот возраст считается благоприятным для воспитания лидерских качеств.

Быть лидером – это не значит быть наглым, подлым, сметать всех на своем пути.

Ребенок-лидер не тот, кто бежит впереди всех, расталкивая локтями своих сверстников.

Лидер в переводе с английского языка – это «ведущий», т.е. человек, способный повести за собой других людей, умеющий убеждать и доказывать, увлекать своими идеями, имеющий свою точку зрения, а также умеющий доводить начатое дело до конца.

Лидерские качества не воспитываются спонтанно, семья откладывает определенный отпечаток в этом деле. Именно семья создает у ребенка потребность быть признанным, способность сопереживать, нести ответственность за себя и за других.

Для успешного воспитания лидерских качеств у ребенка очень важна благоприятная атмосфера и среда, в которой он растет. Взаимоотношения в семье, манера общения с ребенком, во многом предопределяют, будет ли ребенок тихоней или лидером.

Следует помнить, что дети всегда являются отражением родителей. Родители, стремящиеся воспитать лидера, должны сами обладать лидерскими качествами, быть успешными в жизни и социально активными.

Надо заметить, что есть лидеры от природы. Уже к 3-4 годам ребенок-лидер ярко дает о себе знать. Природные задатки к лидерству видны не вооруженным глазом, но следует заметить, что природные задатки ребенка-лидера смогут развиваться только при целенаправленной работе родителей в этом направлении.

Особо надо отметить, что воспитание лидерских качеств во многом зависит от целенаправленного воспитания взрослых и социальных условий, атмосферы, окружающей ребенка.

Неблагоприятные условия в семье, наоборот, загубят вышеуказанные задатки.

Ребенок - лидер способен увлечь за собой сверстников. Он первым начинает дело, а другие дети смотрят на него и затем робко следуют за ним.

Лидер умеет ставить цели и привлечь остальных к выполнению цели.

Ребенок-лидер:

- очень обаятелен,
- привлекателен,
- энергичен,
- инициативен,
- напорист,
- независим,
- проницателен,
- дисциплинирован,

- внимателен,
- доброжелателен,
- уравновешан,
- умеет общаться с окружающими людьми,
- убеждать их,
- входить в их доверие,
- уже с детства умеет отстаивать свое мнение,
- ответственный,
- самостоятелен,
- жизнерадостен,
- уверен в себе,
- у него хорошо поставлен голос,
- для него характерен острый и гибкий ум, сильная воля, находчивость, чувство юмора.

Для ребенка-лидера характерны быстрота мышления, рассудительность, энциклопедическое познание, высокий уровень интеллекта

Ребенок-лидер склонен планировать и просчитывать варианты своих действий.

Что же делать родителям, дети которых не имеют ярко выраженных лидерских качеств?

Родителям надо помнить, что у любого ребенка можно сформировать лидерские качества, для этого надо иметь терпение и целевую установку: родителям надо четко осознать, для чего необходимо сформировать лидерские качества у ребенка, хочет ли ребенок быть лидером, какие качества присущи лидеру.

На основе цели разрабатываются содержание, методы и формы воспитания лидерских качеств.

Родители четко должны помнить, что воспитание лидера в семье предполагает формирование у ребенка с раннего детства умения вести людей за собой, устанавливать контакты с людьми и на этой основе уметь организовать управление.

Начальным этапом в формировании лидерских качеств могут быть спортивные и интеллектуальные игры, которые можно организовать в условиях семьи.

Основная цель этих игр-соревнований развить точность, ловкость, скорость движений, логику мышления, желательно эти игры проводить его сверстниками, друзьями.

В игре ребенок учится общаться с другими детьми и со взрослыми, в процессе игр-соревнований взрослые у детей развивают чувство уверенности в себя, в свои возможности, воспитывают уважение к участникам игры и настойчивость.

Очень важно родителям постоянно подбадривать ребенка: »Ты можешь!», «У тебя все получится!».

Родители должны находить время на ребенка, вместе с ним играть, видеть его достижения и недостатки, хвалить за каждую победу.

Когда чувство уверенности укрепляется, целесообразно усложнять задания.

В формировании ребенка - лидера немаловажное значение имеет проявление интереса к любой активной деятельности ребенка со стороны родителей, поддержка, оказание ему помощи в осуществлении его идей, поощрение разумных инициатив, при этом необходимо воспитывать ответственность, решительность, находчивость, независимость, настойчивость, уверенность в себе, формировать умение доводить начатое дело до конца и допускать разумный риск, учить ребенка самостоятельно решать возникшие проблемы, принимать решения в сложных ситуациях, делать выводы, настраивать ребенка на успех. Ни в коем случае родители не должны оберегать детей от ошибок, преград, трудностей, надо научить ребенка не огорчаться из-за неудач и учить видеть свои допущенные ошибки и исправлять их.

Очень важно научить детей ставить цели, планировать пути достижения цели, уметь достигать эти цели, анализировать свои результаты, а также верить в успех начатого дела и заражать этой верой окружающих. Ребенок с детства должен уметь делать свой выбор. Родителям необходимо ставить ребенка в ситуацию, позволяющую демонстрировать лидерские качества.

С детства надо поощрять лидерские качества, такие как находчивость, инициативность, ответственность, уверенность в себе. Научить ребенка не огорчаться при неудачах и всегда верить в успех, подсказывать и помогать определиться со сферой интересов. Хвалить за каждую победу, учить исправлять ошибки.

Главное для лидера – стать лидером для самого себя, самому поверить в свои силы, поэтому важно ему внушать уверенность, научить ставить перед собой цели и добиваться их, учить проявлять настойчивость и упорство.

Ребенка с детства надо научить правильно и четко излагать свои мысли, красиво говорить, это очень важно для лидера. Красивая и правильная речь – залог успеха и способ привлечения людей на свою сторону.

В связи с этим родители должны уделить внимание:

- обогащению активного словаря детей посредством расширения представлений о явлениях природы и социальной жизни,
- развитию выразительности речи в процессе повседневного общения,
- совершенствованию навыков правильного использования основных грамматических форм родного языка для точного выражения мыслей,
- четкому произношению звуков родного языка,
- использованию различных средств интонационной выразительности речи при чтении стихов и пересказывании сказок (темпа речи, ритма речи, логических ударений),
- развитию связной речи.

Основными средствами в этом направлении могут стать песенки, потешки, заклички, сказки, чтение и рассказывание сказок, заучивание стихов.

Таким образом, проблема воспитания лидерских качеств у детей дошкольного возраста в условиях семьи весьма актуальна. Это связано с тем, что в современной жизни добивается успеха человек с развитыми лидерскими качествами, с адекватной самооценкой.

1. Смирнова В.И. *Общая педагогика*. – М.: Логос, 2003. – С. 304.
2. Мардахаев Л.В. *Социальная педагогика*. – М.: Гардарики, 2008. – С. 269.
3. Мудрик А.В. *О воспитании старшеклассников. Книга для кл. руководителей*. – М., Просвещение, 1981. – С. 176.
4. Василькова Ю.В. *Социальная педагогика*. – М.: Академия, 2008. – С. 448.
5. Выготский Л.С. *Педагогическая психология // Психология: классические труды*. – М.: Педагогика, 1996. – С. 160-170.

УДК: 37.022

ФОРМИРОВАНИЯ САМООРГАНИЗУЮЩИХСЯ НАЧАЛ МОТИВАЦИИ В ЖЕНСКОЙ ФУТБОЛЬНОЙ КОМАНДЕ

Э.К. Ахметова – к.п.н., доцент КазНПУ им. Абая

В современном женском футболе вопросы психологической совместимости в команде между игроками и руководством являются наиболее актуальными. Авторы, проанализировав имеющиеся литературные источники и соревновательные игры высокого класса, сделали выводы, что необходимо управленческое начало на всех уровнях взаимоотношений в команде.

Ключевые слова: женский футбол, управление игрой, высокое мастерство, управлять самим собой, командное психологическое особенности, требуемые к играм, возможности футболистов женщины, морфологические особенности.

Бүгінгі таңдағы футболда өзін-өзі реттеу бастауын қалыптастыру барысындағы команданың мотивациясын басқару мәселесі көкейтесті болып табылады. Осыған байланысты авторлар мақалада зерттеу жұмыстары барысындағы алынған нәтижелерді баяндауға тырысады.

Тірек сөздер: әйелдер футболы, ойынды басқару, жоғарғы шеберлік, өзін-өзі басқару, командалық психологиялық ерекшеліктер, ойынға қойылған талап, футболшы қыздардың мүмкіндігі, морфологиялық ерекшеліктер.

In today's women's football issues of psychological compatibility in the team between the players and the management are the most relevant. The authors analyzed the available literature sources and high-end competitive games draw the conclusion that it is necessary to start management at all levels of relationships in the team.

Keywords: women's soccer management game, good workmanship, failure to control himself, team psychological characteristics, required for the games, the players capabilities woman morphological features.

Женская футбольная команда является коллективным объединением динамично развивающейся системой, которая находится в быстро меняющихся условиях соревновательной деятельности и постоянного единоборства с командой противника. Все это накладывает определенные требования к оперативному и адекватному реагированию на изменения, как игрового взаимодействия футболисток, так и на воздействия со стороны соперника. На этом фоне центральное место занимает вопрос, в какой степени в динамичных условиях совместной деятельности может быть организовано эффективное взаимодействие спортсменов с тренерским составом.

В официальных играх организация индивидуальных и командных действий характеризуется способностью адаптироваться в условиях соревновательной деятельности к внешним воздействиям со стороны команды соперника с сохранением тактики и стратегии ведения игры, направленной на достижение поставленных целей. Такая способность команды формируется в условиях учебно-тренировочного процесса и направлена на развитие структуры команды, которая препятствовала бы отклонениям от состояния организованности действий до возможности изменять в определенных пределах диапазон индивидуальных, групповых и командных взаимодействий. В теории и практике управления спортивной командой значительный интерес предьявляется к идеям самоорганизации.

Изучение соревновательной деятельности женских футбольных команд свидетельствует о том, что активность футболисток направлена на нарушение организационных структур игровой деятельности противника. Это, в свою очередь, приводит к нарушению наигранных связей, потере игровой и территориальной инициативы, к трудностям в адаптации к изменившимся условиям и быстрой корректировке индивидуальных, групповых и командных действий. Все это может служить отражением системы управленческой деятельности тренера в условиях учебно-тренировочного процесса. Именно на этом уровне выражена одна из сложнейших проблем данной темы соотношение целенаправленного организующего воздействия самоорганизации с заранее продуманной организацией игры.

В данной работе мы хотели бы обратиться к практическому аспекту проблемы: каким образом в женской футбольной команде можно развивать самоорганизующиеся структуры? Эта роль в спортивной команде принадлежит тренеру, который своим целенаправленным управлением развивает самоорганизующиеся формы как структурные единицы команды и обеспечивает их существование.

Подтверждением рассматриваемой нами проблемы может служить игра между сборными Бразилии и Германия (2013). После того как была удалена игрок команды Бразилии, немецкие футболистки смогли оперативно тактически перестроиться. Это – тактический результат тренерской работы. Или игра национальной сборной Казахстана с командой Греции. Ведя в счете 1:0, умудрились проиграть со счетом 1:4. Это свидетельствует о слабом развитии самоорганизующихся начал у футболисток национальной сборной. Поэтому здесь возникает вопрос, как можно соотнести ту структуру игрового взаимодействия футболисток, которая создается в результате целенаправленной деятельности тренера, и, будут ли такие образования самоорганизующимися?

Для анализа данной проблемы нам нужно будет определиться с пониманием понятия самоорганизации, которым можно будет руководствоваться при анализе практики управления командой. Для этого необходимо определить те признаки, которые свидетельствуют о самоорганизующемся характере спортивной команды.

Мы будем рассматривать следующие. Во-первых, самоорганизацию мы будем рассматривать как разновидность процесса организации, упорядочения, приводящего к возникновению определенного качества связей между явлениями. Во-вторых, для самоорганизации нужны относительные самостоятельность, самоподдержание и активность самих исполнителей.

Возникновение и реализация самоорганизующихся начал происходит в рамках команды. Последняя построена на основе формализации, и в ней в качестве активного начала выступает руководство клуба, тренерский состав. Именно по отношению к этим факторам мы и будем рассматривать самоорганизацию. Она в этом плане может проявиться в двух вариантах: в форме спонтанных образований на основе активности футболисток и в форме целенаправленных образований относительно независимых различных коалиционных структур, управление которыми осуществляется самими футболистами без вмешательства руководства команды.

Позиция руководства команды. Переход даже одного из руководителей команды на принципы самоорганизации – это уже существенная инновация, которая затрагивает всю команду в целом. Сама возможность такого перехода напрямую зависит от того, насколько серьезно руководство следит за современными тенденциями развития футбола, научными достижениями в теории и практике спортивной тренировки, а также их отношения к восприятию самой идеи самоорганизации и их готовностью подключиться к ее реализации. Данное условие актуально для любых серьезных нововведений. В нашем случае оно особенно важно, поскольку речь идет о существенном перераспределении реальной власти внутри команды.

Важно, чтобы идеями самоорганизации прониклись как руководство команды, так и тренеры, менеджеры, врачи. Соппротивление или простое непонимание одного из уровней руководства команды может легко свести на нет активность самих спортсменов. Если выключенными из этого процесса окажется один из тренеров команды, то это существенно затруднит взаимосвязь между игроками команды и

генератором программы нововведений. Если незаинтересованными окажется высшее руководство клуба, то никто не будет в состоянии выполнить его роль по комплексному преобразованию в команде.

Одним из первых проявлений преобразований в команде может стать "эффект водопада", то есть распространение идей о необходимости самоорганизации должно начинаться сверху и подобно водопаду распространяться на нижний уровень, "смывая" с него старые, вредные навыки и привычки, прежде чем распространиться на более низкий уровень команды или спортсменов [5].

Чтобы правильно сформировать отношение к переменам в команде, необходимо культивировать следующие идеи и направления их реализации. Во-первых, четко обосновать необходимость использования саморегулирующихся начал в каждом конкретном случае. Такими могут быть, например, новые тактические тенденции в развитии футбола, требующие от футболистов творческого, нестандартного решения, необходимость повышения уровня спортивного мастерства и создание на этой основе конкуренции в команде, или неудовлетворенность высококвалифицированных спортсменов рутинным тренировочным трудом и отстраненность их от принятия решений в делах команды (что является одной из причин угасания инициативы у футболистов).

Во-вторых, при внедрении перспективных идей следует доказать стратегический статус нового направления в работе команды. Для этого потребуются серьезная работа, и спортсмены активно включатся в ее реализацию в том случае, если они будут уверены, что это не модное увлечение, а серьезная продуманная перспективная идея.

В-третьих, в своей деятельности нужно ориентироваться на длительную и вдумчивую работу. Положительный результат может появиться далеко не сразу, а только тогда, когда новый характер деятельности и игрового взаимодействия спортсменов стабилизируется и наберет силу. На первых порах возможны спады, нестабильность игровых действий, ухудшение отношений и команде психологической атмосферы по сравнению с обычной. Понимание этого факта тренером должно выражаться не только на словах, но и в корректировке учебно-тренировочного процесса, изменениях материальных и моральных стимулов.

В-четвертых, акцент должен делаться на особенностях управляющего воздействия тренера. Самоорганизацию в команде нельзя ввести одним решением тренера, ее нужно постоянно культивировать, прививать футболистам интерес к совместной деятельности при решении игровых задач, стоящих перед командой. Такой характер управляющих воздействий тренера предполагает и соответствующую культуру общения со спортсменами: обучение, беседы, разборы, игровой тренинг, конструктивное сотрудничество и т.д.

В-пятых, необходимо у футболистов и руководства команды формировать адекватное режиму самоорганизации понимание их роли в жизни команды и ее стратегии. Для многих тренеров и футболистов это может быть непростой, а порой и непосильной задачей, поскольку это связано с преодолением их собственных устоявшихся представлений о своей социальной роли и своего статуса как тренера или спортсмена. Игроки – вот та ценность и основной ресурс команды, которым управляет тренер. Поэтому в своей деятельности тренер должен подходить к своим воспитанникам с позиции, - что я могу сделать для них, чтобы обеспечить условия для эффективной тренировочной работы.

В-шестых, при развитии самоорганизации роль тренера должна быть самой активной. То, что самоорганизация является естественной для человеческих отношений и означает только потенциальную возможность и ограниченность ее для взаимодействия спортсменов, это совсем не гарантирует, что в каждом случае это приведет к достижению результата. Поэтому тренер должен максимально проявить свою созидательную роль для того, чтобы энергию межличностного взаимодействия направить на достижение целей команды.

Готовность футболистов. Значение этого фактора переоценить невозможно, поскольку именно спортсмены будут самоорганизовываться. При рассмотрении этого положения необходимо учитывать одно положение, что высококвалифицированные футболистки – необходимое условие и одна из причин перехода на принципы самоорганизации. Но, даже понимая это, тренер должен иметь в виду, что без соответствующей подготовки нельзя взыскивать на квалифицированных спортсменов задачу самоорганизации. Футболисткам предстоит тренироваться в совершенно новом режиме, а для этого их нужно специально готовить и обучать. Примером такой деятельности могут служить К.Бесков, В.Лобановский в футболе, А.Тарасов в хоккее [1,4]. Обучение включает в себя анализ основных тенденций развития футбола, тактики и стратегии построения игры, новых достижений теории и практики спортивной тренировки, а также понимание идеи модели команды и ее стратегии [1].

Особое внимание следует обратить на социально-психологическую направленность содержания

обучения и тренировки. Важно подготовить футболисток к определенному характеру сотрудничества, взаимопонимания, т.е. к новому качеству межличностного взаимодействия. Именно серьезное внимание к формированию игровых связей между футболистками на основе их технической оснащенности организационных принципов построения игры создает реальные возможности игрокам взаимодействовать в различных игровых коалициях с исполнением разных функциональных обязанностей для достижения цели. Культивирование принциповсамоорганизации требует от футболисток подготовки иного характера. Например, реализуемая в киевском "Динамо" идея В.Лобановского – игра с двумя свободными защитниками, рассчитана на то, что последние выполняют не только свои защитные функции, но и обязаны принимать активное участие в атакующих действиях. А это предполагает, что игроки должны освоить особенности игры в нападении.

Органичная включенность в организационную структуру команды. Самоорганизация формируется не сама по себе, а в рамках организационных структуры команды. Ее жизнеспособность во многом зависит от того, удастся ли тренеру органично включить ее в организационную структуры команды, чтобы получилась целостность и, чтобы она была воспринята другими членами команды. Поэтому создание организационной целостности может идти по следующим направлениям. Прежде всего, это целевая ориентация команды. Проблема тут сложнее простого перераспределения задач внутри команды с тем, чтобы включить новые элементы в процессе достижения общих целей. Дело в том, что не любые цели могут служить надежным основанием для поддержания режима самоорганизации. Необходимо наличие актуальных целей, по отношению к которым самоорганизация спортсменов и руководства команды станет соразмерной и адекватной формой их достижения.

Интересен в этом плане на Чемпионате мира "обет молчания" Марта Виера Дасилва в сборной Бразилии. Так, в процессе игры, Марта Виера Дасилва сделал резкие замечания в адрес партнера по команде, После игры футболистки команды высказали свое недовольство и просили Марта Виера Дасилва "умерить свой пыл" в отношении партнеров. Такая реакция со стороны игроков вызвала ответную и Марта Виера Дасилва "покаялась, что в следующей игре будет молчать". По ходу игры она ни разу не сделала замечания своим партнерам и не координировала игровое взаимодействие футболисток при организации защитных и атакующих действий. После игры она спросила у футболисток – "какой капитан вам больше по душе"? Все игроки команды извинились перед ней и попросили ее вести себя в игре так, как она это делала до конфликта [3]. Одной из причин этого конфликта в сборной Бразилии стало смещение целевых акцентов на улучшение отношений между футболистами, тогда как смысловая ценность действий Марта Виера Дасилва была направлена на интенсификацию творческих возможностей последних и повышение эффективности игрового взаимодействия при достижении результата.

Формирование ответственности у футболисток и руководства команды при самоорганизующихся инновациях должно стать одной из главных забот тренера. Адекватная целям и задачам модель организационной культуры в команде сыграет роль не только объединяющего поля, но и станет той питательной средой, на которой могут взрасти будущие ростки самоорганизации индивидуальной, групповой и командной деятельности.

Следующим направлением включенности в целевую организационную структуру является определение модели игровой деятельности команды и этапы ее развития. Выделим некоторые направления. Первое – наигрывание целенаправленных коалиционных взаимодействий с различным количеством входящих в нее игроков. Формирование игровых связей в различных коалициях должно происходить с учетом тактики атакующих и защитных действий, а также стратегии команды. Акцент при этом делается на развитии у футболисток навыка принимать решение не только в отдельной игровой ситуации, но и в перспективе, при принятии решения, думать не только за себя, но и за команду в целом, т.е. развивать командное мышление.

Вторым моментом в совершенствовании модели команды является перераспределение полномочий в условиях игрового взаимодействия в пользу игроков. Чтобы организовать взаимодействие, футболистки должны иметь реальную самостоятельность. Это дает им возможность активно изменять игровое взаимодействие, что в свою очередь является обязательной составляющей самоорганизации. Способность самостоятельно изменять игровое взаимодействие с целью достижения результата без управляющего воздействия тренера будет свидетельствовать о развитии у спортсменов навыков управления игровым воздействием. При этом степень самостоятельности футболисток в каждой конкретной игре может быть различной.

Подводя итоги по вышесказанному, мы еще раз хотели бы акцентировать внимание на том, что развитие самоорганизующихся начал в спортивной команде требует серьезного управленческого

обеспечения, особенность которого состоит в том, что управляющие воздействия, с одной стороны, должны стимулировать актуальные самоорганизующиеся нововведения, а с другой стороны не подавлять их самостоятельность.

1. *Концепция самоорганизации: становление нового образа научного мышления.* – М.: Наука, 2003. – 30 с.
2. *Зеленцов А.М., Лобановский В.В., Ткачук В.Г. Тактика и стратегия в футболе.* – К.: Здоровье, 1989. – 192 с.
3. *Тарасов А.В. Хоккей грядущего.* – М.: Физкультура и спорт. 1971. – 359 с.
4. *Харрингтон Дж. Управление качеством в американских корпорациях.* – М.: Прогресс, 2001. – С. 358.
5. *Ильин Е.П. Психология спорта.* – М.: из-во «Питер», 2001. – с. 351.

УДК: 796.853.23

КОММЕРЦИАЛИЗАЦИЯ КАК НЕГАТИВНЫЙ ФАКТОР В ОРГАНИЗАЦИИ ОЛИМПИЙСКИХ ИГР

А.С. Якупов – старший преподаватель кафедры теории и методики подготовки педагогов физической культуры и спорта, КазНПУ им. Абая,

С.А. Погорелов – преподаватель кафедры теории и методики подготовки педагогов физической культуры и спорта, КазНПУ им. Абая

В статье рассматриваются вопросы негативного влияния коммерциализации спорта на организацию и проведение олимпийских игр. Коммерциализация несет в себе негативные для Олимпийского спорта моменты с возможными, при наличии благоприятных для этого условий, отрицательными последствиями. Все это способствует снижению авторитета Олимпийского движения.

Ключевые слова: олимпийское движение, политизация, профессионализация, коммерциализация, коррупция.

Мақалада олимпиадалық ойындардың ұйымдастырылуы мен жүргізілуінде спорттың коммерциялануының теріс әсері туралы қарастырылады. Комерциалану өзіне Олимпиядалық спортта болатын теріс жағдайлардың салдарынан болатын мүмкіндіктерін иеленеді. Бұл Олимпиадалық қозғалыстың төмендеуіне әсер етеді.

Тірек сөздер: Олимпиадалық қозғалыс, саясаттандыру, кәсіптендіру, нарықтандыру, қылмыс.

This article discusses the negative impact of the commercialization of sport on the organization and holding of the Olympic Games. Commercialization carries negative for Olympic sports moments of the possible, in the presence of favorable conditions for this, negative consequences. All this helps to reduce the authority of the Olympic Movement.

Keywords: Olympic movement, the politicization, professionalization, commercialization, corruption.

Современное Олимпийское движение на постиндустриальном этапе развития общества обладает рядом специфических черт и проблем. Многие исследователи характеризуют современный период развития Олимпийского движения как период «неоолимпизма», для которого характерны процессы политизации, профессионализации, коммерциализации, медиализации, сокращение гуманистического начала философии Олимпизма. Среди этих проблем особое место занимает проблема коммерциализации Олимпийского спорта, которая требует более глубокого изучения и не может быть оценена исключительно с критических позиций.

Эффективное развитие международного Олимпийского движения не может осуществляться без должного финансирования. В финансовой поддержке нуждаются Национальные олимпийские комитеты, организаторы Олимпийских игр, спортсмены-олимпийцы, да и Международный олимпийский комитет (МОК), который не является коммерческой организацией. МОК не в состоянии решать все стоящие перед ним задачи без спонсорской помощи и определенной финансовой активности, в противном случае сам факт проведения Олимпийских игр может оказаться под угрозой. Однако самые сложные проблемы и наиболее важные перемены в современном Олимпийском спорте в последние годы связаны именно с его коммерциализацией. Коммерциализация спорта – это процесс использования его для получения прибыли, вовлечения в орбиту товарных отношений в качестве активного звена [1].

Субъективно дорога коммерциализации Олимпийского спорта была расчищена решением 75-ой сессии Международного олимпийского комитета в октябре 1974 г., предоставившим право на усмотрение федераций по видам спорта использовать в рекламных целях имя или фотографию спортсмена в тех случаях, когда сами эти федерации или национальные олимпийские комитеты (НОК) подписывают контракт с фирмами.

Однако коммерческое использование спорта не сразу получило широкое распространение. Настоящий бум коммерциализации пришелся на 1980-1990-е гг. Колоссальное влияние, оказывавшееся на спорт

коммерциализацией, сразу же привлекло внимание ученых. Они выявили реальную противоречивость коммерциализации для развития Олимпийского спорта [2].

С одной стороны, коммерциализация Олимпийского спорта является источником финансирования подготовки и участия спортсменов в Олимпийских играх, требующих все больших денежных средств, создания эффективной системы материально-финансового стимулирования спортсменов, оплаты расходов МОК и Международных спортивных федераций (МСФ), укрепления фонда «Олимпийская солидарность». Эти факторы, несомненно, способствуют развитию Олимпийского спорта в условиях господства коммерческих отношений. Коммерциализация Олимпийского спорта способствует развитию телевидения, которое, получая средства от размещения рекламы во время трансляции Олимпийских игр, может использовать их на улучшение оборудования студий и др. Не остается в накладе и Олимпийское движение, поскольку коммерческий интерес телевидения стимулирует поиск форм увеличения зрелищности телевизионного показа соревнований, вовлекая, тем самым, в их просмотр большую массу телезрителей, приобщая их, пусть даже в пассивной форме к олимпийскому движению.

Отметим, что в течение 2008-2012 гг. доходы МОК от телевизионных трансляций выросли примерно на 52%. Авторитетное спортивное издание Sportcal указывает следующие причины этой ситуации. Во-первых, «рост ТВ-рынка, в частности, Китай заплатил 99,5 млн. долларов, чтобы получить право вести прямую телетрансляцию с Олимпийских игр в Лондоне. Во-вторых, усиление конкуренции на более крупных рынках, так, например, в США кампания NBC потратила 2 млрд. долларов, чтобы выиграть тендер. В-третьих, рост рынка широкополосной связи и мобильных технологий. И, наконец, в-четвертых, мировое значение и конкуренция Лондона вместе с соответствием временной зоны крупнейшим рынкам Олимпийских игр» [3, 4].

Сама подготовка к Олимпийским играм является очень дорогостоящей. Даже, несмотря на стремление МОК снизить эти расходы, последние олимпиады показали тщетность таких планов. Так, в Пекине в 2008 году была практически полностью реконструирована инфраструктура города: 1,9 млрд. долларов было потрачено на строительство спортивных объектов (31 соревновательного и 45 тренировочных), 38 млрд. долларов пошло на строительство дорог, гостиниц, железнодорожных веток, переселение людей и др. Затраты инфраструктуру Олимпийских игр в Лондоне 2012 г. составили 25 млрд. долларов [5].

С другой стороны, коммерциализация несет в себе негативные для Олимпийского спорта моменты с возможными при наличии благоприятных для этого условий отрицательными последствиями.

Коммерческий интерес способен негативно влиять на выбор города для проведения Олимпийских игр (как пример, выбор Атланты для Олимпиады 1996 г. вместо Афин). Во время подготовки к Играм он порождает попытки исключить из их программы незрелищные (неприбыльные) виды спорта. По этой причине попытка не включать в программу Олимпийских игр стрельбу и конный спорт была, например, предпринята оргкомитетом Олимпиады 1984 г.

Коммерциализация Олимпийских игр порождает негативные последствия и неизбежное увеличение числа специалистов по коммерции за счет сокращения специалистов-организаторов соревнований. Преобладание коммерческого интереса стимулирует удорожание билетов на соревнования, стоимости проживания делегаций, журналистов, туристов, способствует ущемлению прав спортсменов, тренеров, представителей СМИ, ведет к ослаблению внимания к вопросам экологии, транспорта, безопасности. Коммерциализация Олимпийского спорта чревата превращением его в разновидность шоу-бизнеса, а Олимпийских игр – в развлекательное специализированное шоу. В конечном счете, все это способствует снижению авторитета Олимпийского движения.

С процессами коммерциализации тесно связана и такая проблема как коррупция. Наиболее крупный скандал, разгоревшийся в МОК в 90-е гг. XX в., был вызван установленными фактами коррупции и взяточничеством некоторых членов этой организации, уличенных в том, что они в корыстных интересах отдали свои голоса в пользу американского города Солт-лейк-сити, который и стал столицей Зимних олимпийских игр 2002 г.

Обе отмеченные стороны взаимодействуют между собой, и преобладание одной из них находится в зависимости от сложного переплетения степени использования и значимости коммерциализации в обществе, объективной его заинтересованности в сохранении олимпийского движения и Олимпийских игр как спортивных соревнований, субъективной решимости эту сохранность обеспечить со стороны властных международных государственных и спортивных структур. Олимпийские игры как спортивный феномен можно в условиях господства коммерческих отношений в международном сообществе сохранить, только используя контролируруемую коммерциализацию Олимпийского спорта.

1. Базунов Б.А. Спорт: XX век. Хроника отечественного и мирового спорта: события, персонажи, явления. - М.: Советский спорт, 2001.
2. Боголюбова Н.М., Николаева Ю.В. Проблемы экологии в деятельности Международного олимпийского комитета//Ученые записки Российского государственного гидрометеорологического университета. - 2011. - № 21.
3. Боголюбова Н.М., Николаева Ю.В. Международный олимпийский комитет как актор гуманитарного сотрудничества//Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. - 2011. - № 8 (14). - Часть 1.
4. Бугреев А.Н. Приоритеты неоолимпизма //Теория и практика физической культуры. - 2001. - № 7.
5. Фомин Ю.А. Коммерциализация олимпийского спорта как противоречие его развития // Человек в мире спорта: Новые идеи, технологии, перспективы. - М., 2008.

УДК: 347.9:378.016

ПРОВЕДЕНИЕ ДЕЛОВОЙ ИГРЫ ПО ГРАЖДАНСКОМУ ПРОЦЕССУ

А.М. Сералиева – старший преподаватель КазНПУ им. Абая,
З.М. Баймагамбетова – доктор PhD, доцент КазНУ им. аль-Фараби

В данной статье нами было раскрыто определение и признаки деловой игры. Анализ научной литературы позволяет выделить преимущества деловых игр по сравнению с традиционным обучением. Так же мы изучили методику проведения деловой игры по гражданскому процессу. Любое гражданское дело – это конфликтная ситуация. В деловых играх студент учится не только правильно определять свое отношение к ней, но и отыскивать пути и средства преодоления. Деловая игра заставляет задуматься над причинами этих конфликтов. Раскрыли роль и значение деловой игры для подготовки будущих юристов.

Ключевые слова: Деловая игра; Гражданский процесс; Гражданское дело.

Бұл мақалада іскерлік ойын анықтамасы мен белгілері айқындалған. Ғылыми мақалалар анализі іскерлік ойындардың дәстүрлі оқыту түрінен айырмашылықтарын, басымдылықтарын айқынжауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, біз азаматтық процесс бойынша іскерлік ойындарды өткізу әдістемесін зерттедік. Кез-келген азаматтық іс – қақтығыстық мән-жай. Іскерлік ойындарда студент оған қатынасын айқындауға ғана үйреніп қоймай, оларды шешу жолдарын айқындайды. Іскерлік ойындардың болашақ заңгерлерді дайындаудағы ролін айқындадық.

Тірек сөздер: Іскерлік ойын, Азаматтың үдерісі, Азаматтың ісі.

This article considers the definition and features of business role-playing game. The analysis of scientific literature enables to emphasize the advantages of business role-playing games compared to conventional teaching. In addition, studied the methodology of conducting business role-playing games on civil process. Any civil case is a conflict situation. In business role-playing games students not only learn correctly determine their attitude to it, but also seek ways and means to overcome it. The business role-playing game raises questions about the preconditions of these conflicts. Discovered the role and importance of business role-playing game training for the future lawyers.

Keywords: Business game, Civil procedure, Civil case.

*В юридических вопросах следует обращаться не к здравому смыслу, а к юристам
(Оноре Де Бальзак)*

Деловая игра представляет собой форму воссоздания предметного и социального содержания будущей профессиональной деятельности специалиста, включая моделирование характерных для этой деятельности отношений. В основе деловой игры лежит метод имитации профессиональной ситуации, с помощью которого студенты приобщаются к всестороннему анализу и решению проблем) [1, с.252].

Деловую игру характеризуют следующие признаки: наличие модели объекта и ролей; различие ролевых целей при выработке решений в ходе взаимодействия участников; наличие общей цели игры у всех участников; многовариантность решений; управление эмоциональным напряжением; равлетвенная система индивидуальных и групповых оценок деятельности участников игры. Предмет игры задается с учетом содержания подготовки специалиста и его квалификационной характеристики. В ходе игры участники должны продемонстрировать требуемые профессионально значимые знания, умения, личностные качества [1, с.252].

Специфика обучающих возможностей деловой игры как метода активного обучения в сравнении с традиционными играми состоит в следующем:

1) «В игре *воссоздаются основные закономерности движения профессиональной деятельности и профессионального мышления* на материале динамически порождаемых и разрешаемых совместными усилиями участников учебных ситуаций» [2, с. 132].

Иными словами, «процесс обучения максимально приближен к реальной практической деятельности руководителей и специалистов. Это достигается путем использования в деловых играх моделей реальных социально-экономических отношений» [3, с. 4].

2) «Метод деловых игр представляет собой не что иное, как специально организованную деятельность по *операционализации теоретических знаний, переводу их в деятельностный контекст*. То, что в традиционных методах обучения «отдается на откуп» каждому учащемуся без учета его готовности и способности осуществить требуемое преобразование, в деловой игре приобретает статус метода... Происходит не механическое накопление информации, а *деятельностное распредмечивание* какой-то сферы человеческой реальности» [4, с. 63].

Указанные выше и многие иные особенности деловых игр обуславливают их преимущества по сравнению с традиционными методами обучения. В общем виде этот образовательный ресурс деловых игр усматривается в том, что в них моделируется более адекватный для формирования личности специалиста предметный и социальный контекст. Конкретизировать этот тезис можно в следующем виде:

- Игра позволяет радикально сократить время накопления профессионального опыта;

- В деловой игре «знания усваиваются не про запас, не для будущего применения, не абстрактно, а в реальном для участника процессе информационного обеспечения его игровых действий, в динамике развития сюжета деловой игры, в формировании целостного образа профессиональной ситуации» [2, с. 129];

- Игра позволяет формировать «у будущих специалистов целостное представление о профессиональной деятельности в ее динамике» [2, с. 142];

- Деловая игра позволяет приобрести социальный опыт (коммуникации, принятия решений и т.п.).

Проведение деловых игр в учебной студенческой группе преследует различные цели:

1. Повышение уровня профессиональной подготовки студентов.

2. Деловые игры развивают живой интерес у студентов к глубокому изучению теории не только гражданского процессуального, но и материального (гражданского, трудового, семейного права и т.д.).

3. Участниками игр являются сами студенты, для них открываются наглядные представления о работе судьи, прокурора, адвоката и т.д., они «впервые» проверяют себя в деле, приобретают первые навыки в будущей профессии. У студентов появляется ответственность не только за себя, но за исход всей игры в целом.

Отсюда, *деловая игра* – это такая форма обучения, которая позволяет слить воедино теоретическую и практическую подготовку студентов. В ней одновременно участвуют не один, не два и даже не десять студентов, а вся учебная группа в целом, где каждому студенту отводится определенная «роль».

При распределении ролей следует приветствовать самовыдвижение студентов на ту или иную роль. Однако во избежание излишних споров преподаватель должен убедить студентов в важности и общественной значимости всех ролей, предусмотренных сценарием. Студентам необходимо осознанно войти в свою роль, т.е. понять, каких знаний, умений, навыков, полномочий она требует. Для этого они изучают рекомендованные преподавателем законы и другие нормативные правовые акты [1, с.252].

Для выполнения указанных задач необходимы следующие условия:

А) Овладение методикой проведения таких занятий, компетентность преподавателя;

Б) Необходимо практически подготовить студентов, студенты должны понимать пройденные материалы по гражданскому процессу;

В) Правильный выбор фабулы гражданского дела;

Г) Наличие «зала судебного заседания», его техническое оснащение.

Деловую игру можно разбить на три этапа: подготовка; проведение; подведение итогов.

Процессуальный порядок проведения судебного заседания:

- Председательствующий открывает судебное заседание и объявляет, какое дело подлежит рассмотрению (ст. 180 ГПК РК) [5];

- Секретарь судебного заседания докладывает суду, кто из вызванных по делу лиц явился. Суд устанавливает личность явившихся, а также проверяет полномочия должностных лиц и представителей (ст. 181 ГПК РК);

- Свидетели после проверки их явки удаляются из зала судебного заседания в особую комнату (ст. 183 ГПК РК);

- Председательствующий объявляет состав суда, сообщает, кто участвует в качестве прокурора, секретаря судебного заседания, и разъясняет лицам, участвующим в деле, их право заявлять отводы – суду, прокурору, секретарю судебного заседания (ст. 184 ГПК РК);

- Председательствующий разъясняет лицам, участвующим в деле и их представителям их процессуальные права и обязанности (ст. 185 ГПК РК);

- Ходатайства и заявления лиц, участвующих в деле, и представителей об истребовании новых доказательств и по всем другим вопросам, связанным с разбирательством дела, разрешаются определением суда, после заслушивания мнений других лиц, участвующих в деле и заключения прокурора (ст. 186 ГПК РК);

- Суд переходит к рассмотрению дела по существу. Рассмотрение дела начинается с доклада председательствующего. Затем председательствующий спрашивает, поддерживает ли истец свои требования, признает ли ответчик требования истца, не желают ли стороны окончить дело мировым соглашением (ст. 192 ГПК РК);

- После доклада суд заслушивает объяснения истца, ответчика (ст. 214 ГПК РК);

- Председательствующий спрашивает у сторон – истца, ответчика имеют ли они что-либо добавить к своим объяснениям (ст. 194 ГПК РК);

- Суд, заслушав объяснения сторон и других лиц, устанавливает порядок допроса свидетелей и исследования других доказательств по делу (ст. 195 ГПК РК);

- Порядок допроса свидетелей.

Каждый свидетель допрашивается отдельно. До допроса свидетеля председательствующий устанавливает личность свидетеля, возраст, род занятий, отношение к данному делу и взаимоотношения его стороной – сторонами, другими лицами, участвующими в деле. Предупреждает об ответственности за отказ или уклонение от дачи показаний и за дачу заведомо ложных показаний. У свидетеля отбирается подписка о том, что ему разъяснены его обязанности и ответственность. Председательствующий предлагает свидетелю сообщить суду все, что ему известно по делу (ст. 197 ГПК РК).

- Исследование письменных доказательств. Письменные доказательства оглашаются в судебном заседании и предъявляются для ознакомления лицам, участвующим в деле, представителям. Только после этого участвующие в деле лица могут дать объяснения по поводу этих доказательств (ст. 201 ГПК РК);

- Оглашение личной переписки граждан. В целях охраны тайны переписки личная переписка граждан может быть оглашена в открытом судебном заседании только с согласия лиц, между которыми эта переписка происходила (ст. 202 ГПК РК);

- После исследования всех собранных по делу доказательств, председательствующий спрашивает у лиц, участвующих в деле и представителей, не желают ли они чем-либо дополнить материалы дела.

- При отсутствии таких заявлений председательствующий объявляет разбирательство дела по существу окончченным, и суд переходит к заслушиванию судебных прений и заключения прокурора (ст. 210 ГПК РК);

- Судебные прения. Сначала выступает истец, его представитель, затем ответчик и его представитель. Участники могут обмениваться репликами. Право последней реплики всегда принадлежит ответчику и его представителю (ст. 211, 212 ГПК РК);

- Заключение прокурора (ст. 213 ГПК РК);

- Удаление суда в совещательную комнату ст. 215 ГПК РК);

- Вынесение «судебного» решения по делу (ст. 216 ГПК РК).

В конце деловой игры происходит обсуждение судебного заседания, где участвуют все студенты группы. Главное – выявить ошибки и уяснить причины их совершения. Выявленные ошибки, допущенные судом и лицами, участвующими в деле, могут быть исправлены только в соответствии с процессуальными нормами. Оценку работы студентов в целом дает преподаватель.

Студенты не должны забывать, что юриспруденция – это наука не для всех, здесь нужен ум, терпение, скрупулезность, логичное мышление и серьезность, и вера в справедливость и успех и еще нужно любить свою будущую профессию – юриста!

1. Кевитан К.М. Юридическая педагогика. Учебник. - М.: Норма, 2008. – 437 с.

2. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: Метод. пособие. - М.: Высш. шк., 1991. - 207 с.

3. Платов В.Я. Деловые игры: разработка, организация и проведение: Учебник. - М.: Профиздат, 1991. – 156 с.

4. Гинзбург Я.С., Коряк Н.М. Социально-психологическое сопровождение деловых игр // Игровое моделирование: Методология и практика. - Новосибирск: Наука, 1987. - С. 61-77.

5. Гражданский процессуальный кодекс от 13.07.1999 №411- 1(с изм. и доп. по сост. на 27.06.2014) //Справочная правовая система «Юрист» [Электронный ресурс].

ХАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫН ТӘРБИЕ ЖҮЙЕСІНДЕ ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

К.И. Адамбеков – п.ғ.д., профессор,

Е.Қылышев – Дене шынықтыру және спорт мамандығының 2-курс магистранты,
Абай атындағы ҚазҰПУ

Қазақтың ұлттық ойындары адам іс-әрекетінің барлық саласымен тығыз байланыста болады. Ұлттық ойындар адамның дене дайындығында ғана әсер етіп қоймай, ерік-жігерін нығайтады, психикалық дамыту және көптеген тәрбиелік маңызға ие.

Тірек сөздер: қозғалмалы ойындар, ойын, ұлттық ойындар, халық педагогикасы.

Казахские национальные игры имеют самую широкую взаимосвязь во всех сферах в жизнедеятельности человека. Национальные игры положительно воздействуют на занимающихся не только на физическое развитие, но и укрепляют силу воли, психическое развитие до и в целом оказывают огромное воспитательное значение.

Ключевые слова: подвижные игры, игры, национальные игры, народная педагогика.

Kazakh national games have wide relationship in all spheres of human activity. National Games have a positive impact on dealing with not only physical development, but also strengthen the will power, mental development and overall to have a great educational value.

Keywords: outdoor games, games, national games, folk pedagogy.

Бүгінгі қазақ мектептерінде ұлттық ойындарды дене шынықтыру пәнінде пайдалану, ұлттық дәстүрлерді жастардың санасына дене тәрбиесі арқылы сіңірумен бірге, халықтың ғасырлар бойы тірнектеп жинаған рухани байлығын бүгінгі заман талабына сай іске қосудың тиімді бір жолы және ұрпақтар сабақтастығын жалғастыру мен олардың үндестігін сақтаудың тәсілі.

Бұл барлық ұлттардың ойындарына тән қасиет. Сондықтан олардың барлығы да ұлттық ойындарды дене тәрбиесінің құралы деп біледі. Қазақ халқының ұлттық ойындары, қолданыс ауқымы жағынан диапазоны кең, әржақты болып келеді. Оған себеп болған, әсіресе, көшпелі тұрмысы мен шаруашылық, экономикалық ортасының әсері. Көшпелілер мәдениетінің көш басында тұрған халқымыз өзіндік ерекшелігі бар мәдени орта жасай білген.

Сол халық жасаған бай мұраның бір айырықша бөлігінің сыбағалы салмағы дене тәрбиесінің үлесіне тиеді. Ұлттық ойындардың шығу, жасалу тегінің өзі белгілі бір мақсат бірлестігін, тек көңіл көтеру, көз қуанышы ретінде қызметі ғана емес, адамға тән қасиеттерді тұтас алып дамытуға мензейтінін көрсетеді. Сондықтан мұнда ойын-сауық тұрмыс-салтпен байланысты да, адамның денесін шынықтырып, спорттың небір қиын көп жаттығатын түрлері де, адам ойын шыңдап ой жаттықтырушысы қызметін атқаратындарды да жетерлік. Сонымен ұлттық ойындар басқа жұрттағыдай тек дене шынықтыру құралы ғана емес, бүкіл адами болмыстың даму, қалыптасу негізін құрайтын өнер бастаудың да негізі екенін айтуға тиіспіз.

Қазіргі жағдайда Қазақстан егемен ел ретінде болашақ жастарға беретін білім мен дене тәрбиесі мәселелерін өз бетімен шешуге мүмкіншілік алды. Алайда, бұл салада бір жағынан бұрыннан қалыптасып қалған дәстүрден аса алмаушылық болса; екінші жағынан, Қазақстанның көпұлтты, көптілділігінің әсері; үшіншіден, дене шынықтыру бағдарламасының алдымен орыс тілінде жазылып, соңынан қазақ тіліне аударылуы; төртіншіден, қазақ мектептерінің өзіндік ерекшелігінің ескеріле бермейтіндігі; бесіншіден бағдарлама кенес дәуірінің сарыны мен әуенінде жазылып, бағдарламада ұлттық ойындарды қолдануды көрсетудің орнына бірінші сыныптарда “Қозғалмалы ойындар” деген жалпылама тақырыппен берілген бұл тақырыпқа жиырма сағат бөліп, онда бірде-бір ойынның аты атап көрсетілмейді; алтыншыдан, орыс тілінен аударманың өзі сапасыз, шала, дүмбілез, ұғынықсыз не айтып, нені талап етіп отырғаны, дүдәмал тұстары өте көп.

Ұлттық ойындар ұзақ сұрыпталып, біздің заманымызға дейін жеткен халық мұрасы ретінде, әрбір адамның қажетіне жарарлық қалыпқа түсіп, тек дене шынықтырып, адамды дене жағынан ғана жетілдіріп қоймайды, оның адам тәрбиесіне етер әсері, тигізер пайдасы мол. Ұлттық ойынның қасиеттерін бүгінгі мектептерде дұрыс, ретті пайдалана білу, ұлтқа тән қасиеттерді мектептің жас буын шәкірттерінің бойына сіңіру, өзі шыққан ортаның қадір-қасиетін ерте біліп, тілін, өз халқына тән имандылық қасиетін, дәстүрін, әдеп-ғұрпын, салт-санасын мектеп қабырғасында қабылдауға мүмкіншілік береді.

Сондықтан дене шынықтыру мұғалімдеріне мектеп бағдарламасын шығармашылықпен жұмыс істеуді

жүктейді. Ұлттық ойын, сондай-ақ, ойын атаулының бәрі де жас адамға үйлесе білуді, өз бетімен ойлап шешім қабылдай алатын, қиын жағдайлардан жол тауып дұрыс шыға білетін, үнемі ойлау мен әрекетті әдет еткен, дене, ақыл-ойы бірдей жетілген адамдарды әзірлеуге негізделген.

Ұлттық ойынды мұғалім сабақ барысында пайдалану үшін оны не мақсатпен пайдаланатынын анық, айқын біліп, түсіндіріп, сезінуі мен бірге, өзі сабақта қолданғалы отырған ұлттық ойынды жақсы біліп, одан шығатын нәтижені күн ілгері санасында жобалап алғаны дұрыс.

“Ойын дегеніміз жаттығу, ол арқылы бала өмірге әзірленеді” деген П.Ф. Лесгафтың [1] пікіріне көңіл бөле отырып, біз мектеп табалдырығын алғаш аттап отырған оқушылардың дене шынықтыру сабағын сүйіп оқуына көңілдерін аударып, дағдыларын қалыптастыруды мақсат ете отырып, ұлттық ойындарды тәрбие құралына айналдыруды дұрыс деп таптық. Жоғарыда көрсеткеніміздей, ұлттық ойындарды біз тек бағдарламаның қозғалмалы ойындары деген бөлімінде ғана пайдаланып қоймай, әр сабақтың мақсатына қарай, сонымен бірге мазмұнына сай, сабақ кезеңінде лайықты пайдалануға тырыстық. Бағдарламада көрсетілген қозғалмалы ойындарында ұлттық ойындарды пайдалануымен қатар, оқу жылының жағдайларына, ауа райының алмасуына байланысты оқу сағаттарын мектептердің материалдық базаларына, оқу жабдықтарының жағдайларына сай келетіндей етіп жоспарлауды ұсындық.

Бірінші сынып оқушылары үшін, бірінші күннен бастап, қозғалмалы ойындарының ішінен алдымен көпшілік болып ойнайтын ойындарды тандап алу керек. Бұл ойындарды қолданудың мәнісі, бағдарламада көрсетілгендей талаптарды оқушының орындауы үшін алғы шарттардың бәрі бір. Өйткені мұнда дене шынықтыруға арналған қимыл-қозғалыстар түгел дерлік қамтылған. Оқушылардың жиі қимылдауын, қолдарының жиі жұмыс істеу қабілетін арттыруға, жүйке жүйелерін жетілдіруге арналған, ойлау жүйелерін дамытуды көздейтін ойындарды таңдайды, оларды өзге де пәнде пайдаланып, пән үндестігін бір-біріне ұштастыруды көздейді. Бастауыш сынып мұғалімдері көбінесе барлық пәндерден өзі сабақ береді. Ондай жағдайда ұлттық ойын оқушының әрі тілін, әрі дене тәрбиесін, ой-өрісін кеңейту дағдыларын жетілдіруді көздейді.

Осындай міндеттерді қатар орындау мақсатына сай ойындардың бірі – “Қасқыр қақпан”. Ойын мектеп ауласында, дене шынықтыру сабағына арналған кең алаңда өткізіледі. Мұғалім оқушыларды қатар тұрғызып, алдымен ойынның атын атап, мазмұнымен таныстырады. Сонан кейін ойын тәртібін, ережесін, ойында әркім өзін қалай ұстау керектігін түсіндіреді.

Егер ойында тақпақ болса, онда мұғалім оқушыларға сол тақпақты алдымен өзі айтып, сонан кейін хормен айтқызады. Егер бастауыш сыныпта бір мұғалім сабақ беретін болса, онда ана тілі, әліппе сабақтарында да алдын ала таныстырып қою мүмкіншілігі туады. Оны жеке оқушыларға айтқызып, түсінбеген сөздеріне көңіл аударады. “Қасқыр қақпан” ежелгі халық ойыны, ол туралы балалар отбасында айтылатын әңгіме, ертегілерден де таныс. Бұл оқушылар арасында ойынға ынталарын арттыруға, қызығушылығын туғызуда мүмкіншілік жасайды. Олар мұғалімнің әр сөзін ұғып алуға тырысады, ойындағы тақпақты жаттап алады.

Ұлттық ойындардың бір ерекшелігі – олардың басым көпшілігі ешбір затты қажет етпейтіндігі. Сондықтан оны қалаған жерде өткізе беруге болады. Күздің құрғақ, ашық күндерінде таза ауада өткізілсе, қыста мектептің спорт залында өтеді. “Қасқыр қақпан” ойынында дене қимылына жүру, тізені бүгу, қолды көтеру, мойынды, иықты қозғау секілді адамның денесінің шыңдалуына әсер ететін, қан тамырларының, жүрегінің соғысын жиілететін әсерлер, айла-амал қолдану, жеңіске деген ұмтылыс, бәсеке жарыс элементтері де кездеседі. Сонымен бірге, ойынның өлеңмен айтылатын тұстары оқушыларға әсер беріп көңіл күйлерін көтеріп, топ құрып, топтасып, топқа бөлініп мұғалімнің берген командасын орындай білуге дағдыландырады. Бұл оқушылардың білуге, білмекке құштарлығын арттырады. Ойлау жүйелерін қалыптастырады. Өмірдің қарама-қарсы күштерден тұратынын аңғаруға баулиды. Денелерін шынықтырып, өмірге жастайынан әзір болуға дайындайды.

“Қасқыр қақпан” ұлттық ойынын тандап алудағы негізгі мақсат, біріншіден, ойында балалардың тілін, ақыл-ой өрісін, есте сақтау қабілетін дамыту, оларды еліктіріп-қызықтыру. Екіншіден, осы ойын арқылы оқушыларда ұйымшылдық, патриоттық сезім қалыптастыру. Үшіншіден, дене тәрбиесіне байланысты сапқа тұру, шеңбер болып, қол ұстасып тұру, ойындағы қимыл бірлігі, бұйрықпен қозғалу, бір адамға бағынып, тыңдай білу сияқты қарапайым дағдыларды қалыптастыру. Бұл ойынды күрделендіре отырып 3-4 сыныптарда да қолдануға болады.

Доппен ойналатын сабақтарда мұғалім бағдарламалардағы талаптарды оқушылардың толық орындауын қамтамасыз ете отырып, оның сапалық жағын да қарастыру керек. Осыған орай ол балаларға доппен ойнайтын ұлттық ойындарды ойнатуға тиісті. “Дәл түсір”, “Доп тебу”, “Бойға доп дарытпа”, “Допты сок”, “Доппен жарысу” т.б. ұлттық ойындарды бастауыш сыныптардың оқушыларынан бастап

сабақ барысында пайдалануға болады. Бұл ойындар оқушылардың мөлшерлей білу, бағдарды ажырату, төзімділік, алғырлық сияқты дағдаларын қалыптастырады.

Белгілі педагог-психолог ғалым Қ.Жарықбаев: “Бастауыш сынып оқушылары – ептілікті, ережелерді жөндеп үйрене қоймағанымен қимыл-қозғалыстың аса қажетті үйлесімдігін, жылдамдық пен оңайлықты жақсы меңгереді. Осы ойындардың бір жақсы жері сол, балаға секіруді, лақтыру, қарғу, өрлеу сияқты атрибуттарды үйреніп қана қоймай, адалдық, шындық, принципшілдік секілді адамгершілік қасиеттерге баулиды. Онда жақсы психологиялық қасиеттердің қалыптасуына мүмкіншілік туғызады” - [2] дейді.

Сондықтан болар бастауыш сыныптардың дене шынықтыру сабағында ойын элементтерін пайдаланудың айырықша маңыздылығы сол, алғашқы ойын қолданылған сабақтың өзінде-ақ мұғалім оқушылардың қабілеттеріне қарай оларды топтастыруға мүмкіншілік алады. Осыған орай олардың нендей қабілеттерін дамытуға баса көңіл бөлетіндігін алдын-ала белгілейді.

Сөйтіп бастауыш сатыны бітіретін оқушылардың өзіндік ерекшелігі есепке алынып, тұлғалана беруіне баса көңіл аударылады, сабақтың аяғы баяу қимылды ойынға ауысып, келесі сабақта еске алынады.

Мектептің негізгі сатысына арналған бағдарлама V-IX сыныптар үшін дене шынықтыру сабағын жұмасына екі сағаттан белгілеп, «Спорттық ойындарға» 16 сағат бөлген, материалдық жабдығы нашар мектептер үшін- оқу бағдарламасын мұғалімнің өзі жасайды делінген.

Біз тәжірбие, бақылау жүргізген мектептердің материалдық базасы жақсы деп айтуға болмайды. Содан болар әр мектептің жағдайы әркелкі. Дене шынықтыру сабағының бағдарламасында айтылғандай әр мектеп өз мүмкіншілігінше дене шынықтыру сабағын өткізуде. Кейбір мектептерде спортқа арналған зал болғанымен, жабдық жағы жетіспесе, кейбір мектептерде спорт залы да жоқ. Сондықтан дене тәрбиесін өткізуге бейімделген орындарда өткізуге мәжбүр. Олай болса, “Спорттық ойындарға” арналған сағаттар көбінесе ұлттық ойындармен, ұлттық спорт түрлерімен ауыстырылғаны абзал.

Ұлттық ойындарды өмірден бөліп алып қарауға болмайды. Адам өмірінде кездесетін сан түрлі құбылыс осы ұлттық ойынмен астасып, тоғысып жатады [3]. Сондықтан ұлттық ойындардың өміршендігі, оның үнемі жаңарып, өзгеріп, құбылып отыратыны ұрпақтың ауысып жаңарып отыруына да байланысты. Ұлттық ойындар өзінің ұлттық негіздерін сақтай отырып, ұрпақ жаңарған сайын жаңарып, жаңа формалармен түрленіп, өзгеріске ұшырап отырады. Осындай жағдайда өзгеріп қана қоймай, кейбіреуі керексіз болып, ұмытылып қалатындары да кездеседі. Ол оның мүлде керексіздігінен емес, әлеуметтік ортаның, саяси-идеологиялық ахуалдың өзгеруіне де байланысты. Бұл ойындардың бәрінен көретініміз ұлттық ойындары әуел бастан әлеуметтік өмірдің алуан саласын қамтып, сол әлеуметке қызмет ету үшін жасалған. Демек, тарихтың ұзақ-сонар жолында, түркі халықтары өмірдің алуан жолдарынан өтті.

Олай болса ұлттық ойындарды әрі оқу, әрі тәрбие құралы, пән аралық байланыстың дәнекері болады деп айта аламыз.

Бұл жерде біз ұлттық ойындарды пән аралық байланыс құралы ретінде ала отырып, оны кешенді түрде қарастыруды жөн көрдік. Сонда ұлттық ойындардың әмбебап қасиеті ашыла түседі. Ол педагогика пәніне тән категориялардың бәріне бірдей қызмет ететінін көреміз.

1. Лесгафт П.Ф. Таңдамалы шығармалар жинағы. Т.2 - М., 1952. – 32 б.

2. Жарықбаев Қ.Б. Қазақ этнопедагогикасының дәріс бағдарламасы. - Алматы, 1993. – 52 б.

3. Сағындықов Е. Қазақтың ұлттық ойындары. - А., 1991. – 52 б.

УДК: 370

ЖАСӨСПІРІМ СПОРТШЫЛАРДЫҢ БАСТАПҚЫ ДАЙЫНДЫҚ КЕЗЕҢІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

К.А. Абдраимова – п.ғ.к., профессор

Ж.Ә. Айымқұлов – Абай атындағы ҚазҰПУ-нің магистрі

Бастапқы дайындық кезеңі – жас спортшының спорт шебері атануына негіз болатын және таңдап алынған спорт түрімен кәсіби тұрғыда айналысуға мүмкіндік тудыратын өте маңызды саты. Бұл сатыда жаттығу кезеңдерін (дайындық, жарыс және т.б.) мақсатты түрде жүзеге асыру қажет, себебі бастапқы дайындық кезеңі спортшының көпжылдық дайындығының бастау бұлағы болып саналады.

Тірек сөздер: бастапқы дайындық кезеңі, жасөспірімдердің физикалық тұрғыда дамуы, күш, жылдамдық, ептілік.

Этап начальной подготовки – один из наиболее важных, поскольку именно на этом этапе закладывается основа дальнейшего овладения мастерством и проводится отбор для последующих занятий спортом. На данном этапе

следует нецелесообразно учитывать периоды тренировки (подготовительный, соревновательный и т.д.), так как сам этап начальной подготовки является своеобразным подготовительным периодом в общей цепи многолетней подготовки спортсмена.

Ключевые слова: этап начальной подготовки, физическое развитие подростков, сила, скорость, ловкость.

The stage of initial training is considered to be very important, because this stage reflects to the foundation of the further mastery and the selection for the following sports. At this stage, we should take into consideration inappropriate periods of training (preparatory, competitive, and so on.) as the initial training stage itself is a preparatory period in the whole chain of long-term athlete training.

Keywords: stage of initial training, physical development of teenagers, strength, speed, dexterity.

Қазақстанда қазір 389 спорт мектептері жұмыс жасайды, жаттығу сабағына қатысатын балалар саны 200529, олармен 7717 жаттықтырушы жұмыс атқарады. Республикада дене тәрбиесі және спорт саласында көптеген пайдалы шаралар қолға алынып келе жатқандығымен қатар, спорттық мектептердегі атқарылып жатқан жұмыстардың тиімділігін арттыру мақсатында жаңа ғылыми-әдістемелік ұсыныстарды көптеп енгізу қажеттігі туралы Қазақстан Республикасының туризм және спорт министрлігінің Бейжін (Қытай 2008) олимпиадасынан кейінгі қорытынды есебінде айтылды.

Қазақстан Республикасындағы дене тәрбиесі мен спорттың әлеуметтік-экономикалық қайтарымын зерттеген п.ғ.к., профессор М.Н. Кошаевтың еңбегінде дене шынықтыру және спорт саласындағы 60 эксперттің жауаптарында дене шынықтыру және спорттың әлеуметтік экономикалық жағдайының төмендігіне келесі факторлардың әсер ететіндігін көрсетеді:

1. Дене шынықтыру және спорт саласының статусының төмендігі;
2. Осы саланың ғылыми-әдістемелік тұрғыдан нашар қамтамасыз етілуі;
3. Республикада спорттық кешендер мен құрал жабдықтардың жетіспеу себебі екендігі көрсетіледі [1, 78].

Осы факторлардың ішінде бізге маңыздысы спорт мектептеріндегі жұмыстардың ғылыми әдістемелік тұрғыдан нашар қамтамасыз етілуі.

Зерттеушілер В.Н. Попов, А.С. Захаров, С.П.Малютин, Е.А. Фурманов Қиыр Шығыстағы дене тәрбиесі және спорт мәселесінің дамуын зерттей келе спорт мектептеріндегі іріктеу жұмыстарының болашағы туралы өз пікірлерін төмендегідей тұжырымдайды.

Омскі қаласындағы дене шынықтыру институтында осы мәселеге байланысты 1965 жылдан бастап зерттеу жұмыстары жүргізіліп арнайы Концепция қабылданғандығын онда әрбір жаттығушы жеке мүмкіндігін ескере отырып ең тиімді деген дене тәрбиесі амалдарын ұсынуға мүмкіндік туғандығын, ондағы басты мәселе спорттық қаблеттілікті бағалау және жасөспірімді жекелеген спорт түрлеріне іріктеудің мәселелерін қарастырған. Осы зерттеулер нәтижелерін спорттық мектептерде қолдану ізбасарлар даярлауда маңызды екендігін көрсетеді [2,165].

И.А. Афанасьеваның «Таэквондошыларды жаттықтырудағы генетикалық ерекшеліктерін ескере отырып оларды спорттық іріктеу» атты еңбегінде спорттың үлкен жетістіктерін сараптау спорттық іріктеудің тиімділігі мен сәтті көрсетілімдерін болжау қазіргі талаптарға сай емес екенін көрсетеді. Ресей спортшылары нәтижелерінің болжамы 40-60% ғана орындалады. «Мұндай жағдайда жаттықтырушылар мен спортшылардың еңбектері далаға жұмсалып, дене тәрбиесінің қоғамдағы әлеуметтік мақсатын төмендетеді, тіпті кей жағдайда спортшыларда патологиялық құбылыстардың пайда болуына әкеледі» деп көрсетеді [3, 24].

Сонымен қатар қоғамның қазіргі даму кезеңінде спорттық жаттықтырудың теориясы мен әдістемесінде сәтті қолдануға болатын генетикалық зерттеулер қолға алынып жатыр. Алайда, спорттың жекпе-жек тәжірибесінде, оның ішінде спорттық күреске іріктеу кезінде генетикалық факторлар аз ескеріледі. Тұқым қуалаушылықтың адам организмінің дамуына, жетілуіне және қызмет етуіне ықпалы әсіресе жастық шақта білінеді. Тіпті ол спорттық әрекеттің қайсыбірінде болса да іріктеудің алғашқы кезеңдерінде зор маңызға ие деп тұжырымдайды.

О.П. Юшков, В.П. Сердюк «Еркін күрестегі алғашқы оқыту» атты еңбектерінде анкеталық сұрақтарды талдау көрсеткендей, үйірмеге қабылданатын балалардың жас шамасы 10 мен 12 жас аралығында [4,19-23]. Бұл спорт мектепбі бағдарламасы ұсынғаннан едәуір төмен жас болып есептеледі.

Жанадан келгендерді топтарға жинақтауда жаттықтырушылар бұрын акробатикамен, спорттық гимнастикамен, спорттық ойынмен айналысқан балаларды алғысы келеді. Жаттықтырушылардың бір бөлігі (11%) үйірмеге бұрын спортпен айналыспаған, былайша айтқанда таза балаларды алады. Олар бұл амалдарын былай түсіндіреді. Басқа үйірмеден келген балалар қиындық түсіп, қиналғанда қайтадан басқа үйірмелерге қашып кетеді» деп көрсетеді.

Бастапқы дайындық топтарына қабылдау белгілері әртүрлі. Сұралған бапкерлердің көпшілігі (60 %) алғашқы орынға қара күшті қояды. Күш нормативін басқа да жаттықтырушылар алғашқы деп есептейді. Дегенмен біздің ойымызша күш шешуші роль бола алмайды, өйткені күш жаттығу барысында онсыз да толығымен.. деп тұжырымдайды.

Шапшандық-күш мінездемесіндегі нормативті 44% бапкерлер қолданады (30, 60, 100 метрге жүгіру, бір орында секіру, жүгіріп секіру, т.б.). Сонан соң координациялық сапаны айқындайтын нормативтер ептілік (38 бапкер) акробатикалық жаттығулар, тапқырлық пен мән берушілік ойындары, спорттық ойындар. Жасөспірімнің иілгіштігін анықтайтын нормативтерге сұралған бапкерлердің 28 % жүгінген. Конституциялық және морфологиялық ерекшеліктеріне үйірмеге алу кезінде 18% бапкерлер өз таңдауын жасаған.

Кейбір бапкерлер (16%) жарыс кезінде іріктеу өткізіп, күреспен айналысқысы келгендердің барлығын да күрестіріп көріп алады. Күрес кезінде олардың тапқырлығы мен кез келген сәтте оңтайлы шешім қабылдау қабілетіне назар аударады.

16% бапкерлер іріктеу кезінде моральды-еркіндік сапасына еңбексүйгіштік, жауынгерлік мінез, күреспен айналысуға құмарлығы т.б. ерекшеліктеріне мән берген.

Бапкерлердің бір бөлігі (14%) барлық талапкерлерді қабылдап, оларды 1,5-2 ай шамасында бақылауда ұстайды. Балалар күрес техникасын қалай үйренеді, жүктемеге шыдайды (кейде арнайы көбейтілген) содан кейін барып топты жинақтайды деп өздерінің практикалық жұмыстарында кездескен ерекшеліктерді ортаға салып баланың күрес кезінде көрсеткен тапқырлығын негізгі көрсеткіш ретінде алуға болады деп ұсынады.

Белгілі жаттықтырушы А.С. Султановтың «Классикалық стиль балуандарын оқу-жаттығу топтарына іріктеу әдістемесі» атты еңбегінде «Бүгінгі күні елдің құрама командасының жақсы іріктелуі құрама команданың алыс және жақын резервтерінің дайындығына, олардың әдіс-тәсілдік шеберлігінің деңгейіне байланысты» деп айтылады [5, 27]. А.А. Новиковтың, Г.С. Туманяның, зерттеулері көрсеткендей құрама командаға келген спортсмендердің әдіс-айла шеберліктері келгенде тіптен өзгермейді. Сондықтан спорттық күрестегі арнайы әдет пен техникалық арсеналдарды қалыптастырудың негізгі салмағы жастар мен жасөспірімдер мен жұмыс жасап жатқан бапкерлерге түседі. Солар ғана елдің болашақ әлем чемпиондары мен спорт шеберлерін дайындап, іріктеп шығарады». Сондықтан ғылыми қамту ұйымдары тереңдетілген спорттық маманданудың алғашқы сатыларында әсерлі әдістеменің бірінші оқыту топтарына іріктеудің негізі болып, спорттық манаданудың маңыздылығын атап көрсетеді.

Сонымен қатар ол дайындық топтарында жаттығу сапасын жақсарту мақсатында жас балуандар дене сапалары мен оны әрі қарай жетілдіру үшін сынақ бақылаулар мен тесттер жүйесін құру қажет екендігін, бастапқы дене күш сапасын арттыру және жәй дамушы тұлғаларды анықтау мен болжау қажеттілігін, жылдамдық-күштілік сапаны жетілдірудің спорттық күресті меңгеру кезінде басты көңіл бөлуге қажетті жағдайлар екендігін көрсетеді.

Ұсынылған жағдайлар балалар мен жастар спортындағы қолданылып жүрген жекпе-жекте және балуандарды мамандандырудың бастапқы сатысындағы теория мен тәжірибені толықтыратын құрал болып табылады сабақ өткізу кезінде сабақтың әсерлі болып өтуіне басты назар аудару керектігіне тоқталады.

В.В. Находкиннің «Оқыту мен сұрыптаудың түрлі процесіндегі жас спортшының тұлғалық қалыптасуы» атты жұмысында Оқыту дифференциясы теория мен оқыту практикасында көптен бері қолданылады. Оның мағынасы – әр оқушының даму қабілетін қамтамасыз ете отырып, өзіндік мүмкіндіктерін және талантын ашу. Дифференция процесін спорттық іс-әрекеттерде оқушының жеке қалыптасуына, оның өзіндік қабілеттері мен мүмкіндіктерінің ашылуына бағытталады. Дифференцияның негізін спорттық тұлғалық қалыптасу мен жеке-өзіндік сипаттамасына кіру процесі құрайды.

Дифференция концепциясымен жеке тұлға ерекшеліктері жайлы адам ойлана біледі, шығармашылық қабілеті бар, өзіндік ерекше белсенді және шығармашыл, бостандық және шығармашылық бостандығы секілді қабілеттерге ие. Осы айтылғандардан шығатын қорытынды: бірінші кезекте белсенділікке үйрету және тәрбиелеу, шығармашылыққа және еңбекке оқушы есебінде ғана емес, педагогикалық процесс субъектісі жөнінде де тәрбиелеу қажеттілігі туындайды.

Педагогикалық теорияда әлі күнге дейін «дифференциялық оқыту» сөзі әлі де қолданылады. Оны өз кезегінде авторлар әр мағынада түсіндіреді. Біреулері оны жеке қабілеттерін ескеру, оқыту сөздерімен байланыстырады. Бұл екі сөз мағыналық жағынан бір. Ал екінші жағы оны «орта мектептің жоғарғы сыныптарындағы оқу жоспары мен бағдарламаларының бөлінуі, мамандандырылған мектептер мен сыныптардағы факультативтік оқу құралдары» деп қарайды. Үшінші біреулердің түсіндіруі бойынша

«жеке ерекшеліктерді ескеру» немесе оқушыны өзіндік ерекшелік негіздерге бөлініп, топталып, арнайы оқытылуы. Біздің жағдайда үшінші бағдарлама қолданылады.

Оқушы спорттық секцияларды таңдайды. Мысалы: ұзақтыққа, орта және қысқа қашықтыққа жүгіруге, топтық ойындардағы т.б. Сонымен бірге спорттық іс-әрекеттерде элективті дифференционды жүйе қолданылады. Бұл жүйе оқушыларға спорт түрін еркінше таңдау құқығын береді.

Оқыту-машықтандыру процесіндегі тәжірибедегі біз оқу мен оның келесі белгілерін енгіздік: рейтинг жүйесі бойынша оқу барысындағы, дене тәрбиесі мен денсаулық және спортқа деген құштарлық оқушылардың жеке және өзіндік-индивидуалдық жағын дамытып, әлеуметтік ортаға бейімделуге көп септігін тигізетін сөзсіз.

Жоғарыдағы келтірілген жайттардан мынадай қорытынды шығаруға болады:

Оқу-жаттығу барысында дифференцияны әр оқушының жеке ерекшеліктері мен қабілеттілігін арттыру және оның сапасын көтеру мақсатында басты құрал есебінде пайдаланудың мақсаты зор.

Тереңдетіп оқыту оқушылардың спорттық тәртіпке бой ұсынып, олардың дайындық деңгейлерін жоғарылатыды.

Дифференциялық оқудың басты мақсаты әр баланы өз қырынан танытып, оның қай салада білікті екенін анықтау, соған мүмкіндік беру болып табылады, дей келе дифференциялық оқуды қамтамасыз ету мақсатында және оқушыларды спорттық топтарға сұрыптау үшін белгіленген бағдарлама құрылуы қажет деп пайдалы ұсыныстар жасайды [6, 40-41].

Т.Х. Сиккуттың «Оқытудың бастапқы кезеңіндегі жас балуандарды іріктеу» атты еңбегінде «Балаларды спорттық күреске баулу үшін іріктеу мен сұрыптау ісі мамандар үшін басты назар аударатын іс. Әр түрлі ұлттық күрес мектептері өз дәрежелеріне сай әр түрлі тәжірибелер және эксперименттер жасаумен келеді. Олар ең бастапқы оқыту-дамыту кезеңінде, яғни жасөспірімдер ғана емес, балалармен жұмыс жасау барысында неғұрлым әсер берген оқу жүйесін таңдап, соны жалғастыруда.

Алдын ала іріктеу барысында таңдалған балалар саны немесе 14-15 адамнан спорттық күреске жаппай дайындау топтары туралы ғылыми-әдістемелік әдебиеттер әлі де аз жарық көруде. Күрес үшін мамандандырылған арнайы жас балуандарды дайындықтың бастапқы сатысына сұрыптау тақырыбы да әлі кезге дейін бір көзқараспен тоқталған жоқ.

Г.Н. Германов, В.Г. Никитушкиндердің «Спорт мектептеріндегі оқу бағдарламаларындағы жаттықтыру тапсырмаларын жоспарлау» атты еңбектерінде «Спорттық мектеп жұмыстарының нәтижелілігі көбінесе жас спортшыларды оқыту-тәрбиелеу процесін спорт түріне қарай оқу бағдарламаларының мақсатын анықтайтын әдістемелік-бағдарламалық құжаттармен қамтамасыз етуіне байланысты. Сол себепті қазіргі күндегі бағдарламалық нормативті және әдістемелік бөлімдерін дәлелдеу – қазіргі таңдағы өзекті ғылыми мәселе болғандықтан бағдарламалық құжаттарды қазіргі талаптарға сай ғылыми дамыту және шығармашылық өңдеу қажеттілігі туып отыр»деп өте үлкен проблема көтереді.

Т.М. Мелихованың «Спорттық іріктеу мен ориентацияның принциптері мен технологияларын іске асыру жолдары» атты еңбегінде «Спортшыны комплексті бағалауға ортақ әдістемелік талаптың жоқтығы, сонымен қатар көпжылдық дайындық кезеңдерінің ерекшелігі іріктеу мен бақылаудың көптеген көрсеткіштерін ақпараттығы жағынан алғанда белгілі тексеруді талап етеді. Мәселе бойынша ғылыми-әдістемелік әдебиетті талдау қазіргі іріктеу мен спортқа мамандану жүйесі бүкіл процестің тиімділігі мен әсерлілігін көтеру мақсатында әрі қарай классификациялау мен жетілдіруді талап етеді» деп көптеген мамандар пікірлерін білдіреді.

Жүргізілген талдау қазіргі кезде тәжірибеде спорттық іріктеу мен бағыттау балалар қабілеттілігінің бағалаудың негізінен екі технологиясы бар екенін көрсетті. Біріншісінде, балалар қабілетін нақты спорт түрінің бір түріне, баланың тұтас спорттық дарындылығын таңдап жатпай бағалауға тырысады.

Бұл жағдайда спорт түрін таңдау «тереңдетілген мамандану» принципі бойынша іске асады. Спорт тәжірибесі мен зерттеулер нәтижесі көрсеткендей алғашқы бағыттау мен жаттығуға осылай кірісу көп балалардың жасөспірімдік кезінде-ақ спорттық жетістіктерінің өсуі көріне бастайды. Алайда кейінде нәтижелер өсуі тоқтайды және спортшылар тіпті спорттан да кетуі жиі болатындығын көрсетеді деп қазіргі республикадағы көпшілік спорт мектептеріндегі жағдайды анық көрсетеді.

Екінші технологияда дайындықтың алғашқы кезінде бір емес, бірнеше спорт түріне байланысты тұтас жоспарлы қабілеттерді анықтау көзделеді. Бұл көзқарастар «кеңірек мамандану» принципіне көрініс тапты. Онда қабілеттерді кезең-кезеңімен, алдымен бір-біріне ұқсас түрлерімен, кейін спорттық қызмет түрлерінің біріне, ең соңында спорттық түрі ішіндегі спорттық мамандануға әкелуі қарастырылған. Мұндай бағдар спорттық мамандануды таңдауда қателіктердің болдырмауына кепілдік береді және спортқа үйренген мезгілде балалардың ерте бастан спорттан кетіп қалуынан сақтайды деп құнды пікір білдіреді [7, 19-20].

О.П. Юшковтың «Спорттық күреспен айналысатын балаларды дайындау жүйесіндегі жаңалықтар» атты мақаласында «Кейінгі кездері мамандар мен ғалымдар арасында жас балаларды ерте жастан мамандандыру мәселелері туралы сөз болып жүр. Авторлардың көпшілігі спорттың нақты түріндегі мамандануды 14-16 жастан бастауды тиімді деп есептейді және оны тәжірибелік мәліметтермен толықтырады.

Мәселен, жасөспірімдер біріншілігінің жеңімпаздарының аз саны ғана жоғары нәтижелерін ересектер тобына өткенде де көрсетуін жалғастыратыны белгілі. Спорт түрінің көпшілігінде жаттығуды 10-12 жасында бастағандар спорт шебер нормативтерін 6-8 жыл өткен соң тапсырып, ал 15-17 жастан айналысқандар 3-4 жыл өткен соң спорт шебері атанатындығын көрсетеді. Яғни жасы үлкен балалардың спорттық көрсеткіштері тез өсетіндігін көрсетеді.

Мұндай көрініс спорттық күресте де байқалады. Жаңадан келуден бастап олимпиялық чемпионға дейін – шамамен 6-10 жыл уақытты алады. Қазіргі барлық олимпияда балуандар-чемпиондарының жас көлемі тұрақты (26 ± 3 жыл) екенін есепсек, онда көпшілік тәжірибелі бапкерлердің 10-12 жасар балаларды шәкірт етуге ынталанбайтыны түсінікті. 14-16 жасар балалар күрестің әдіс-тәсілін жылдам үйреніп ұзақ уақыт бойы кілемде сәтті күреседі, ал 10-12 жасында жаттығуды бастағандар 20 жасқа келгенде жаттығулар жалықтыра бастайды деп есептейді бапкерлер. Осы 8-10 жыл ішінде үлкен жаттықтыру және жарыс жүктемелерінен жүйкесі жұқарып, денесі де шаршап қалады» деп тәжірибеде жиі кездесетін мәселені көтереді [11, 37-40].

Дене тәрбиесі жалпы тәрбие мәселесінің бөлінбес бөлігі бола отырып, зор денсаулықты, сол сияқты алғырлықты, асқан табандылық пен еріктілікті, шыдамдылықты, оқу мен еңбекке деген қабілеттілікті адамдардың бойында қалыптастырады. Өскелең ұрпақты денсаулығы зор, төзімді, қайратты етіп тәрбиелеуде спорт түрлерінің, соның ішінде қазақша күрестің ерекше мәні бар.

Әр жас ұлан өзінің күшін сынап көруге, мүмкіндігін байқауға құмартып тұрады. Сондықтан да болуы керек, спорттың күрес түрлері жастар арасында кең таралуда. Көптеген жастардың өмірде өздері аңсап, соған ұқсағысы келетін кейіпкерлері болады. Жастар оларға еліктеп, олардай болу үшін, спортпен достасу керек деген байлам жасайды.

1. Кошаев Н.Н., Иванов Г.Д. Республикалық спорт колледждеріндегі оқу-тәрбиелеу процесінің мазмұны жайлы // №1. Теория и методика ФК 2000., - 78 б.

2. Попов В.Н., Захаров А.С., Малютин С.П., Фурманов Е.А. Раз докл Все союз. Нац.пре.конф Хоборовск. ДЮСШ-ға жас спортшылардың іріктеу болашағы. 1980, № 23. - С. 165.

3. Афанасьева И.А. Спортивный отбор Таэквондистов с учетом их генетических особенностей тренируемости., Авто.диссер.на соис.учен.степе.кан.пед. наук. Санкт-Петербург 2002, -С.24.

4. Юшков О.П., Сердюк В.П. Начальное обучение в вольной борьбе (Обобщение опыта ведущих тренеров страны) // №5. Ежегодник 1982., - С.19-23.

5. Султанов А.С. Методико отборо борцов классического стиля в учебно-тренировочные группы., Авто.диссер.на соис.учен.степе.кан.пед. наук. - М., 1995, - С. 27.

6. Находкин В.В. Личностное становление юного спортсмена в процессе дифференцированного обучения и отбора // №21. Физическая культура воспитание, образование тренера, 6-2007, - С.40-41.

7. Мелихова Т.М. Организационно-методические основы технологий спортивного отбора // №19. Теор. и пр. физ. культ., 2007, №4. - С.19-20.

8. Юшков О.П. Новое в системе подготовки детей, занимающихся спортивной борьбой., // Теор. и пр. физ. культ., 6-1975, - С.37-40.

УДК: 371.035

ОСОБЕННОСТИ НЕПОТИЗМА И КЛАНОВОГО КАПИТАЛИЗМА В УСЛОВИЯХ ПОСТСОВЕТСКОГО КЫРГЫЗСТАНА

Ю.Э. Кирман – преподаватель Международного университета Атаатурк-Алатоо

В трудных условиях переходного периода, который сегодня переживает Кыргызстан, населению нелегко приспособиться к новым экономическим условиям. Государство не в состоянии обеспечить население необходимыми условиями социальной защиты. Социальная уязвимость вынуждает людей обращаться к помощи неформальных социальных институтов, в которых основным элементом является традиционная солидарность - тууганчылык. Такие институты помогают обеспечивать некоторую социальную защищенность для своих членов участников посредством гарантии взаимной помощи. Таким образом, после обретения независимости практика солидарности посредством неформальных институтов получила широкое применение в обществе. Одним из таких институтов являются патронажные сети, основанные на синтезе принадлежности к определенной административно-территориальной единице и родственных связях.

Ключевые слова: Социальные институты, общество, экономические условия, социальная уязвимость, традиционная солидарность.

Қырғыстан елінің ауыспалы кезеңді бастан өткеру кезінде, тұрғылықты халыққа жаңа экономикалық жағдайларға бейімделу аса қиын. Мемлекет халқын қажетті әлеуметтік қорғаныс шарттарымен қамтамасыз етуге қауһарсыз. Әлеуметтік тұрақсыздық адамдарды формалды емес әлеуметтік институттарға бет бұруға мәжбүрлейді, ондағы басты шарт туыстық қарым-қатынас болып табылады. Мұндай институттар кейбір деңгейде әлеуметтік қорғаныс береді, белгілі деңгейде өз мүшелеріне көмек көрсетеді. Осылайша, тәуелсіздікті алған соң туыстық формалды емес институттар арқылы қоғамда кең қолданысқа ие. Осындай институттардың бірі потронажды желілер болып табылады.

Тірек сөздер: Әлеуметтік институттар, қоғам, экономикалық шарттар, әлеуметтік қорғаныссыздық.

In difficult conditions of a transition period which endures Kyrgyzstan today, it is hard for population to adapt to new economic conditions. The state isn't able to provide the population with necessary conditions of social protection. Social vulnerability compels people to address to the help of informal social institutes at which a basic element is traditional solidarity - relatives. Such institutes help to provide some social security for the members of participants by means of a guarantee of mutual aid. After finding of independence of the practician of solidarity by means of informal institutes.

Keywords: Social institutes, society, economic conditions, social vulnerability, traditional solidarity.

В современном Кыргызстане, как и в других странах постсоветской Центральной Азии, широко развита тенденция, когда на работу берут исходя из родственных связей или регионализма. В последнее время все больше разговоров о том, что большинство должностей в структурах исполнительной власти и местных органах управления стали чаще занимать родные и близкие депутатов, чьи партии входят в правящую коалицию. Если раньше ключевые посты в государстве занимали близкие бывших президентов, то теперь, получается, наступило время политических партий. Скажем, депутат от фракции «Ата-Журт» Курманбек Осмонов в новом созыве парламента пришел в парламент со своей дочкой Нурзат, но некоторое время спустя его дочка сдала мандат. Эти явления влияют и на большую политику страны.

В Кыргызстане изгнание двух президентов связывают с семейно-клановым правлением. И теперь, некоторые депутаты страны, хотят силой остановить такую «традицию». Так, в 2012 году в Кыргызстане подготовлен законопроект, запрещающий давать высокие должности близким родственникам чиновников, занимающим ключевые посты в стране. Авторы законопроекта, таким образом, хотели уменьшить nepotism и регионализм при устройстве на работу. Противники этой идеи считают, что это нарушение прав человека. Если закон будет принят, то президент, премьер-министр и депутаты парламента будут вынуждены обнародовать информацию о своих родственниках, которые работают на госслужбе [2].

По словам одного из разработчиков законопроекта, депутата Жогорку Кенеша Равшана Жээнбекова в законе говорится о запрете, но в будущем будут добавлены пункты, предусматривающие меры наказания: «Во многих госучреждениях, особенно когда к власти пришли партии, много случаев, когда за счет партии приходят к должности, а потом приводят незаметно своих родственников. Сейчас мы вводим только запрет на это, о дисциплинарном наказании еще не думали. Например, не могут работать жена с мужем, родные, отец и сын, особенно в тех местах, где есть материальная прибыль» [1].

Политолог Эмиль Жураев не уверен в «жизнеспособности» закона: «В Кыргызстане принято, когда один из семьи приходит к власти, вслед за ним все его родственники тоже вмешиваются. Конечно, есть свобода выбора профессии, каждый должен поступать исходя из своих желаний. Но авторы закона ведь думают об искоренении самой плохой стороны коррупции, ведь из-за семейно-кланового правления Кыргызстан не развивается» [2]. Э.Жураев отметил нюансы США, в качестве международного опыта: «В Америке нет подобного закона. Там nepotism – не большая проблема. Например, Джордж Буш и его родственники занимали высокие посты. Была династия Кеннеди. Некоторые родственники одновременно занимали высокие посты, но их выбирает народ или назначает Конгресс, то есть они проходят несколько этапов отсеивания. Их не может назначить их брат или отец. Это больше морально-этическая проблема. Поэтому ее сложно регулировать через закон» [2].

К сожалению, проблематика кумовского и кланового капитализма не исследовалась ранее в Кыргызстане. Книг, монографий, и даже отдельных научных статей по этой тематике фактически нет. Поэтому приходится оперировать отдельными материалами, взятыми из аналитических и публицистических статей, а также использовать анализ российских ученых, экстраполируя их выводы и на условия постсоветского Кыргызстана.

При этом следует сделать оговорку, отметив, что ограниченность пространства данной статьи не позволяет нам проделать глубокий анализ сущности кумовского и кланового капитализма в условиях постсоветского Кыргызстана. Здесь мы лишь перечислим сущностные черты данного явления.

Кыргызстан - маленькая страна, в которой кровно родственные и другие клановые связи традиционно играют огромную роль. В связи с этим, полезно рассмотреть под этим углом зрения политико-административную верхушку страны. Наверняка, таких связей гораздо больше, но мы отметим лишь те, о которых упоминалось в прессе. Такое исследование позволит лучше понять некоторые явления молдавской политики, в основе которых лежат иногда весьма причудливые причинно-следственные связи, которые без учета рассматриваемого фактора сложно разглядеть.

В трудных условиях переходного периода, который сегодня переживает Кыргызстан, населению нелегко приспособиться к новым экономическим условиям. Государство не в состоянии обеспечить население необходимыми условиями социальной защиты. Социальная уязвимость вынуждает людей обращаться к помощи неформальных социальных институтов, в которых основным элементом является традиционная солидарность – *тууганчылык*. Такие институты помогают обеспечивать некоторую социальную защищенность для своих членов / участников посредством гарантии взаимной помощи. Таким образом, после обретения независимости практика солидарности посредством неформальных институтов получила широкое применение в обществе. Одним из таких институтов являются *патронажные сети*, основанные на синтезе принадлежности к определенной административно-территориальной единице и родственных связях.

Безусловно, современный Кыргызстан – страна капиталистическая. Но что это за капитализм?

Широко известны модели капитализма, возникшие в развитых странах: либеральная модель (США); государство благосостояния (welfare state) в европейских странах и его разновидность – «шведская модель»; специфическая «азиатская модель» капитализма в Японии.

Определенные концепции капитализма есть и в развивающихся странах. Одна из самых известных – это концепция так называемого «crony capitalism», кумовского капитализма или «капитализма для своих», разработанная применительно к условиям Латинской Америки.

В ней сделан акцент на устойчивых связях между государственными чиновниками и фирмами, которым первые оказывают покровительство и предоставляют всяческие преференции. В работах, посвященных «капитализму для своих», показано, что эта модель менее эффективна, чем либеральная модель, и подрывает стимулы к инвестициям и инновациям.

Энциклопедия «Википедия» определяет этот тип экономических отношений следующим образом: кумовской капитализм (англ. «crony capitalism», возможны иные варианты перевода – блатной капитализм, капитализм для своих) – это термин, обозначающий капиталистическую экономику, в условиях которой успех в бизнесе зависит от личных связей бизнесменов с государственными служащими. Такие связи используются для получения лицензий, государственных заказов, субсидий и т. п.

Термин используется при описании экономики «азиатских тигров» в 1960-1990-е годы (Южная Корея, Тайвань, Малайзия), где наблюдалась тесная связь крупного бизнеса и правящих партий.

Формы этой связи весьма различны: чеболи в Южной Корее, тесные связи деловых кругов с правящими партиями в Малайзии, нахождение крупнейших бизнес групп в собственности детей президента Сухарто в Индонезии. В этих странах был крайне высокий уровень коррупции.

Термин «кумовской капитализм» применяется также при описании современной экономики КНР, постсоветской России, Казахстана и ряда других стран.

Отдельные проявления «кумовского капитализма» свойственны и современным «продвинутым» странам. Профессор бизнес школы Университета Чикаго Л.Зингалез, например, в колонке на WSJ обрушился на один из разрушающих капитализм недостатков – кумовство.

Весьма посредственные показатели экономики США и стран периферии Европы, по мнению Зингалеза, это следствие более глубокой проблемы. В Греции, Италии и даже в США многие молодые и талантливые люди не могут самостоятельно продвигаться, делать карьеру, идти вперед. В современной Италии даже врачи скорой помощи получают назначение на основе своих политических пристрастий, а молодые люди вместо того, чтобы учиться, «таскают портфели» за влиятельными людьми для получения преференций. Национальный процесс отбора талантов сломан: постоянно можно найти интеллектуально развитых людей на черной работе, в то время как посредственности удерживают высокие посты. Когда некомпетентный назначенец обнаруживает себя на высокой позиции, он стремится окружить себя еще большими бездарностями, так как более талантливые люди представляют для него угрозу.

По мнению Л.Зингалеза, в США традиционно укоренилась относительно честная, демократическая и прозрачная форма капитализма, но это все менее и менее соответствует действительности. Налоговый кодекс полон дыр и специальных преференций «для своих». Молодые предприниматели учатся лоббизму

раньше, чем тому, как вести бизнес. 7 из 10 самых богатых округов США – это пригороды Вашингтона, они ничего не производят, только регулируют. Медленный рост и упавшая социальная мобильность последнего десятилетия подорвали репутацию капитализма как творца процветания [6].

Кандидат политических наук, экс-лидер ХДНП Юрий Рошка рассуждая о причинах трансформации западного «классического» капитализма, считает, что от прежнего капитализма – культа труда, с основанной на христианской морали этикой, как выражением социальных взаимоотношений, экономического соревнования и юридических норм сегодня мало что осталось.

«Место такого капитализма уже занято спекулятивным, олигархическим, паразитарным, непродуктивным, монополистическим капитализмом. В новых условиях человеческую личность трансформировали в эгоцентричного индивида без привязанностей и обязательств – в элементарную рабочую силу; политические партии стали инструментами или клиентами финансовых группировок, а государства, будучи главными действующими лицами на международном правовом поле, все больше и больше сдают позиции транснациональным корпорациям. И все это под довлеющей властью неких «правил», исключительно точно охарактеризованных американским мыслителем Полом Готфридом: «Ни одной из стран-членов ЕС воистину невозможно даже пытаться осуществлять для себя самостоятельное руководство по собственным национальным или религиозным стандартам, чтобы не подпасть под обвинение, что в отношении какого-нибудь из «прав человека» обнаружено нарушение, согласно бюрократической казуистике» [4].

Беря за основу «игровой подход», заложенный Йоханом Хейзинга в своем трактате «Homo Ludens» («Человек Играющий»), а также статьи В. Боршевича «Молдавский политический Лас-Вегас» [1], можно довольно красочно описать суть постсоветского кыргызского капитализма, сравнивая Кыргызстан с политическим «Лас Вегасом».

В постсоветском Кыргызстане, как и в Лас Вегасе, своя «игра», и вся страна напоминает «политическое казино». Обратим, прежде всего, внимание на удивительное казино, построенное при мощной финансовой поддержке зарубежных инвесторов, которое «крышется», в основном, западными воротилами игорного геополитического и геоэкономического бизнеса. Набор игр в этом удивительном казино более чем впечатляющий. Безусловно, первое место по значимости и увлекательности принадлежит замечательной игре «Давайте распилим государственный бюджет». Эта, поражающая воображение, игра проводится исключительно за закрытыми дверями тремя привилегированными группами игроков, которые по условиям игры названы «демократами», «либералами» и «либерал-демократами».

«Игровой стол» для этой игры напоминает скорее пилораму, на которую поступает непрерывающийся налоговый поток из пачек «деревянных» кыргызских сомов леев и щедро предоставляемых МВФ валютных долгов, которые должны быть оплачены, кстати, прежде всего теми «лохами», с помощью избирательных голосов которых была получена легитимация этой замечательной беспроектной игры. В ней указанные выше политические игроки под строгим и бдительным надзором местных олигархов и с помощью многочисленной родни, кумовьев, сватъев, «дружек», друзей семьи и прочей братии, в точном соответствии с «ценностями» и «принципами» карпато-балканского «кумовского капитализма» (термин, пущенный в оборот западными экспертами), денно и нощно, с помощью разнообразных хитроумных «распилочных схем», «государственных тендеров» и многочисленных «рабочих мест» для чиновников-казнокрадов и бюрократов-вымогателей центрального и местного уровня в поте лица своего «распиливают» государственный и местные бюджеты.

Однако, оторвемся на время от этого казино и окинем всю картину с высоты птичьего полета. В этом удивительном национальном и наднациональном политическом Лас Вегасе все политические, экономические, социальные и «пиаровские» игровые площадки объединены в строгую и органичную систему как по вертикали, так и по горизонтали, взаимно подпитывая и дополняя друг друга.

Система постсоветского «кумовского капитализма» является социальным недугом, тормозящим развитие и модернизацию страны. По мнению известного молдавского публициста Евгения Собора: «Мы слишком упрощенно рассуждали обо всех этих племянниках, кумовьях и лично преданных. Если зреть в корень, то власть в нашей стране всё больше становится похожей на афро-индийскую «кастовую систему». Будь ты хоть семи пядей во лбу, но без денег, без протекции, без связей, родственников и покровителей тебе ни за что не пробиться в «нормальный капитализм». В Европе, куда так стремятся наши доморожденные «кастовые политики», ещё можно чего-то добиться «своим умом», можно заработать себе своими руками неплохой капитал и приобрести авторитет. У нас же в Молдове к этому совсем другой подход - для успеха обязательно нужен партийный билет, нужны родственные связи,

нужно согласие стать шутом у вождя. Если всё это в наличии, то можно стать министром, послом, чиновником высокого ранга. Стать, несмотря на отсутствие талантов и профессионализма. Такая кастовая кадровая политика мешает стать богатыми в Молдове «чужим», но вполне устраивает лишь узкий круг «своих» - молдавских богачей-олигархов, которые воруют бюджетные средства быстрее, чем мы пополняем бюджет своими налогами. Наш «кумовской капитализм» уже заметно утомляет и раздражает партнёров Молдовы как на Западе, так и на Востоке. Тотальная коррупция, тотальное кумовство, тотальное враньё и предательство, тотальные грязные интриги, тотальная круговая порука – всё это, как ржавчина, точит и разъедает фундаментальные основы нашего государства, ставит под вопрос нашу государственную независимость, оскорбляет наше национальное достоинство.

Ведь надо же, наконец, покончить с нашим уродливым «кумовским капитализмом», нашей «кумовской демократией», которые ничем не брезгуют и никого не жалеют, способны пойти на любые преступления против страны и народа ради удержания власти в своих руках [5].

Основные системные черты данного капитализма хорошо описаны российским ученым Леонидом Косалсом. Описывая «клановый капитализм» в России, одной из черт которого является «кронизм», автор приходит к выводу, что главными элементами этой системы являются кланы.

Кланы, будучи главными действующими лицами сложившейся системы, представляют собой закрытые теневые группы бизнесменов, политиков, бюрократов, работников правоохранительных органов, иногда представителей организованной преступности, объединенных общими деловыми интересами и неформальными отношениями, в противоположность системе, где главную роль играют независимые предприниматели, конкурирующие между собой.

В границах клана неформальные внутригрупповые нормы и правила поведения играют более существенную роль, чем формальные законы, и несоблюдение первых карается гораздо более серьезно, чем нарушение вторых.

Важнейшей чертой такой системы является становление особого «кланового государства», основная функция которого состоит в обеспечении благоприятных условий работы крупнейших кланов, создание им преимуществ перед всеми другими участниками политической и экономической жизни [3].

Мы считаем, что описанный автором феномен практически полностью совпадает и с постсоветскими реалиями современного Кыргызстана.

Приведем 5 основных черт кланового государства:

1. В этой связи речь обычно идет о «коррупции», взятках, откатах и других нарушениях законов. Однако эти явления приобрели характер системной черты, суть которой – создание условий для конвертации различных ресурсов, находящихся в распоряжении кланов.

2. С этой чертой тесно связана другая – особый российский «кронизм», включающий номенклатурное (бюрократическое) предпринимательство, когда роли чиновника и предпринимателя четко не отделены друг от друга и зачастую их одновременно исполняют одни и те же люди.

3. Речь идет не просто о покровительстве со стороны чиновников каким-то фирмам, которые особо дороги их сердцу, как в некоторых странах Латинской Америки, Юго-Восточной Азии или в других частях света, где эти роли более или менее четко разведены. В нашем случае – это появление «оборотней в костюмах», которые, с одной стороны, регулируют и контролируют какую-то сферу деловой жизни как «государственные люди», а с другой – делают в этой же сфере деньги как частные бизнесмены.

4. Четвертая черта кланового капитализма в России (и Кыргызстане – прим. авторов) – это постсоветский монополизм, который носит преимущественно нерыночный характер.

Монополизм может возникать в любой капиталистической системе как естественное следствие работы рыночного механизма. Он, прежде всего, связан с появлением больших, эффективно работающих фирм, которые отвоевывают значительную долю рынка, побеждая своих конкурентов за счет более низкой цены, более высокого качества продукции и так далее. Негативные последствия таких «рыночных успехов» хорошо известны, и так же хорошо известно, как с ними бороться, применяя антимонопольное законодательство. Но в ситуации кланового капитализма, характерной для России, монополия, в основном, возникает не в результате рыночных успехов частных фирм, а вследствие деятельности самого государства, точнее, тех самых «оборотней в костюмах».

Преследуя собственные деловые интересы, эти «оборотни» могут (и часто делают в реальности) произвольно передать государственные заказы «своим» фирмам, уменьшить число субъектов рынка силовыми методами (проверки контролирующих органов, возбуждение уголовных дел, отказ в выдаче лицензии) или издать распоряжение, обязывающее госорганы содействовать «своей» фирме.

О кыргызском монополизме мы писали выше, проанализировав большинство монопольных рынков. Фактически, это только подтверждает мысли Косалса.

5. И, наконец, важнейшая черта кланового капитализма - институционализация теневой экономики, укоренение ее в деловых отношениях практически всех субъектов, от мелких семейных фирм до органов власти всех уровней.

По имеющимся оценкам, в странах с переходной экономикой теневая часть экономики составляет примерно четверть валового продукта. В России она достигает 40-50%, тогда как в развитых странах, входящих в Организацию по экономическому сотрудничеству и развитию (ОЭСР), она составляет приблизительно 15% [3]. Уровень теневой экономики в Кыргызстане сейчас составляет около 40 процентов. Об этом премьер-министр Джоомарт Оторбаев заявил на заседании парламента [7].

Все эти черты тесно связаны друг с другом.

Так, для нормальной работы кланов с их скрытой от общественности жизнью необходима теневая экономика, дающая возможность следовать неформальным правилам поведения.

Бюрократическое предпринимательство порождает монополизм и ведет к тому, что чиновники «вышибают» с рынков или оттесняют на периферию, в низкоприбыльные секторы, «чужие» фирмы, создавая монополию из «своих» компаний.

Это возможно только в условиях особого «кланового государства», сращенного с наиболее мощными группами влияния и дающего им зеленый свет. При этом клановый капитализм – это целостная система, по поводу которой возникло относительное социальное согласие влиятельных в обществе сил, не заинтересованных менять сложившийся порядок.

Клановость в этом случае – это способ разрешения частных и общественных проблем, поиска и принятия решений не в соответствии с формальными правилами и законами, а согласно неформальным нормам или реальному «весу» (соотношению влияния и ресурсов) того или иного клана или персоны.

Более того, законы здесь работают только в том случае, когда касаются рутинных ситуаций и «маленьких людей», которые не затрагивают чьих-либо значимых интересов.

В противном случае, в дело вступают механизмы неформальных согласований или даже «клановых войн». Тогда решения «продавливаются» в ходе более или менее ожесточенных схваток, а по форме они могут как «соответствовать закону», так и, что случается часто, противоречить ему.

Из этого анализа понятно, что именно кланы, а не партии, движения и т.д., являются главными участниками политического процесса в постсоветском пространстве.

В Кыргызстане эта истина очевидна. Клан, действительно, строится по кровно-родственному и клиентарному принципу, объединяя нередко людей по принципу экономического интереса.

1. Боршевич В. SRL «Молдавский политический Лас-Вегас» // <http://pan.md/paper/Mneniya/SRL-Moldavskiy-politicheskij-Las-Vegas/23661> (2012, 22 июня).

2. Касымалиева А. В Кыргызстане хотят ввести наказание за nepoтизм // Кыргызская служба радио Свобода / Свободная Европа Центральное информационное агентство Новороссии Novorus.info. 2 апреля 2012 года.

3. Косалс Л. Клановый капитализм в России // Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре. – 2006. - № 6 (50). // <http://www.intelros.ru/index.php?newsid=288>

4. Рошка Ю. Путь в никуда: между массовым кочевничеством и политическим подражательством // <http://ava.md/analytics-commentary/013103-put-v-nikuda-mezhdu-massovim-kochevnichestvom-i-politicheskim-podrazhatelstvom.html> (2011, 17 октября, 12:03).

5. Собор Е. Эмиль Лотяну и «кумовской капитализм» // <http://ava.md/analytics-commentary/012990-emil-lotyani-i-kumovskoi-kapitalizm.html> (2011, 09 октября, 11:06).

6. Luigi Zingales. Crony Capitalism and the Crisis of the West / http://online.wsj.com/article/SB10001424052702303665904577450071884712152.html?mod=googlenews_wsj June 6, 2012, 6:44 p.m. ET

7. URL: <http://www.24kg.org/parlament/180529-v-parlamente-kr-obsudili-trebovaniya-k-kandidatam.html>.

УДК 728.38:621.397

НАГРЕВ РЕГИСТРИРУЮЩЕЙ СРЕДЫ СО СТОРОНЫ ПОДЛОЖКИ

Т.С. Шамшиев – Национальная академия наук Кыргызской Республики

В данной научной работе рассмотрен анализ нагрева регистрирующей среды излучением лазера со стороны подложки. Получены выражения описывающие процесс нагрева и остывания регистрирующего слоя.

Ключевые слова: Лазер, температура, электронное управление

Берілген ғылыми жұмыста подложка негізінде лазер сәулеленуі тіркеуші ортаның қызуын талдау қарастырылған. Тіркеуші қабаттың суу және қызу үрдісін сипаттаушы көрсеткіштер алынды.

Тірек сөздер: лазер, температура, электрондық басқару.

In this advanced study the analysis of heating of recording environment the radiation of laser is considered from the side of cover. Expressions are got describing the process of heating and cooling-down of recording layer.

Keywords: Laser, temperature, electronic control.

Рассмотрим теоретический анализ нагрева регистрирующей среды излучением лазера со стороны подложки. Необходимость такого подхода вызвано тем обстоятельством, что нагрев со стороны регистрирующего слоя сопровождается относительной неравномерностью профиля температуры по глубине слоя, вызванной теплопроводностью самого слоя и подложки. Это обстоятельство существенно влияет на качество записи обусловленное формированием механического рельефа, благодаря температурному распределению регистрирующем слое

С целью упрощения задачи рассмотрим краевую задачу теплопроводности в одномерном приближении при следующих допущениях:

Теплофизические и оптические параметры системы не зависят от температуры и интенсивности облучения;

Излучение в поперечном сечении однородно;

Подложка не прозрачна для излучения, что означает отсутствие теплового источника в регистрирующем слое, т.е. $\square_1(x, t) = 0$

Тогда система дифференциальных уравнений теплопроводности с краевыми условиями имеет вид:

$$\frac{\partial T_1(x, t)}{\partial t} - a_1 \frac{\partial^2 T_1(x, t)}{\partial x^2} = 0 \quad (1)$$

$$\frac{\partial T_2(x, t)}{\partial t} - a_2 \frac{\partial^2 T_2(x, t)}{\partial x^2} = \frac{I_0 A_2}{h_2 \rho_2 c_2} H(\tau - t) \quad (2)$$

$$T_1(x, 0) = T_2(x, 0) = T_0 \quad (3)$$

$$\frac{\partial T_1(h_0, t)}{\partial x} = 0 \quad (4)$$

$$\frac{\partial T_2(0, t)}{\partial x} = 0 \quad (5)$$

$$T_1(h_2, t) = T_2(h_2, t) \quad (6)$$

$$k_2 \frac{\partial T_1(h_2, t)}{\partial x} = k_2 \frac{\partial T_2(h_2, t)}{\partial x} \quad (7)$$

Где T – температура; I_0 – интенсивность лазерного излучения t – время; τ – время нагрева; A_2 – поглощающая способность подложки; $H(z)$ – функция Хевисайда; a – температуроводность; k – теплопроводность; ρ – плотность; c – удельная емкость.

Для решения краевой задачи теплопроводности используем преобразование Лапласа во времени. После применения преобразование Лапласа к уравнениям получаем:

$$\frac{\partial^2 T_1(x, p)}{\partial x^2} - \frac{p}{a_1} [T_1(x, p) - \frac{T_0}{p}] = 0 \quad (8)$$

$$\frac{\partial^2 T_2(x \cdot p)}{\partial x^2} - \frac{p}{a_2} \left[T_2(x \cdot p) - \frac{T_0}{p} - \frac{I_0 A_2}{h_2 \rho_2 c_2} \frac{1 - \exp(-\tau p)}{p^2} \right] = 0 \quad (9)$$

$$\frac{\partial T_1(h_0, p)}{\partial x} = 0 \quad (10)$$

$$\frac{\partial T_2(0, p)}{\partial x} = 0 \quad (11)$$

$$T_1(h_0, p) = T_2(h_0, p) \quad (12)$$

$$k_1 \frac{\partial T_1(h_1, p)}{\partial x} = k_2 \frac{\partial T_2(h_2, p)}{\partial x} \quad (13)$$

Общее решение уравнений (8) и (9) имеют вид:

$$T_1(x, p) = \Phi_1 \exp(\sqrt{p/a_1} x) + \Phi_2 \exp(-\sqrt{p/a_1} x) + \frac{T_0}{p} \quad (14)$$

$$T_1(x, p) = \Phi_1 \exp(\sqrt{p/a_1} x) + \Phi_2 \exp(-\sqrt{p/a_1} x) + \frac{T_0}{p} + \frac{I_0 A_2}{h_2 \rho_2 c_2} \frac{1 - \exp(-\tau p)}{p^2} \quad (15)$$

Далее нам необходимо найти постоянные коэффициенты Φ_1, Φ_2 , с помощью краевых условий.

Из условия (10) и (11) следует, что

$$\Phi_1 = \Phi_2 \exp\left(-2\sqrt{\frac{p}{a_1}} h_0\right)$$

используя условие (12) и (13) после необходимых преобразований имеем

$$\Phi_1 = \frac{I_0 A_2}{h_2 \rho_2 c_2} \frac{1 - \exp(-\tau p)}{p^2} \times \frac{\exp\left(\sqrt{\frac{p}{a_1}} h_2\right)}{\left[1 + \exp\left(\sqrt{\frac{p}{a_1}} h_1\right) - \frac{V \operatorname{ch}\left(\sqrt{\frac{p}{a_2}} h_2\right)}{\operatorname{sh}\left(\sqrt{\frac{p}{a_2}} h_2\right)} \left(1 - \exp\sqrt{\frac{p}{a_2}} h_2\right)\right]} \quad (16)$$

где $V = k_1 \sqrt{a_2} / k_2 \sqrt{a_1}$

образ температуры (14) на поверхности регистрирующего слоя ($x=h_0$) имеет вид

$$T_1(h_0, p) = 2\Phi_2 \exp\left(-2\sqrt{\frac{p}{a_1}} h_0\right) + \frac{T_0}{p} \quad (17)$$

Подставляя (16) в (17) получаем

$$T_1(h_0, p) = \frac{I_0 A_2}{h_2 \rho_2 c_2} \frac{1 - \exp(-\tau p)}{p^2} \times \frac{\exp\left(\sqrt{\frac{p}{a_1}} h_2\right)}{\left[1 + \exp\left(\sqrt{\frac{p}{a_1}} h_1\right) - \frac{V \operatorname{ch}\left(\sqrt{\frac{p}{a_2}} h_2\right)}{\operatorname{sh}\left(\sqrt{\frac{p}{a_2}} h_2\right)} \left(1 - \exp\sqrt{\frac{p}{a_2}} h_2\right)\right]} - \frac{T_0}{p} \quad (18)$$

Используя условия тонкости регистрирующей среды и подложки ($h_1 \ll \sqrt{a_2 \tau}, h_2 \ll \sqrt{a_2 \tau}$) гиперболической функции разложим в ряд и ограничимся первыми членами ряда. После необходимых преобразований имеем

$$T_1(h_0, p) = \frac{I_0 A_2}{h_2 \rho_2 c_2} \frac{1 - \exp(-\tau p)}{p^2 (R + \sqrt{P})} n + \frac{1 - \exp(-\tau p)}{\sqrt{p^3} (R + \sqrt{P})} + \frac{T_0}{p} \quad (19)$$

$$\text{где } R = \frac{\sqrt{a_1}}{h_1} + V \sqrt{a_2} / h_2, n = \frac{\sqrt{a_2}}{h_1},$$

После перехода в область оригиналов, выражение описывающее значение температуры на поверхности регистрирующего слоя имеет вид

$$T_1(h_0, p) = \frac{I_0 A_2}{h_2 \rho_2 c_2} \left[\frac{n}{R} t + \left(1 - \frac{n}{t}\right) \frac{1}{R^2} \exp(R^2 t) \operatorname{erfc}(R \sqrt{t}) + \left(1 - \frac{n}{R}\right) \frac{2}{R^2 \sqrt{\pi}} \sqrt{t} - \left(1 - \frac{n}{R}\right) \frac{1}{R^2} \right] H(\tau - t) + \frac{I_0 A_2}{h_2 \rho_2 c_2} \times \quad (20)$$

$$\left[\frac{n}{R}(t - \tau) + \left(1 - \frac{n}{R}\right) \exp(R^2(t - \tau)) \operatorname{erfc}(R\sqrt{t - \tau}) \right. \\ \left. \left(1 - \frac{n}{R}\right) \frac{2}{R\sqrt{\pi}} \sqrt{t - \tau} - \left(1 - \frac{n}{R}\right) \frac{1}{R^2} \right] H(\tau - t) + T_0$$

В полученном выражении для температуры регистрирующего слоя слагаемое перед функцией $H(\tau - t)$ описывает процесс нагрева слоя, а другие слагаемое перед $H(t - \tau)$ – наоборот, процесс остывания. Анализ этого выражения показывает, что нагрев со стороны подложки обеспечивает неравномерный нагрев поверхности пленки. Это вызвано тем обстоятельством, что нагрев регистрирующего слоя осуществляется через теплопроводность, так как средний металлический слой практически поглощает лазерное излучение, не пропуская через себя. Вышеназванная незначительная неравномерность температуры в регистрирующем слое также будет иметь место, но в данном случае температура в глубине слоя будет незначительно выше, чем на поверхности. Это обстоятельство лучше способствует формированию механического рельефа, и тем самым улучшается качество записи.

Вывод: Следует отметить, что в случае нагрева со стороны подложки необходимая температура для записи в регистрирующем слое требует гораздо больше времени, чем в случае нагрева со стороны пленки, что позволяет использовать электронное управление в миллисекундном диапазоне.

1. К расчету нагрева пленок излучением лазера. Н.Н.Рыкалин., А.А. Ужасов., Н.И.Макаров. Физика и химия обработки материалов, 1971. №2. с.3-8.

2. Баязитов Р.М., Хайбулин И.Б., Зарипов М.М. Лазерный нагрев тонких пленок на поглощающих подложках // Физика и химия обработки материалов, 1979. №2. с.14-17.

3. Нагрев двухслойной структуры излучением лазера // Григоров Ф.З. Физика химия обработки материалов, 1977. №4. с.14-22.

4. Акаев А.А., Джамангыздов Н.К., Жумалиев К.М. Нагрев ленточных ФТПН лазерным излучением. Методы оптической обработки информации. - Бишкек, Илим, 1992г.

5. Либенсон М.Н. нагрев и разрушение тонких пленок излучением ОКГ. - Физика и химия обработки материалов, 1968г. №2

УДК: 379.8-053.5

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ЖӘНЕ СПОРТ МАМАНДЫҒЫНЫҢ СТУДЕНТТЕРІН АДАМГЕРШІЛІК ЖӘНЕ ЕНБЕККЕ ТӘРБИЕЛЕУ ЖОЛДАРЫ

Н.Төлегенұлы – аға оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ

Бұл мақалада дене тәрбиесі жүйесінде спортшыларды адамгершілік, ақыл-ой, эстетикалық және еңбекке тәрбиелеу жолдары қарастырылған. Дене тәрбиесі жүйесінде спортшылардың адамдық бейнесінің ерекшелік белгілері, спортшының жігерін әр түрлі әдістермен жаттықтыру тәсілдерінің жолдары көрсетіледі. Дене тәрбиесі пәні оқытушыларының студенттерді адамгершілікке, өнегелілікке тәрбиелеуде өзінің жеке үлгілі істерімен, жақсы адамдардың жоғары өнегелі бейнесін сипаттайтын мәселелер қарастырылды.

Тірек сөздер: дене тәрбиесі, адамгершілік, спортшылар, еңбек тәрбиесі, ғылыми зерттеу, жаттығу, спорттық этика, спорттық жарыс.

В данной статье рассмотрены пути и способы формирования, воспитания нравственно и эстетического характера спортсменов в системе физической культуры. А также в воспитании студентов своими примерными хорошими качествами к нравственности и образцовости преподавателей физической культуры и спорта.

Ключевые слова: физическая культура, гуманизм, спортсмены, трудовое воспитание, научное исследование, упражнения, спортивная этика, спортивные соревнования.

Ways and forming methods are considered in this article, educations morally and aesthetic characters of sportsmen in the system of physical culture. And also in the education of students with their exemplary good qualities of morality and exemplary teachers of physical culture and sports.

Keywords: physical culture, humanism, sportsmen, labor education, scientific research, exercise, sports ethics, sports competitions.

Дене тәрбиесі адамгершілік, өнегелілік, ақыл-ой, эстетикалық және еңбек тәрбиелерімен түбірлі байланыста. Бұл мақалада дене тәрбиесінің басқа тәрбие түрлерімен өзара байланысының нақтылы

жақтары көрсетіледі және адамгершілік, ақыл-ой, эстетикалық және еңбек тәрбиелерінің дене тәрбиесі жүйесіндегі маңызы баяндалады.

Дене тәрбиесі мен адамгершілік, өнегелілік тәрбиелерінің арасында жеке тұлғаны жан-жақты және үйлесімді дамыту заңдылықтарымен қамтамасыз етілген екі жақты байланыс бар. Бұл байланыстың табиғи-ғылымилық негізін ағзаның бірлігі туралы ілім, жеке тұлғаның дене және рухани дамуы құрайды.

Спортшыларға дене және адамгершілік тәрбиесінің өзара бірлікте әсер етуі бағытына қарай мүлде қарама-қарсы нәтиже келтіруі мүмкін.

Біздің егеменді еліміздегі дене және адамгершілік тәрбиелерінің өзара байланысы дені сау, жаны таза, еңбек етуге, отанды қорғауға рухы дайын, өскелең өмір жолының қиындықтарына төзімді жаңа заманының белсенді жастарының бейнесін қалыптастырады [1].

Ал капиталистік елдердегі жас ұрпақ бейнесі реакцияшыл идеология рухында, басқыншылық моральды рухта қалыптасады. Бұдан келіп шығатын түйін дене және адамгершілік тәрбиелерінің өзара байланыстарының пайдалылығы кездейсоқ жағдайда емес, яғни ойластырылған және мақсатты бағытта ұйымдастырылған педагогикалық тұрғыдан ықпал жасау болып табылады.

Дене тәрбиесі жүйесінде спортшылардың адамдық бейнесінің келесі ерекшелік белгілері көрінеді:

1. Халқымыздың мақсатты ісіне берілгендік, қоғамдық және мемлекеттік мүддені өз мүддесінен жоғары қою. Еңбекке және отанды қорғауға дайын болу мақсатында өзінің дене сапалары қабілеттерін жетілдіру және денсаулығын нығайтуға үнемі қамқорлық жасау. Қоғамдық пайдалы істен өзін аулақ ұстайтын спортшыларға бойында кешірімсіз көзқарасты қалыптастыру.

2. Қоғамдық мүлікті көздің қарашығындай сақтауға дайын болу. Денені шынықтыру мәдениеті базасының құрылысын салуға және оны құрал-жабдықтармен қамтамасыз етуге белсенді түрде қатысу. Қоғам мүлкін талан-тараж жасаушылармен аянбай күресу. Дене шынықтыру мәдениеті ұжымының жүргізетін жұмыстарына белсенді ат салысу. Еңбекке, оқуға, қоғамдық міндетке, спорттық шеберлігін жетілдіруге, тұрмыстағы іс-әрекеттерге ұжым алдына жоғары жауапкершілікте болу жүзіндегі үйрету әдісімен іске асады. Іс-тәжірибе жүзіндегі үйрету әдісін жаттығу әдісі ретінде қарауға болады. Бірақ жаттығу өнегелілікке тәрбиелеу әдісі ретінде өзінің сипатына қарай оқытып үйрету жолымен айырмаланады [1,3,4].

Іс-тәжірибелік үйрету әдісі спортшылардың қызмет аясын педагогикалық тұрғыдан ұйымдастыруда тек нақтылы дағдыларды, әдеттерді ғана өндіріп қоймайды, сонымен бірге жеке тұлғаның бүтіндей қалыптасуын, яғни түйсік, сезім, ерік және басқа да психикалық құбылыстарды қамтамасыз етеді. Дене тәрбиесі жүйесінде іс жүзіндегі үйретуде этикалық өлшемдердің сақталуы қозғалыс әрекеттері арқылы іске асады. Дене тәрбиесінің ерекшелік құралының бар жиынтығы - гимнастика, ойын, туризм, сонымен бірге бұл саладағы педагогикалық ұйымдастыру шұғылданушыларды этикалық өлшемдер мен ерік-жігер сапаларын мақсатты бағытта дамытуға үйретеді.

Дұрыс өнегелілік мінез-құлық әрекеттердің, дағдылардың белгілі бір жүйесін жаттықтыру үшін оны дұрыс, жағымды әрекеттер мен істерді қызметтің нақтылы жағдайында көп рет қайталау қажет. Мұндай жағдай, мысалы, әр спорт түрінде белгілі бір жарысқа қатысу тәртібі, спортшыларға талап қою, олардың міндеті мен құқығы, сонымен бірге тәртіп бұзушылыққа байланысты шара көру болып табылады. Егер жаттықтырушы спортшыдан жаттығуда қалыптасқан ережені табандылықпен талап етсе, онда тәрбие жүйесі педагогикалық бағытта сипат алады [2].

Ережелер мен талаптарды сапалы түрде ең алдымен жаттығу сабақтарында, ал содан кейін сайыстарда орындау спортшыны іс жүзінде өзін ұстай білуге дағдыландырады (жағымсыз, кері көңіл-күйді тежеу, тәртіпті, ұқыпты, мұнтаздай таза жүру).

Спортшының адамгершілік бейнесін қалыптастыр жүйесі барлық кезде дұрыс, жатық бола бермейді.

Спорттық сайыстың ерекшелігінде қарсылық бағыттағы өз мүддесіне тартушылық ұмтылыс және қызығушылық жиі пайда болады. Кейбір спортшылардың өзін ұстай білу қабілетінің болмауы спорттық этика талаптарына қайшы қылықтарға ұғындырады. Мысалы, ұтылған спортшы жеңімпаз қарсыласының қолын алудан бас тартып, спорттық этика ережесін өрескел бұзады. Мұндай қылықтардың алдын алу және болдырмау үшін жүйелі түрде педагогикалық әсер етуді, оның ішінде тәжірибелік үйрету әдісін қолдану қажет. Мұндай әсер ету жүйесінде іс жүзіндегі үйрету негізгі орынды алады, өйткені онсыз мінез-құлық тәртіптік дағдыларын, қарапайым адамгершілік өлшемдерін, әрине, мінездің ерік-жігер сипатын шынықтыруды қалыптастыру мүмкін емес. Дене тәрбиесінің ұйымдастыру барысында іс жүзінде тікелей үйретуде қиыншылықтарды жеңу, қозғалысқа үйрету негізінде және дене сапаларын тәрбиелеуде іске асады. Дене қабілеттерінің дамуымен және әдістік-тәсілдік шеберлігінің өсуімен бірге ерік-жігер нығаяды, өз күшіне сенушілік артады.

Педагогикалық тәжірибе және арнайы ғылыми-зерттеулер көрсеткендей (Н.А. Бутович, К.А. Шаров, Н.Г. Озолин, А.Ц. Пуни және т.б.) спортшының жігерін әр түрлі әдістермен жаттықтыруға болады. Мысалы:

- жаттығуда жүйелі түрде қиындықтар мен жүктемені арттыру;
- жаттығу сабақтарында шұғылданушыларды жарыстық жағдайда әрекет жасауға үйрету (жарыстық сайыстарды жиі қолдану);
- батылдықты, шешімділікті, тәуекелге барып елеулі ерік-жігерге күш салуды талап ететін дене жаттығуларын кең пайдалану;
- күште, жылдамдықта төзімділікте өте жоғары көрсеткішке жетуге ұмтылу;
- байқап көру бақылауларын (контрольная прикидка) жиі өткізу;
- эстафета, командалық ойындар және т.б. дене шынықтыру жаттығуларын ойындық әдістемемен өткізу;
- гимнастика сабағында спорт қондырғыларды жарыстағыға қарағанда жаттығу көлемін арттырып өткізуді пайдалану;
- жаттығу сынақтарын максималды балға орындау;
- жаттығуды таза орындау үшін спортшыға бір-ақ мүмкіндік беру;
- жаттығу сабақтарына сезімдік сипат беру [2].

Іс-тәжірибе жүзінде үйрету әдісі спортшының жеке өмірдегі және қызметіндегі күн тәртібінің қатаң сақталуын алдын ала бағдарлайды. Қабылданып, белгіленген күн тәртібі үнемі сақталуы тиіс. Өйткені ол кері жағдайда қажетті гигиеналық әсерлілік бермейді және ерік-жігер сапаларының бекуін қамтамасыз етпейді. Адамгершілік тәрбиесінде табысқа жету үшін шұғылданушыларды этикалық ережелерді орындауға және тандап алған қызметіндегі біртіндеп күрделіленетін қиындықтарды жеңуге күнделікті үйрету маңызды. Сонымен қаралған адамгершілік, өнегелілік әдістері органикалық өзара байланыстағы әр түрлі әсер ету құралдары мен әдістерінің жиынтығы болып табылады. Соңғы нәтижеде бұл әдістер тек көзін жеткізіп сендіру және үйрету үшін ғана емес, сонымен бірге осы негізде адамгершілік тұрғыдан ақталған әрекеттерге, іс әрекетіне және мінез-құлқына түрткі болады. Адамгершілікке тәрбиелеу әдістері барлық уақытта шұғылданушылардың түйсігінде жағымды немесе теріс, ұнамсыз сезім қалдырады. Жағымды әсер ету үлгісіне педагогтың мадақтауы, яғни шұғылданушылардың жағымды әрекеттерін бекітіп, арттыру негізінде олардың мінез-құлқында сәйкес әдет, дағдылары мен этикалық өлшемдері туралы дұрыс ұғымды қалыптастыру болып табылады. Мадақтау сонымен бірге шұғылданушыларды осындай жақсы әдет, этика талап өлшемдерін қайталауға қызмет етеді.

Керісінше ұялту, бетіне басу түріндегі педагогтың әсер етуі шұғылданушылардың көңіл-күйіне жағымсыз сезім туғызу арқылы жағымсыз қылықтарды қайталамауға жұмылдырады. Егер бұл әсер ету үлгілері шұғылданушылар тарапынан қарсылық туғызса, онда ұялту, бетіне басу, еріксіз көндіру және жазалаумен байланысты болуы мүмкін. Адамгершілікпен түсіндіріп, көзін жеткізу этика талаптарын еркімен сақтап, дәстүр, әдет, дағды, табиғи қажеттілік бойынша жасау қызмет әрекетінде іске асып, адамның өнегелілік саналарына, оның мінезінің сипатына айналады.

Олардан тек мінсіз тәртіпті, адалдықты шындықты талап етіп қана қоймай сонымен бірге олар қарсыласын, спорт төрешілерін, көрермендерлі сыйлауы. Өз Отанының биік мақсаты, Қазақстан спортының абыройы мен даңқы үшін мінезінің тұрақтылығын көрсете білуі тиіс. Спортпен шұғылдану ағзада елеулі биологиялық өзгерістер жасап қана қоймайды, сонымен бірге спортшылар көзқарасында, көңіл сенімділігінде, мінез шеңберінде, әдет дағдысында, әдемілікті айыра білу және жеке тұлғаның басқа жақтарын анықтайды. Үнемі жетілдіріліп және орнықтыру нәтижесінде адамгершілік және ерік-жігер сапалары спортшы үшін дағдыға айналуы және тек спортта ғана емес еңбекте де, тұрмыста да көрінуі мүмкін. Туризмде қолданылатын қозғалыс әрекеттері дәл осындай саналы тәртіпті, өнегеліліктің қарапайым өлшемін, еңбек сүйгіштікті, ұжымшылдықты және басқа да адамгершілік және жігер сапаларын көрсетуді талап етеді. Сонымен бірге туризмде шұғылданушыларға отансүйгіштікті, қоғамдық борыш ұғымын, Отанды сүюді, қоғамдық меншікке жанашырлық жасауда да көптеген жоғары өнегелілік сапаларын дамыту үшін елеулі потенциалды мүмкіндіктері жасалынған. Адамгершілік, өнегелілік тәрбиесінің міндеттерін шешуде дене тәрбиесі құралдарының маңызы өте зор. Дегенмен, дене жаттығуларымен, оның ішінде спортпен шұғылдану жеке тұлғаның қажетті өнегелілік сапаларын бере алмайды. Тек педагогикалық бағытта шұғылданушылардың мінезінің ерік-жігер сипатын, бейнесін қалыптастыратын құралға айналады.

Түсіндіру және этикалық пікірлесуді қолданумен қатар мақұлдау, мақтау, ойын түрінде ескертпе жасау, кінәлау, сөгіс беру және сөзбен әсер ету әдістері пайдаланылады. Мақұлдау, мақтау және басқа

сөзбен дұрыс әсер ету әдістері балалармен жаңадан шұғылдануды бастаған спортшылар үшін ерекше қолайлы әсер етеді. Бұл олардың оқу тапсырмаларын орындау кезінде өз күштеріне сенімсіздігін, сонымен бірге мінез-құлқындағы кемшіліктерін жоюға мүмкіндік береді. Тәжірибелі спортшылармен жұмыс істеуде ерік-жігер сапалары мен мінез – құлқындағы кемшіліктер туралы пікірлесуі қолдану, бұл кемшіліктерді жоюға кенес беру дұрыс. Әсіресе, аса дарынды спортшыларды шамадан тыс мақтаудан сақтанған жөн. Шамадан тыс мақтау өз күштерін аса жоғары бағалауға, өз-өзінен масайраушылық, көкірек көтерушілікке және т.б. ұрындырады. Тәрбиеленушінің неғұрлым жасы үлкен болған сайын олардың сезіміне жете түсінікті етіп көзін жеткізіп сендіру барысында оларға сүйену қажет. Дегенмен, жақсы жақтарымен бірге сөзбен көзін жеткізіп сендіру әдісінің өзіндік әлсіз жақтары да бар. Этикалық талап өлшемдерін сөзбен түсіндіру немесе ерік-жігер сапаларының мәнін көрсетуге сүйенбей дене тәрбиесінің іс-тәжірибесінде оның дұрыс жақтары «рахаттандыру сөздеріне» айналып кетуі мүмкін. Сөзбен әсер ету күнделікті іс-тәжірибедегі мысалдармен бекітіліп отырғанда ғана сенімді болады. Адамгершілік өлшемдері мен талаптарын тәрбиеленушілердің сапалы түрде орындауына іс-тәжірибе барысында үйретуде тәрбиешінің өзінен жеке басының өнегелілік үлгісінің бұл қатынаста үлкен маңызы бар. Үлгіні мысалға келтіру күшінің педагогикалық маңызына көптеген көрнекті Ресей педагогтары сілтеме жасады (П.Ф. Лесгафт, К.Д. Ушинский, А.С. Макаренко, Н.К. Крупская және т.б.).

Кеңестік дене тәрбиесі саласының көрнекті мамандары да жеке адам үлгісін мысалға келтірудің ықпалды рөлінің дұрыстығын атап өтті (В.И. Алексеев, Н.А. Бутович, Н.Г. Озолин және т.б.). Көрнекті үлгінің сендіруші күші балалар мен жеткіншек жасөспірімдерді өнегелілікке тәрбиелеуде ерекше маңызды. Бұл олардың еліктеушілікке бейімділігі туралы айқын ойлау қабілетінің артуымен түсіндіріледі. Білім дәрежелерінің және өмірлік тәжірибелерінің әлі шектеулі, аздығына сәйкес балалар үлкендердің әрекетін, істерін, мінез-құлықтарын байқайды және оларға еліктейді. П.Ф. Лесгафт: "Балаға сөз емес, нақтылы көрсетілген іс басты бейнеде әсер етеді, бұл сөздің іс жүзіндегі нақтылылығы, оның бойында өзінің көрген істерінің әсерімен үйренгендері жинақталады. Ол айналасында байқағандарын қайталап, өз дағдысы сана және дәстүріне айналады", -дейді [2].

Дене тәрбиесі пәні оқытушылары студенттерді адамгершілікке, өнегелілікке тәрбиелеуде өзінің жеке үлгілі істерімен, сол сияқты басқа жақсы адамдардың жоғары өнегелі бейнесін сипаттайтын мысалдарды келтіру арқылы үлкен жетістіктерге жетеді. Өз жеке басының өнегелілігі арқылы тәрбиелеу мәні дене тәрбиесі саласының әрбір маманына, оның ішінде спорт төрешілеріне үлкен жауапкершілік жүктейді.

Оқытушының, жаттықтырушының, спорт төрешісінің абыройы жоғары болған сайын шұғылданушылардың өмір танымы, өнегелілікке сенімділігіне, этикалық өлшемдері мен ерік-жігер сапаларына оның жеке басының үлгісі қатты әсер етеді. Дене тәрбиесі жүйесіндегі өнегелілікке тәрбиелеудің соңғы мақсаты адамгершілік принциптерін шұғылданушылардың жеке сеніміне терең ендіру, яғни спорттық этика өлшемі және мінезіндегі ерік-жігер сапалары оның дағдысына айналуы тиіс. Адамгершілік, өнегелілік тәжірибесінің жинақталуы және оның нығаюы дене тәрбиесі жүйесінде іс пікірлерге кешімсіздікпен қарау.

Еңбекте қоғамдық өмірде, спортта және тұрмыста жалпы адамдық адамгершілік талаптарын ерікті түрде ойластырып орындау.

Елімізде тұратын барлық ұлттармен, ұлыстармен сол сияқты басқа ТМД елдерімен ынтымақтастықта, достық қарым-қатынаста болу. Халықаралық спорт сайыстары барысында басқа ел спортшыларымен және еңбекшілерімен туыстық бейбітшілік қарым-қатынасты нығайту. Ұлттық бөлінушілікпен, бейбітшілік, демократия және прогресс жауларымен аянбай күресу [3,4].

Егеменді еліміздің спортшыларының жоғары адамгершілік сапалары еңбекте, тұрмыста, спорттық сайыстарда, оқу жүйесінде және отанды қорғауға дайындық барысында қалыптасады. Адам өзін еңбекте, істе, әрекетінде, адамдармен араласуында адамгершілік қасиеттерін көрсетуі үшін адамгершілік принциптерінің жүйелерін меңгеруі тиіс. Бұл қағидалар қоғамдық өмірде, оның ішінде, дене тәрбиесі жүйесінде адамгершілік қатынастың барлық жақтарын қамтиды. Спорттық қызметтің ерекшелігі шұғылданушыларда келесі анықталған қатынастарды қамтамасыз етеді: өз командасының мүшелеріне, жаттықтырушысына, спорттық қарсыласына, спорт төрешісіне, көрермендерге және т.б. байланысты алдына қойылған міндеттерін орындауды қамтамасыз ету және т.б. Бұл қатынастардың әр түрлілігі спорттық этиканың пайда болуын анықтайтын спортшының мінез-құлқын мөлшерлейтін ережелермен, белгілі шекарамен шектеледі. Этикалық талаптар және дағдылар, мінез-құлықтың саналы негіздерін қалыптастырудың жолдары мен міндеттері мөлшері адам тәрбиесінің жалпы жүйелерінде адамгершілік тәрбиесінің анықтаушы маңызы, жеке тұлғаның әлеуметтік ақталған өмір жолдарындағы алғашқы дәрежелік мәндегі адамгершілік бастаулары, қоғамның бастаушы күшінің басты мүдделі қызығушылы-

ғына тән, онда кабылданған адамдық өлшемдерінің нығаюы болып табылады. Егеменді еліміздің дене тәрбиесі мамандарына, тәрбие саласының барлық қызметкерлеріне тән жаңа қоғамның қорғаушылары мен құрылысшыларын, яғни қоғамдық дамудың белсенді қайраткерлері - жастарды тәрбиелеуде халқымыздың өмір сүру өлшемдерін терең меңгеріп, олардың жалпы адамдық мазмұнының адамгершілік өнегесінің принциптеріне айналуы үшін, барынша жауапкершілікті міндеттерді жүктейді. Спорттық этика дегеніміз бұл спортшының өзінің ерекшелігі бар қызметінде (жарыста, жаттығуда және басқа дене жаттығулары сабақтары талаптарында) міндетті мінез-күлік ережесі мен талаптарының жиынтығы болып саналады.

1. Адамбеков Қ.І., Тастанов Ә.Ж., Әбілдабеков С.Ә. «Таңдамалы спорт түрлерінің теориясы мен әдістемесі» - Алматы, 2011.
2. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. - Алматы, 1998.
3. Массовая физическая культура в ВУЗе (учебное пособие). Под редакцией В.А. Маслякова, В.С. Матякова. - М.: «Высшая школа», 1991.
4. Пономарев Н.И. Физическая культура как элемент культуры общества и человека. - Алматы: «Мерей», 1996.

ОӘЖ:796.011.3:736.3

ҚИМЫЛ-ҚОЗҒАЛЫС ОЙЫНДАРЫНЫҢ ТАРИХЫ, ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ БАЛАНЫҢ ЖАН-ЖАҚТЫ ДАМУЫНДАҒЫ АЛАТЫН ОРНЫ

**Т.Т. Ережепов – аға оқытушы,
Ш.Болатқызы – аға оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ**

Мақалада ойынның пайда болуы, дамуы, бала өміріндегі алатын орны қарастырылады. Әлемнің атакты психолог, философ, педагогтарының ойынға деген көзқарастарына терең тоқталып, оған анықтама беріліп, мәні ашылып талқыланады.

Тірек сөздер: ойын, бала, даму, қалыптасу, педагогикалық үрдіс, жас ерекшеліктер, ағза, өзгерістер.

В данной статье рассматривается возникновение и развитие подвижных игр, ее роли в развивающей жизни ребенка. А также обсуждается взгляды и определения о роли игр в формирующейся организме детей выдающихся психологов, философов, педагогов всего мира.

Ключевые слова: игра, ребенок, развитие, формирование, педагогический процесс, возрастная особенность, организм, изменения.

This article examines the emergence and development of games, its role in developing a child's life. And also discussed the views and definitions of the role of games in the emerging body of children of prominent psychologists, philosophers, educators around the world.

Keywords: game, child development, formation, pedagogical process, age feature, the body changes.

«Қазақстан – 2050» бағдарламасы жоғары білім жүйесінің алдына мемлекеттік және оқыту – тәрбиелеу мекемелеріндегі балалармен кәсіби түрде жұмыс атқара алатын педагогикалық кадрлардың жаңа ұрпағын даярлау міндетін артады [1].

Қазіргі таңда мұғалім баланы тек оқытып және тәрбиелеп қана қоймай, сонымен қатар оның тұлғасының қалыптасуына да тікелей ықпал етуі керек. Ұсынылып отырған мәселе кіші мектеп оқушыларының оқу іс-әрекетін қимылдық ойындарды қолдана отырып, білікті түрде ұйымдастыру барысында шешілуі де мүмкін.

Ойын – тарихи түрде қалыптасқан қоғамдық құбылыс, адамға тән өз бетінше орындалатын іс-әрекет түрі.

Ойынның пайда болуының және дамуының табиғи – тарихи негізі еңбек болып табылады. Ойынның алғашқы түрлері алғашқы қауымдық қоғамның синкретикалық өнерінің бір бөлігі ретінде орын алған, олар адамның еңбектік және тұрмыстық әрекетін бейнеледі. Олар ән айтумен, би билеумен, музыкамен тығыз байланысты болды.

Өндіріс құралдарының жетілуі, тілдің және ойлаудың дамуы есебінде ойындар дербес іс әрекет түрі ретінде бөлінді, мазмұны жағынан толықтырыла түсті, жеке қимыл түрлері, жаңа және неғұрлым күрделі әрекет түрлері пайда болды [2].

Дербес іс-әрекет түріне бөліне отырып, ойындар қоғам өмірін реттеуші ретінде анықталған, бұл тек

олардың мазмұнына ғана емес, сонымен қатар берілген қоғамның заңдарына сәйкес балаларды тәрбиелеу мақсатында қолдану міндеттеріне де өзгерістер енгізді. Адамзаттың тарихы ойынмен және оны табиғи, тиімді, жағымды дене жаттығулары ретінде қолданумен тікелей байланысты. Археологтар қазба жұмыстарының барысында көне ойыншықтарды табуда (ойын тастары, шарлар, сүйектер және т.б.), олармен біздің дәуірімізге дейінгі бірнеше мыңжылдықты мерзімінде өмір сүрген ерте адамдар ойнаған. Ойындар туралы алғашқы кітап б.д.д. 500 жыл бұрын жазылған. Оның авторының есімі Тимокрит болған. Ежелгі Ассириядағы, Ежелгі Грециядағы ойындар жоғары бағаланған. Әсіресе Ежелгі Рим тарихында ойынның рөлі айқын көрінеді. Арбашылар жарысы, гладиаторлардың сайысы сияқты керемет ойындар мемлекеттік саясаттың өлшеміне енгізілген.

Орта ғасырларда ойындардың танымалдылығы жоғары дәрежеге жетеді. Бұл халықтың демалу уақытының артуымен түсіндіріледі. Сонымен қатар рыцарьлардың ойыны жоғары бағаланды, олар жақсы денелік даярлықты талап етті.

XVI ғасырдың орта шенінде ойындарды негізгі мәселе ретінде қарастырған адамды тәрбиелеудің жаңа гуманистік теориялары пайда бола бастады. Франсуа Рабле, Томас Элиот, Мишель Монтель, Т.Кампанелла, Эразм Роттердамский және көптеген прогрессивті ойшылдар дене тәрбиесінің дамуы мен қимыл, ойын ұғымдарының педагогикада өздеріне тиесілі орынды қайта алуына жағдай жасауда үлкен үлес қосты.

Сан ғасырлық педагогикалық тәжірибенің дәлелдеуі бойынша, дене тәрбиесі жүйесінде басты орын ойындарға беріледі. Философиялық – теориялық тұрғыда ойын әрекетінің мәнін ашу Ф.Шиллерден бастау алады. «Еркіндік» ұғымының мәнін философиялық тұрғыда түсіндіру оның ойын ұғымына адамның еркін іс-әрекетін жүзеге асыру ретінде түсінуге мүмкіндік берді [2,3].

Кейіннен, ойын «күштің тасуынан» пайда болады деген пікірді ағылшын философы Г.Спенсер енгізген болатын. Автордың пікірінше, ойын нақты мақсатты көздейтін іс-әрекет емес, бірақ күшті жаттықтырудың жағымды әрекеті болып табылады. Спенсердің ойын табиғаты туралы түсініктемелері неміс психологы К.Гросстың еңбектерінде жетілдірілді. Оның теориясы жаттығу немесе өзін-өзі тәрбиелеу теориясы болып табылды. Ол ойынға болашақ өмірге даярлық ретінде мән берді, бірақ бұл мәнді тек тұқым қуалау арқылы алған реакцияларды жетілдіру ретінде ғана түсінді. Гросстың теориясы психологиялық – педагогикалық әдебиеттерде сенімсіз мазмұн алса да, оның теориясында баланың дамуындағы ойынның маңызды орны туралы пікірлер келтіріледі.

Балалар ойынының пайда болуы мен оның еңбекпен байланысы мәселесі В.Вундттың зерттеулерінде басымдылық алды. Оның айтуынша: «Ойын – бұл еңбектің баласы, ойын түрлерінің барлығы еңбектің түрлеріне ұқсас келеді. Тіршілік ету қажеттілігі адамды еңбектенуге итермелейді. Ал оның барысында адам өзінің күшінің әрекеттерін рахаттану көзі ретінде бағалауды үйренеді» [4].

Вена психологы К.Бюлер ойын ұғымына биологиялық фактор тұрғысынан анықтама береді: «қызметтік қанағаттанумен жабдықталған және осы қанағаттанумен қолдау табатын қандай да бір іс-әрекетті оның не істейтініне және қандай байланыста тұратынына қарамастан, біз оны ойын деп атаймыз».

Голландия психологы және физиологы Ф.Бейтендейк ойынға жаңалық енгізумен орындалатын әрекет барысында даму ретінде анықтама береді. Ол ойынды нақты инстинктерді жүзеге асырудағы нақты еліктеу қызметі түрінде қарастырды.

Итальян ғалымы Д.А. Колоцца балалар ойыны жайлы материалды жүйеге келтіруге, балалар ойынының психологиялық және педагогикалық мәнін ашып көруге ұмтылыс жасады. Оның айтуынша, дұрыс таңдалған және дұрыс ұйымдастырылған ойын барысында баламен орындалатын тұжырымдар мен ой қорытындылар оның өз тәжірибесінің нәтижесі болғандықтан тәрбиелік мәні зор. Ойын барысында бала барлық қатынаста әрекетшіл болады – мінез-құлқында, сонымен қатар тұжырымдауында да.

Ойынды өмірдің бейнеленуі, әлеуметтік шарттармен анықталатын әрекет түрінде түсіну психолог А.Валлонның зерттеулерінің негізінде де орын алады. Оның тұжырымдауынша ойын өз мәні жағынан әлеуметтік сипат алады, өйткені оның көмегімен бала қоршаған заттар, әлеуметтік қатынастар әлемін меңгереді. Автор балалар ойынында шындық пен қиялдың байланысын дұрыс анықтады. А.Валлонның ойындық еліктеу туралы ой-пікірі қызықты, бала өз ойынында жаңа ғана басынан кешірген сезімдерді қайталайды екен. Сонымен қатар, оның байқауынша ойындағы еліктеу таңдамалы келеді. Бала ойында өзіне мәртебелі, жақын, ұнамды адамдарға еліктейді. А.Валлон ойынның үлкен тәрбиелік мәнін айрықша атап өтеді.

Өндіріс құралдарының жетілуі, тілдің және ойлаудың дамуы есебінде ойындар дербес іс-әрекет түрі ретінде бөлінді, мазмұны жағынан толықтырыла түсті, жеке қимыл түрлері, жаңа және неғұрлым күрделі әрекет түрлері пайда болды [5,6].

Бельгия педагогы, дәрігері, психологы Овид Декроли балалардың сенсорлық дамуын қамтамасыз ететін ойындар жүйесін жасады. Оның жасаған ойындар балалардың қимыл белсенділігі мен рухани дамуының тітіркендіргіші ретінде қарастырылды. Оның айтуынша, ойын – баланың қуанышты шығармашылық іс-әрекеті. Ойнай отырып, бала дамиды; дами отырып ол неғұрлым белсенді әрекетке қажеттілікті сезінеді [7,8].

Ұлы чех педагогы Я.А. Коменский балалар ойынын оларды тәрбиелеудегі қажетті құрал ретінде түсіндіреді, өйткені ойын барысында баланың барлық қабілеттері дамиды, ойын барысында қоршаған орта туралы білімдер мен түсініктер кеңейе түседі. Ол алғашқы рет ойынның педагогикалық мәнін анықтады, ойын әрекетінің негізгі сипаттамасын анықтады, «ойын мектебінің» моделін жасады. Оқуды демалыспен үйлестіруді ұсынды, жарыстық ойындарға көптеп көңіл бөлді, бұл ойындар баланың мінезі мен денелік дамуын қамтамасыз етуінде қуатты құрал екенін атап өтті.

Педагог және психолог ретінде Д.Локктың пікірінше, балаларға еркін ойын әрекетіне табиғи түрде ұмтылыс жасау тән болады, оның барысында балалардың табиғи қабілеттері, бейімділіктері және мүмкіндіктері ашылады. Автордың айтуынша, осы табиғи бейімділіктерге сүйене отырып, педагог оларды дамыту мен тәрбиелеуді тиімді басқара алады [9,10].

Жоғарыда айтылған шетел психологиясы мен педагогикалық әдебиеттерді талдай келе келесі қорытынды жасауға болады:

Ойын – тарихи дамудың барысында пайда болған арнайы іс - әрекет;

Ойын шынайы өмірді бейнелейді, сол себепті де оның мазмұны қоғамдық шарттарға сәйкес өзгереді;

Ойын – саналы мақсатқа бағытталған іс-әрекет, ол еңбекпен және өнермен ортақ байланыстар табады.

Осыдан төмендегідей қорытынды шығаруға болады, ойын әрекеті шынайы өмірдің жағдайларына бейімделген, жаңа ұрпақтың тіршілік әрекетіне қабілеттерді қалыптастыратын бір ден-бір жолды анықтайды.

Сонымен, XIX ғасыр мен XX ғасырдың бас кезіндегі психологтардың еңбектерінде ойын сананың кездейсоқ дамуының, баланың рухани өмірінің көрінісі ретінде қарастырылды.

Дене тәрбиесі бөлімінде ойынның басты рөлі жеке қасиеттер мен қимыл дағдыларын меңгеріп, оларды ерік, ырықты қимыл іс-әрекетінің жүйесінде тиімді қолдану жағдайын жасау болып табылады. Ойынсыз мұны орындау мүмкін емес, және тек ойында ғана дағдылардың барлық түрлерін саналы түрде үйретуге болады.

Демек, ойын іс-әрекеті басқа түрлерімен салыстырыла алмайды. Бұл генетикалық қалыптасқан тәрбие институты, онда бала өмірді меңгереді, қарым-қатынастың білімдері мен іскерліктерін меңгереді, қиялдың дамуы мен шығармашылық сана механизмдерінің дамуына ықпал етеді. Ойын арқылы тұлғаның қазіргі таңдағы адам іс-әрекетінің демалыс мәдениетін меңгеру жолымен дамудағы шынайы негіз болып табылады.

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан – 2030: Елбасшысының Қазақстан халқына жолдауы – Алматы: Білім, 1997.
2. Шиллер Ф. Статьи по эстетике //Собр.соч. в 7 – томах. – Т. 6. – М.: Госиздат, 1957 – 791 с.
3. Спенсер Г. Собр.соч. – Т. 3. Основания психологии. ч. 1-5. Спб, 1897.
4. Гросс К. Духовная жизнь ребенка. /Пер.с нем. – К., 1916.
5. Вундт В. Этика – Спб – 1887.
6. Бюлер К. Духовное развитие ребенка . Пер. с нем. – М.: 1924 – 556 с.
7. Колоцца Д.А. детские игры их психологическо и педогогическое значение – М, 1909. – 266 с.
8. Валлон А. Психическое развитие ребенка – М.: Просвещение, 1967.
9. Декроли О. Школа и воспитание. В сб.: Новые пути зарубежной педагогики. – М.: 1927.
10. Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.Ж., Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие.//Сост. В.М. Кларин и др. – М.: Педагогика 1988. – 416

ДЗЮДО КҮРЕСІМЕН ШҰҒЫЛДАНУШЫ СПОРТШЫЛАРДЫҢ ЖАС МӨЛШЕРІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ӘДІС-ТӘСІЛДІК ДАЙЫНДЫҒЫНЫҢ КЕЗЕҢДЕРІ МЕН ЕРЕКШЕЛІГІ

Н.М. Тоқмолдаев – аға оқытушы

Р.Б. Кадырбеков – магистр оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ

Бұл мақалада Дзюдо күресімен шұғылданушы жасөспірім спортшылардың жас ерекшеліктеріне қарай дене, және техникалық-тактикалық, дайындығын әр түрлі әдістермен жаттықтыру көрсетілген.

Тірек сөздер: Дзюдо күресі, дене қабілеттер, балуандар, әдіс-тәсіл, ғылыми зерттеу, жаттығу.

В статье раскрыты способы и возрастные особенности физической и технико- тактической подготовки юных спортсменов.

Ключевые слова: борьба Дзюдо, физическая способность, борцы, технико-тактика, научное исследование, зарядка.

The article reveals the methods and age characteristics of the physical, technical and tactical training of young athletes.

Keywords: judo, physical abilities, wrestlers, technical and tactics, scientific research, charge.

Мәселенің өзектілігі. Күрес түрлерінде жоғары дәрежелі спортшыларды дайындау жүйесінде техникалық, тактикалық, теориялық дайындық міндеттерін шешумен қатар және дене дайындығы бұл жерде арнайы орын алады. Ол, дене қабілеттерінің, (күш, шапшаңдық, төзімділік, иілгіштік, ептілік,) дамуын, күресшілердің іс-қимылын және спорттық техниканы-тактиканы бекітуді қамтамасыз етеді. Дене тәрбиесі жалпы тәрбие мәселесінің бөлінбес бөлігі бола отырып, зор денсаулықты, сол сияқты алғырлықты, асқан табандылық пен ерлікті, шыдамдылықты, оқу еңбекке деген қабілеттілікті адамдардың бойында қалыптасады. Өскелең ұрпақты денсаулығы зор, төзімді, қайратты етіп тәрбиелеуде спорт түрлерінің, соның ішінде күрестің мәні бар. Әр жас ұлан өзінің күшін сынап көруге, мүмкіндігі байқауға құмартып тұрады. Сондықтан жасөспірімдердің жас ерекшеліктерін біліп, оқытушы көрсету оқулығын көбірек пайдалану керек. Техниканы үлгілі көрсету қажет және дұрыс негізгі бөлшектерін бейнелеп түсіндіру. Жасөспірімдер олай өтпеген сәтте дұрыс емес қимылдар меңгереді және дағдыланады. Техниканы үлгілі көрсету қажет және дұрыс, негізгі бөлшектерін бейнелеп түсіндіру. Жасөспірімдер қарсы жағдайда дұрыс емес қимылдарды меңгеріп және дұрыс емес дағдыны шығарады. Оқытушы оқу құралдары оқушылардың дене дамуының мүмкіншілігіне келуіне қадағалау керек. Егер оқу материалдары дене дайындығының күшін керек етсе, ал айналысушылар оған дайын болмаса, онда оны үйретуді кейінге кеш мерзімге қалдыру керек. Басқа оқиғада айналысушылар күрделі үйлестіру әдістерін қабілеттілігін меңгереді, дене дайындығының күші онша керек етпейтін, мысалыға, қолынан жұлқып ауыстыру. Бұл әдісті жаттағудың бірінші айында үйретуге болады. Жасөспірімдерді жарысқа олардың дайындығын есепке алып қатыстыру керек.

Жасөспірімдерді күреске үзіліссіз және біртіндеп үйрету қажет. Оқушылардан жаттығуға үнемі қатысуын талап ету керек. Қайталағанда бұрын үйренген материалды дәл шығаруға назар аударуға және байқалған кемшілігін уақталы дұрыстау керек. Жасөспірімдер жасында бірінші дәрежелік маңызына жан жақты дене дайындығы керек. Оған кіреді: мүсінін дұрыс құру, жан жақты дене дайындығы, қимылдық дағдыны құру, техникалық қимылдарды меңгеру үшін дене қасиеттерін дамыту, жеткілікті қасиеттерін дамытуын шыңдау.

Спорттық күреспен жасөспірімдерді оқыту және жаттығу бекітілген бағдарламаға сәйкес орындалады. Бағдарламаның материалдары өте кең және қиын. Оны меңгеру үшін жасөспірімдерге ұзақ уақыт керек етеді, ересектерге қарағанда. Бағдарламаны ойдағыдай меңгеру, сабақ барысында тәрбиелік мінездемесін өту қажет. Тәрбиелік мақсатта қатысушыларға дзюдо күресі жайлы мағлұматтар айтып, қызықтырып, ардагер спортшылардың жетістіктері жайлы әңгімелеп алдына қойған мақсатқа жетуге үйрету керек. Алға қойған мақсаттан басқа, жақын арадағы міндеттерін анықтау өте маңызды, мысалыға, анықталған әдістің техникасын меңгеру, серігіне көп әдістерді жасау т.б. Жақын араға міндет қойып, мысалыға, бір әдістің техникасын меңгеріп, жаттықтырушы бұл не үшін керек екенін көрсетеді. Кішкене уақыт аралық арқылы, жасөспірім сол әдістің техникасын меңгерген соң, ол қанағаттанарлық алады. Алдыңғы нәтижемен салыстырудың үлкен маңызы бар: «бұрын істей алмаушы едім - енді жеңіл істедім», «бұрын 3 рет тартылушы едік – 5 рет, жарайсың» - ж.б. деген сөздердің маңызын өзінің табыстарына мазасызданады,

әсіресе сәтсіздігіне. Сондықтан өзінің қимылдарына дұрыс баға беруіне үйрету маңызды. Мұны әр сабақта орындау қажет. Егер жасөспірім сәтсіздігінің себебін анықтай алмаса, онда жаттықтырушы оның дұрыс жауабына әкелдіру қажет, мысалыға, сондай қимылды басқа әдісте көрсету. Әсіресе жасөспірімдер жеңілісіне қатты күйзеледі. Сондықтан оқытушы жеңілістің себебін ашуға көмектесу қажет, алда қалай жеңу үшін жаттығуларды не және қалай істеу екенін көрсету керек. Сөйтіп қатысушылар біртіндеп өздері өзінің қимылдарын және істерін талдауға үйреніп кетеді.

Барлық осы есептердің шешімі денсаулығын нығайтудың үстінде іске асу керек. 12-14 жаста жылдамдықты, ептілікті, иілгіштікті дамыту жақсы берілетіні белгілі, ал 15-16 жаста – күшті. Бұл кезеңде жасөспірімдерде жылдамдық – күшке арналған жаттығуларды орындауға қабілеттілігі көрінеді.

16-18 жаста күш және жылдамдықты керек ететін жаттығулар жеңіл меңгеріледі, шыдамдылықты дамытуға алдын-ала құрылады. Осы ұсыныстың жас балуандардың дене дайындағын да есептеу керек. Сондықтан да жасөспірімдер қысқа уақыттық тапсырмаларды жеңіл орындайды, әрі қарқынысымен де, және ұзындылығымен қыйындау. Егер жас балалардың тобында жылдамдықты дамыту жеңіл болса, онда сол қасиетіне үлкен назар аудару керек, шындылыққа қарағанда.

Шыдамдылықты дамытуда жүктеме біртіндеп жоғарылау керек, мынадай есеппен, жасөспірімдер жылдың аяғына жаттығу белдесуін 5 мин. орта қарқынмен жүргізуі керек. Жоғарғы жасөспірімдер тобында сол қасиеттердің дамуы басқаша болады. Жылдамдықтың әрі қарай дамуына және ұстап тұруына назар аударылады. арнайы төзімділік мынадай есеппен дамытады, жарыстың ережесі бойынша бір жаттығу сабағында 3 белдесу 5 минуттан күрес өткізетін болу керек. Жалғасын айту керек, жасөспірімдердің шыдамдылығын дамыту басқа дене қасиеттерін дамытумен қатар меңгерілуі керек. «Ұзақ және біржақтылы төзімділік жаттығуына осы жаста жасөспірімдерге тән жылдамдық жүктемесіне жақсы бейімделу азаяды». Жылдамдықты және өптілікті дамытуда әр жаттығуда өзіне сәйкес жаттығуларды қолдану қажет, себебі бұл қасиеттерді тез жоғалту мүмкін, ал дамыту өте қиын. Жастардың 12-15 жастағы күшін дамыту басты орындалуы керек ауырлық (отягощение) түсетін жаттығулардың көмегімен, өз денесінің салмағымен, гантельдермен, ауыр доптармен, гимнастикалық тақшалармен, серіктестермен, гимнастикалық снарядтармен.

16-18 жаста күшке арналған жаттығуларды күделендіреді снарядтардың салмағын ұлғайтумен, бастапқы қалпын өзгертумен, жаттығуды орынду уақытын ұлғайтумен, жаттығу араларындағы демалысты азайтумен және т.б.

Ауырлату сапаларына гирді, штанганы әртүрлі салмақтағы, серіктестерінің әртүрлі салмақтарын қолдануға болды. Жасөспірімдердің және кіші жастағы жастардың шыдамдылығын дамытуды өте абайлап (осторожно) – аз мөлшерде орта қарқындық жаттығулардың көмегімен немесе оқу жаттығу белдесулерімен үзілістерімен демалуына. Біртіндеп жүктемеге бейімделуіне байланысты демалудың бөлімдерін қысқартады (мысалыға: 3 мин біртіндеп 1 мин-қа қысқарады).

17-18 жастағы жастарды жарысқа дайындағанда бір жаттығуда 2 белдесу өткізу қажет. (15 мин үзілістен кейін 2 белдесу). Тағыда үлкен көңіл бөлу керек иілгіштің дамуына және буындардың қозғалмалығына. Ізденістер көрсетеді: «13 жастан бастап жаңа буындардың қозғалмалығының көрсеткіштерінің өсуі», ал 15 жаста үлкен деңгейіне жетеді. 12-15 жастағы жастардың иілгіштігін және буындардың қозғалмалығын жаттығулармен затсыз дамыту керек, немесе аз ауыртпалық түсетін жаттығулармен (гимнастикалық таяқша, ауыр доптар, гантельдермен). Қатысушылардың жоғарғы жас топтарымен өтуімен ауыртпалық салмақтар біртіндеп ұлғайтады. Иілгіштікті және буындардың қозғалмалықтардың дамытуда гирлерді, штангалады және серіктестерімен әртүрлі жаттығуларды қолдануға болады. Әртүрлі жаттығуларды ерекше атап айту керек екі жақты үйренуге қажеттілігін. Жастардың гармониялық дамуына жаттығуларды дененің сол жағына және оң жағына да пайдалану керек; оңға және солға бұрылып, серігінің оң және сол жақтарынан. Сонымен жастардың дене қасиеттерін дамытуда үлкен құралдар қолданылады, жан-жақты дене дайындығын қамтамасыз ету үшін. Үлкендерге қарағанда жаттығуда үлкен дәрежеде жастармен дұрыс мүсіні қалыптасуы үшін жылжымалы ойындар, эстафета және қарапайым күрес формалары жаттығулары қолданылады.

Алғашқы уақытта жастармен жұмыста сол жаттығулар аз мөлшерде пайдалынады: сабақтарда бірнеше рет қысқа үзіліспен демалу үшін. Үйреншікті шамадан соң олардың саны ұлғайтылады, ал демалуы арасында қысқартылады. Дене қасиеттерін дамытумен бірге жаттықтырушы қатысушыларды батылдыққа, ұстамдылыққа, сенімділікке, белсенділігіне, табандылығына ж.б. үнемі тәрбиелеу керек.

Жігерлік қасиет белгілі бір қиыншылықтан өту процесінде байқалады. Ондай қиыншылықтарға снарядтардың ауыр салмағына, күшті қарсыласына, көпірден шыққанда ауырлық сезінуіне, әдістерді ыңғайсыз жағдайда орындауына, жарыста ойластырылмаған жағдайға түсуіне және көптеген басқалары қатыстыруға болады. Жігерлік қасиетін тәрбиелеудегі қиыншылықтардан үнемі асып өту.

Оқытушының ең басты мақсатының бірі – жаттығушыларға күш жететін жаттығуларды таңдап алу. Жігерлік қасиетін тәрбиелеуде басты мақсаты қатысушыларды өзіне бұйрық беруді және олардың орындалуын үйрету. Жастарды күреске үйрету: сайысқа үйрету (ұстауға, қарсылығынан өтуге, тұрақтылыққа, жігерліктің анықталуына т.б.) жаттығулардан басталады; немесе күресте пайдаланылатын жаттығулар («қауіпсіздікті және өзін-өзі қауіпсіздендіру»); немесе күрес техникасын меңгеретін керекті жаттығулармен. Бұл жаттығулар алғашқы уақытта бастапқы орын алу керек.

Бір уақытта арнайы жаттығуларды үйрену мен қатысушылар күрес техникасын үйренеді: бастапқы қалпына, қозғалуына, ұстануына және олардан босауына. Үйретуді партнерден бастау қажет (қуалау биіктігі төмен). Әдістерді үйренудің ерекшеліктерінің бірі болып саналыды, жастарға көп уақыт керек болады арнайы жаттығулардың орындалуы дағдысын бекітуіне, әдістердің бөлшектеріне және әсіресе әдістерді орындауда бір-бірімен қарсыласу жағдайында.

Күрес техникасын кезекпен үйренуде сондай болу керек, бір-біріне ұқсас әдістер үйрету солардың біреуін ұқыптап үйренгеннен соң. Оқытушылардың алдындағы мақсаттардың бірі – ол жастарды дұрыс тыныс алуға үйрету. Оқытушы жаттығуларды үйреткен кезде қалай тыныс алуды көрсету керек. Егер балуан қиын жағдайда тұрса да, тыныс алуын тоқтатпау керек. Терен тыныс алуға тырысу қажет, жиілігі үлкен емес және мұрын арқылы. Бірақта жылдам қарқынмен күресте жиі тыныс алуға және ауыз арқылы. Тыныс алудың үлкен маңызы бар әдістерді орындағанды. Тек жоғары күш жұмсағанда ғана әдісті орындағанда тыныстың тоқталуы. Күрес техникасын үйренгенде есте сақтау керек, кейбір әдістер бағдарлама бойынша ересектерге арналған, бұл мерзімде жастарды үйретуге келмейді. Мұның түсінігі, жастардың әлі дене дайындығы сәйкес келмеуінде. Тағы сондай, кейбір әдістерді керекті дайындықсыз жарақатқа әкелдіру мүмкін. Мысалға, дзюдо күресін алайық. Мынадай әдістер бір қолымен кимононың жағасынан ұстап, бір қолымен қарсыластың қолынан ұстап екі тізесі арқылы отырып лақтыру әдісін, ересектерге бірінші 6 айда үйренуге арналған, жастар тек 2-ші жылы үйренуіне болады, «қапсыра ұстап» лақтыру, денесіне ұстап құлату, ересектер үшін екінші жылы ұсынатын жастарға үшінші жылы үйрету қажет. Кеудеден асырып лақтыруды жастар үшін тек екінші жылы үйренуге болады. Осы жылы тепе-теңдіктен шығарып аяқтан шалып құлату әдістерін үйрету. Жанына қарай аяқ арқылы лақтыру бүйірінен қапсырып ұстау әдістері. Бұл әдістерді қолдану балуанның техникасын әртүрлі етеді, оған бұл әдіс жанбастап лақтырудан қарсы әдіс ретінде қолдануға мүмкіншілік туады. Үшінші жылы, иықтың астынан қолмен қармап арқа арқылы мінгестіріп лақтыруды ұсынады, дене дайындығы белгілі болғанда бұл әдісті бірінші үйретеді.

Жасөспірімдер үшін тактикалық дайындықтың үлкен маңызы бар. Күрес олар үшін ойын. Ойын (күрес) тәртібін біртіндеп күрделендіріп, оқытушы қатысушыларды спорттық шыңдауға алып келеді. Күрес техникасын меңгеру олар үшін ең негізгі мақсат. Әдістің техникасын меңгерген соң жастар 1-3 тактикалық дайындықтың тәсілдерін үйренеді, жеңіл (қарапайым) комбинациялармен қоса ересектеу жастар тобына тактикалық дайындық ұлғая бастайды. Бірақ белгілеу керек. Тактикалық дайындық тәсілдерінің санымен бір әдіске көп айналысу қажет емес. Тактикалық дайындықтың тәсілдерін үйренумен бірге оқытушы айналысушыларды белдесуді белсенді жүргізуіне үйретеді, күресте техникалық қимылдардың дөрекісіз болуын қолдайды және дөрекі күресті қолдамайды. Анықталған тактикалық есепті шешу үшін оқытушы оларға дәл келетін тапсырма береді. Мысалға, белдесуде бір әдісті орындау керек; кілемнің шетінде күресу, қарсыласыңды парттерге түсіргенде тоқтатпай басқа әдіске көшу керек; парттерге түскенде біртіндеп ұстау немесе қылқындыру қолын ауырту тәсілдерін орындау керек және т.б. біртіндеп оқытушы қатысушыларды әртүрлі өзіндік жеке ерекшеліктері бар қарсыластармен күресуге үйретеді. Сол үшін ол алдымен негізгі күрес жоспарын құрумен таныстырады, әртүрлі қарсыластармен, онан соң балуандар өз өзі жоспар құрады. Осылай оқытушы біртіндеп жастарды өзбегінше ойлауды үйретеді. Басқа тактикалық сұрақтардың қаралатыны барлау және бүркемелеу. Жарысқа қатыса бастағаннан бастап жастар оларға қатысудың негізгі тактикалық сұрақтарынан білім ала бастайды.

Қорытындылай келсек, спорттық күрес дзюдо күресін жастар мен жасөспірімдер арасында барынша насихаттаудың, оны дамытып өрістетудің қаншалықты маңызды екеніне белгілі. Еліміздің танытатын атын шығаратын болашақ чемпиондар арамызда жүргені анық. Сондықтан да, спорттық күресті бұқаралық сипатқа кіргізе отырып, жүзден жүйрік шығатын жастарды белгілі бір жүйеге келтірілген жаттығу жұмыстары арқылы шыңдап, тәрбиелеу ісін осы бастан қоға алуымыз қажет.

1. Мустафаев Е.Т., Егізбаев Ж.Ә., Есіркепов Ж.М., Дзюдо күресін үйрету әдістері // Қызылорда, 2004
2. Пархамович Г., Основы классического дзюдо // Урал – Прес 1993
3. Свинцев И.Д., Технический тактический анализ дзюдоистов 1974
4. Матвеев С., Влущков Я. Борьба Дзюдо. 1981

МЕКТЕПТЕГІ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ЖҮЙЕСІНІҢ ТИІМДІЛІГІН ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР НЕГІЗІНДЕ АРТТЫРУ

К.А. Абдраимова – п.ғ.к., қауымдаст. профессор,
Е.Шоңықбаев – Абай атындағы ҚазҰПУ-нің магистранты

Сақталып қалған салт-дәстүрлерімізді, ұлттық спорт түрлерін және мәдениетті жетілдіруді жаңарту жолдары қарастырылады. Сонымен қатар, дене тәрбиесі саласындағы жеткілікті дәрежеге дейін білім беру саласындағы жас жеткіншектерді тәрбиелеумен айналысатын мекемелерде ұлттық спорт түрлерін дәріптеу.

Түйін сөздер: ұлттық спорт, ұлттық ойындар, этнография, тәрбие, спорт мектептері.

Рассмотрение путей обновление совершенствования видов национального спорта и искусство в целом, посредством сохранения традиций оставленных нашими руками. В том числе в сфере физического воспитания, превознести до необходимого уровня виды национального спорта в учреждениях в предел воспитания молодого поколения в сфере образования.

Ключевые слова: национальный спорт, национальные игры, этнография, воспитание, спортивные школы.

Consider ways to improve update types of national sports and the arts in general, through the preservation of traditions left in our hands. Including in the field of physical education, to elevate to the level needed kinds of national sport in establishments within the education of the younger generation in the field of education.

Keywords: national sport, national games, ethnography, education, sport schools.

Қазақтың ұлттық ойындарының тәлімдік мәнін зерттеп, оны баланы тәрбиелеу тәжірибесінде қолдану жолдарын анықтау бүгін туған мәселе емес. Бұл проблеманы зерттеудің пәлсапалық-этнографиялық, психологиялық-педагогикалық ғылыми еңбектерді талдау барысында анықтадық. Ұлттық ойындарды зерттеу XVIII ғасырдан басталып оның барысында шешуге анықталған міндеттер әртүрлі болғандықтан оны үш кезеңге бөліп қарастыруды ұсынамыз. Бірінше кезеңі – XVIII-XIX ғасырлар – этнографиялық, екінші кезеңі – XIX ғасырдың аяғынан XX ғасырдың 80-інші жылдарына дейін – ұлттық ойындарды тәжірибелік және жалпы дидактикалық құрал ретінде зерттеу, үшінші кезең – өткен ғасырдың 80-інші жылдарынан бастап – ұлттық ойынды дене тәрбиесін жетілдіру құрал ретінде зерттеу деп анықтадық [1].

Этнографиялық кезеңде қазақтың ұлттық ойындарының тәлімдік мәні өте терең екенін алғаш зерттеушілерінің бірі белгілі Италия саяхатшысы Полано Карапини бастады. Ол XVIII ғасырда Жетісу – Тарбағатай өлкелерін зерттеу материалдарында қазақтың ұлттық ойындарының тәрбиелік мағынасын талдаған. Одан кейінгі кездерде Италияндық саяхатшы Марко Поло, орыс ғалымдары П.И. Рычков және П.С. Палас, венгер зерттеушісі А.Вамбери, неміс ғалымдары Р.Каруц және А.Гумбольд халықтың әдет-ғұрпы мен ойын-сауықтары туралы көптеген деректер жинап, олардың тәрбиелік қасиеттері терең екенін көрсетіп, балаларды тәрбиелеуде пайдалану жолдарын анықтау қажеттілігі туралы ой шерген.

Ұлттық ойындарды зерттеудің екінші кезеңінде оларды ұйымдастырылған тәрбие процесінде және оқыту барысында дидактикалық құрал ретінде қолдану жолдарын анықтауға арналған зерттеулер XIX-XX ғасырда кеңінен орын ала бастады. Л.Ф. Баллюзектің «Народные обычай, имевшие, а отчасти имеющие в Малой киргизской орде силу закона» деп аталатын еңбегінде қазақ даласының тұрғындары үшін ұлттық ойындары өмір мектебі екені көрсетілген [2].

Әлеуметтік ортада болып жатқан күрделі өзгерістер тәлім-тәрбие сферасына де еніп, ұлттық мектеп құру, ұлттық тәрбие беру, мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін анықтау проблемалары баршаны толғандырды. Көп ұлтты Қазақстан спортшылары дүниежүзілік, Азиялық, Еуропалық чемпионаттарда, Олимпиадалық ойындарда Қазақстан Республикасы атын қорғап, еліміздің ұлттық туы астында жарыстарға қатысып, талай рет жеңістерге жетті. Дегенмен әлі де ұлттық ойындар мектеп тәжірибесінде өзінің мәртебесіне лайық орын алмай отыр. Қазақ ұлттық ойындарының мәртебесін көтерудің ең тиімді жолы – мектеп дене тәрбиесі сабақтарына ұлттық ойындарды жүйелі түрде ендіру.

Арнайы жүргізілген социологиялық зерттеулер ұлттық спорт түрлері бойынша жаттықтырушылар мен дене шынықтыру кадрларын даярлау проблемасы өзін шешуді талап етіп отырғанын көрсетті. Республикада ашылған балалар – жасөспірімдер спорт мектептерінің арасында қазақша күрес мектептері мен секциялары жоқтың қасында. Қазақстанның кейбір облыстары мен аудандарында қазақша күреске қарағанда «Олимпиадалық спорт түрлері» деп аталатындарға бұрынғысынша артықшылық берілетіні байқалды.

Ұлттық спорт мүдделері жеке адамның әлеуметтік белсенділігіне ғана емес, ұлттық құндылықтар болып табылатыны жеке адам құрылымындағы психологиялық кейбір элементтерге, әсіресе ұлттық құндылықтарды тәрбиелеуге негіз болатыны көрсетілген. Ұлттық құндылықтар қатарына ұлттық спорт ойындары мен ұлттық спорт жататындығын XIX ғасырда Л.Ф. Баллюзек т.б. ғалымдар еңбектерінде дәлелденген. Құндылық адамның қадір-қасиетіне байланыстылығы сөзсіз екенін көп жылғы байқауларымыздың нәтижелері және арнайы жүргізілген зерттеулер көрсетіп отыр [3].

Соңғы онжылдықтар ішінде қазақтың ұлттық ойындары мектепте оқу-тәрбие процесінде кеңінен қолданылып, оның тәлімдік мәнін ашуға арналған зерттеулер жүргізілуде.

Зерттеулерді жүйеге келтіру арқылы ұлттық ойындарды мектепте оқытуды жетілдіру құралы ретінде қолдануға негіз болатын қасиеттері мен мүмкіншіліктерін анықтадық Олар:

- қазақ халқының ұлттық ойындарының егеменді елдің болашақ жастарын оқытып, білім беру барысында дидактикалық материал болатыны;
- ұлт ойындары басқа дидактикалық материалдармен оңай ұштасып, сабақ барысында оның элементтерін орынды пайдаланудың нәтижесінде оқушыларға беретін білімнің көлемі мен оқытудың негізгі бағытын айқындауға бағыттылығы;
- оқушыға өзін қоршаған дүниені танып білуге бағытталған қағидаларды ғылыми түрде түсінуге мүмкіншілік беруі;
- оқушылардың қабылдауына қиын келетін күрделі оқу материалдарын олардың ұғымына, түсінігіне жақындатып, оларға ауыр салмақ түсірмей қабылдауына мүмкіншілік жасауы;
- сабақ барысында ұлт ойындарын ұтымды пайдалану арқылы пәнаралық байланысты нығайтып, кейбір тақырыптар мазмұнын бірнеше пәнде қайталауға жол бермейтіндігі;
- әр оқушының ерекшелігін ескере отырып оны жеке тұлға дәрежесіне жеткізуді басты мақсат етіп қою ұстанымын алға тартатындығы.

Ұлттық ойындарды сыныптастыруды жүйелілік негізінде жүргізу арқылы оны сабақта пайдаланудың нақтылығын арттырудың бір жолы ретінде талданды. Ұлттық ойындар оқушының сабақта алған білімін тәжірибеде қолдана білуін, дене тәрбиесіне қызығушылығын арттырып, оны ынталандырудың құралы болу үшін ойындарды сыныптасытырып, жүйеге келтіру қажет. Осы ұстанымға сүйене отырып біз ұлттық ойындардың тұлғалық-салауаттық сыныптастыруын ұсынамыз:

- Еңбек – тұрмыс ойындары;
- Дене шынықтыру спорт ойындары;
- Ойлау арқылы орындалатын интеллектуалдық ойындар.

Бұлардың барлығына тән ортақ қасиет жедел және баяу қимылды ойындарға бөлінетіндігі. Біздің зерттеуіміз дене шынықтыру спорт ойындарының мүмкіндіктерін анықтауға бағытталған болғандықтан ұлттық ойындарының осы түрін тереңірек сыныптастыруға ерекше көңіл аудардық.

Дене шынықтыру – спорт ойындарын келесі топтарға бөлдік:

Жедел қимыл ойындары:

- жедел қимылды дене шынықтыру – спорт ойындары;
- атқа байланысты жедел қимыл ойындары;
- атқа байланысты емес жедел қимыл ойындары;
- доппен ойналатын ойындар;
- сүйекпен ойналатын ойындар;

Бұл ойындардың барлығы дене күшін сомдап, адам ағзасын шыңдап, қимыл әрекеттің үйлесімділігін қамтамасыз етеді және дене саламаттылығын арттыру функциясын орындайды.

2. Баяу қимылды ойындар:

- баяу қимылды дене шынықтыру - спорт ойындары;
- зат қолданып ойналатын ойындар;
- зат қолданбай ойналатын ойындар.

Бұл ойындар да дене күшін жетілдіріп, адам ағзасын шыңдап, төзімділікті, ұстамдылықты және дене саламаттылығын арттыру функциясын орындайды.

Еңбек-тұрмыс ойындарын келесі топтарға бөлдік:

- тұрмыс-салт ойындары;
- әдет-ғұрып ойындары;
- жануарларға байланысты ойындар;
- аңшылыққа байланысты ойындар;
- ойын - өлең араласып кететін ойындар.

Олар зат қолданып және зат қолданылмайтын түрлерге бөлінуі мүмкін. Бұл ойындардың барлығы адамгершілікке, адам арасындағы қарым-қатынас мәдениетін меңгертуге, қарым-қатынасты бағалауға үйретіп, әр адамның өзін-өзі бағалап, өзіне-өзі білім беруге, өзін-өзі тәрбиелеу жетелеу функцияларын орындайды.

Ойлау арқылы орындалатын интеллектуалдық ойындар:

- логикалық оймен математикалық сызбаларға негізделген ойындар (ойша санауға, ауызша есеп, амалдар қолдануға, ойлауды дамытуға негізделген ойындар);
- тез ойлап, жедел шешімді талап ететін ойындар (дағдыны, іскерлікті, тез шешім қабылдауды дамытатын ойындар);
- пәлсапалық ой жүйесін дамытуға негізделген ойындар (ақыл-ойды шыңдауға арналған ойындар);
- абстракциялық ойлау мен тіл дамытуға негізделген ойындар (жануарларға байланысты абстракциялық ойды реттеп жүйелейтін ойындар).

Бұл ойындар ақыл-ойды шыңдап, дүниетанымды дамыту функциясын орындайды.

Ұлттық ойындар туралы мағлұматтылығы дегеніміз оқушылардың қазақ халқының тарихи тәжірибесінде қалыптасқан салауатты өмір сүру дәстүрін сыйлауы, ұлттық ойындардың мән-мағынасын түсініп, олар салауатты өмір сүруге негіз болатынын жете түсінуі, денсаулығын сақтауға деген құштарлығы мен құмарлығы және көптеген ойындардың мазмұнын біліп, олардың денені нығайтуға қосатын үлесін өзіне анықтап алуы.

1. Сағындықов Е. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы, 1991

2. Баллюзек Л.Ф. Народные обычаи, имевшие, а отчасти имеющие в Малой киргизской орде силу закона.

3. Вамбери А. Очерки Средней Азии.

УДК: 373.1.02:37.017.924

ДЗЮДО КҮРЕСІНДЕГІ ДЕНЕ ДАЙЫНДЫҒЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А.А. Абсатова – магистр оқытушы,

Т.Жаманбалин – Абай атындағы ҚазҰПУ-нің магистрі

Мақалада дзюдо күресінің жаттығу әдістемесіне балуанның жан-жақты дайындығы, шеберлігі, айла-әдістерді үйренуі, спортшының рухани құндылықтарының артуына әсер ететін оқу-жаттығу жүйесінің ерекшеліктері қарастырылады. Жаттығу жүйесін жетілдіруге негіз болатын маңызды фактор халықаралық аренада бәсекелестердің артуы мен спортшылардың психологиялық, физикалық және функционалдық жүктемесінің шекарасын бекіту болып табылады.

Тірек сөздер: дзюдо күресі, дене дайындығы, жаттығу әдістемесі, күш, шапшаңдық, төзімділік, ептілік, икемділік.

В статье рассматривается система подготовки спортсменов, а также ряд обстоятельств и условий, существенно влияющих на структурно-функциональную организацию тренировочного процесса. Основным фактором, обуславливающим совершенствование системы тренировки спортсменов, является возрастающая конкуренция на международной арене и приближение психологических, физических и функциональных нагрузок спортсменов к предельным границам человеческих возможностей.

Ключевые слова: дзюдо, физическая подготовка, методика тренировки, скорость, выносливость, ловкость, эластичность, комплексный контроль.

This article deals with the system of training, different circumstances and conditions that significantly affect the structural and functional organization of the training process. The main factor contributing to the improvement of long-term training of athletes is the increasing competition in the international arena, the approach of psychological, physical and functional loads of sportsmen to the limited boundaries of human capabilities.

Keywords: judo, physical training, speed, endurance, dexterity, elasticity, integrated control.

Қазақстан дзюдошыларының техникалық дайындығын жетілдіру, жаттықтыру әдістемесіндегі жаңа жолдарды, әлі пайдаланылмаған жаңа мүмкіндіктерді іздестірумен тығыз байланысты. Спортшылардың жаттығу кезеңінің жүйесінде техникалық әдісін жетілдіру тактикалық және психологиялық дайындықтың әр түрлі міндеттерін шешуде, арнайы дене дайындығы маңызды орын алады. Ерекше күштің және арнайы төзімділіктің дамуын қамтамасыз ете отырып, ол спортшының қозғалыс әрекеттерін ырғақты-жылдамдылық құрылымның қалыптасуына, ұтымды спорттық техниканың жетілуіне ықпал етеді.

Дзюдо күресі арнайы төсеніште «татамиде» өткізіледі. Оның өлшемі 14х14, 16х16 метр болды. Қатысушылар екі зарядқа бөлінді: үйренушілер және шеберлер. Үйренушілер (халықаралық терминологиялық атауда-КБЮ) алты сатыдан: 6-кью – ақ белбеу; 5 –кью – сары белбеу; 4-кью –қызыл белбеу; 3-кью –жасыл белбеу; 2-кью –көк белбеу; 1-кью- қоңыр белбеу болды. Шеберлер (Дан – деп аталды) он сатыдан: 1-ден 5-ке дейінгі дан қара белбеу; 6-дан 8-ге дейінгі дан ақ-қызыл белбеу; 9-дан 10-ға дейінгі дан қызыл белбеу атанды [1, 56-64].

Олимпиада бағдарламасына бірте-бірте дзюдо терең енді. Шеберлер жылдан-жылға өсуде. Басқа елдердің балуандары жапон балуандарымен теңесетіндей дәрежеге жетті. Дзюдо жапон халқының ұлттық күресі бола тұрса да, бүгін бүкіл әлемге аты әйгілі болып өркендеп отыр. 1961 жылы Халықаралық Олимпиадалық Комитеттің шешімі бойынша дзюдо күресі Олимпиадалық ойындар қатарына енгізіліп, қазір дүние жүзінде 200-ге жуық мемлекеттің басын құрайды. Қазақ жерінде дзюдо күресі 1973 жылдан бастап таралды. Қазақстанның дзюдо федерациясы 1993 жылдан бері халықаралық федерацияның құрамында. Біздің елімізде ең алғашқы дзюдонның негізін Алматылық Владимир Пак пен Қарағанды қаласынан Анатолий Малкин салды. Дзюдо күресінің еліміздің басқа да аймақтарында дамуына негіз салушылар: Батырбек Сейсенбаев (Павлодар), Төлеуғазы Әміржанов (Семей), Әбілхайыр Байбосынов, Жексенбай Саламатов, Алексей Атаев, Руслан Базуркин, Бауыржан Жаналин, Александр Патокин (Алматы) Спортшылардың жаттығу кезеңінің жүйесінде жалпы дене дайындығын, тактикалық және психологиялық дайындықтың әр түрлі міндеттерін шешуде арнайы дене дайындығы маңызды орын алады. Ерекше күштің және арнайы төзімділіктің дамуын қамтамасыз ете отырып, ол спортшының қозғалыс әрекеттерін ырғақты жылдамдық құрылымының қалыптасуына, ұтымды спорттық техниканың бекітілуіне ықпал етеді. Қазіргі уақытта бапкерлер мен ғалымдардың назары – организдердің функционалды жүйелеріне жоғары талаптар қойылатын, жарыстық қызметтің жетістіктерін мүмкіндіктермен уйретуге, арнайы дене дайындығының неғұрлым тиімді тәсілдері мен әдістері салыстыру және іріктеуге аударылған. Бірақ спортшылардың арнайы дене дайындығының жаттығуларына қойылған негізгі талаптар осы уақытқа дейін толық анықталмаған. Адамның қозғалыс қызметінің заңдылығы – бұл қызметтің жетілдіруі тек бұлшық ет тіндерінің және ішкі мүшелердің морфологиялық және биохимиялық өзгерістермен келісіп қоймай, бұлшық ет қызметінің координациясы және вегетативті функциялардың кезектгі жетілуімен, интеграцияның азырақ тиімді түрінен көбірек тиімді түріне ауысуымен көрсетіледі. И.П. Ратовтың ойынша бұлшық ет аппаратын түрліше қоздырылған элементтердің өзара байланыс жүйесі ретінде қарау керек. Бұл әр түрлі дәрежедегі жүйенің жеке элементтерінің қозуы бұлшық ет аралық координацияларының негізгі ерекшеліктерін анықтайды [2, 29-31].

Жылдамдық-күш дайындықты жоғарылату мақсатында нервтік кезеңдердің қозғалысын бұлшықетті қатайту қажеттігінде өздерінің жұмыстарында Ф.С. Фарфель, В.М. Дячков, В.Ю. Верховский және т.б. көрсетті [3, 268]. Демек, спортшылардың күштік және жылдамдық сапалары бір уақытта дамитындай жағдайларды жасау қажет. Бұл жағдайларға белгілі бір шамада көбінесе жаңа іздердің реакциясын толық ұолдану мақсатында сыртқы ортамен жоғарылатылған және жеңілдетілген өзара әрекеттердің белсенді үйлесушілігіне бақылау жасайтын жаттығудың верктивті әдісі жауап береді. Адамның қозғалыс қызметінің құрылуы және жетілуінде қиын бет алыс актілерінің әрбір кезеңінен олардың қалай орындалуы туралы мәлімет түспегенде, қозғалыс әрекеттерін жүзеге асыру мүмкін емес болса, слоай болғандықтан бұл қызметтің реттелу мәселесінің шешуші маңызы бар. Адамның қозғалыс қызметін құру және жетілдірудің негізгі жағдайына жасалған шолу мынандай қортындыға келіп тоқталуға мүмкіндік туғызады: тандап алған спорт түріндегі осы қызметтің жетілуі үшін белгіленген арнайы дайындығының кезеңі үш негізгі әдістемелік принциптердің негізінде жүзеге асырылуы керек: үйлесушілікпен, реттілікпен және жедел мәліметпен [4, 67].

Арнайы әдебиеттерге шолу жасау негізінде дзюдо күресі үшін дене дайындығының неғұрлым мәлімді көрсеткіштері анықталады. Бұл жан-жақты дайындық, күш, жылдамдық, төзімділік, ептілік, шапшаңдық т.б. Енді осылардың әр қайсысына сипаттама берейік. Жан-жақты дайындық кілімдегі белдесулер, жарыстар барысында және арнаулы жаттығулар арқылы ұшталады. Негізінде жақсы балуан болу үшін ауыр атлеттегі күдіретті күш, марофоншының шыдамдылығын, спринтердің шапшаңдығындай тез қимыл қажет. Бұл қабілеттер бір адамның бойынан тұтас табыла беретіндігі сирек кездеседі, сондықтан мұны арнайы дамыту қажет [5, 47-50].

Күш. Күш – бұл адамның сыртқы қарсыласуын жеңу қабілеті немесе оған бұлшық ет күші арқылы қарсы тұру. Спортшының күш беретін дайындығы дайындықтың кілті болып саналады, спортшының жалпы дене еңбегінің дайындығы көп жағдайда ұйымдастырудың тиімділігіне байланысты. Көрсетілген мәселе бойынша арнайы әдебиетте үлкен мақала жарық көрген және информациялық ақпарат жайында әр

алуан және бай материалдар жетерлік. Бірақ та, бұл материал, біздің көзқарасымызда, белгілі жүйелеуді талап етеді. Ол мәселенің әдістемелік жағын бірінші кезекте қажетті акцентте баяндау мен іске асуы керек, сонда ғана осы жағдайда дене еңбегі мен спорт практикасында теориялық, ғылыми және басқа да жағдайларда құнды жолын табу. Тап осы жолда көптеген мамандар спорт теориясы аймағына көңіл аудара бастады. Мысалы, В.Н. Платоновтың (1988) [6, 88-95] көзқарасы бойынша, осы сұрақтың жарыққа шығу әдіснамасының басты мәселесі, спорттың таңдамалы түрінде күш көрсету түрінің нақты дамуының негізгі әдістемелік талаптарына сәйкес болу қажеттілігімен байланысты. Біздің көзқарасымызда, жоғарыда көрсетілген күштің дене еңбегі сапасы ретінде пайда болуының әр түрлілігін анықтау және олардың көрсеткішінің жетілу мүмкіндігін әдістемелік дәлелдеу актуалды болып табылады. Адамның дене еңбегінің сапасы сияқты күштің бірнеше түрі бар. *Оның алғашқы түрі* дене шынықтыру жаттығуының қандай ережеде (жеңу немесе жол беру) орындалатындығына байланысты айқындалады. Егер адам дене шынықтыру жаттығуларын жеңу ережесінде орындаса, онда ол снарядқа қарсы тұру күшіне ие болады, керісінше дене шынықтыру жаттығуларын жол беру ережесінде орындаса, қозғалыстың орындалу барысындағы күшке қарсы тұрады. Спортшының күш дайындығы барысында төмендегі талаптарды сақтау маңызды қызмет атқарады:

- спортшының күші мен бұлшық ет массасы көлемінің арасындағы объективтік байланыстың бар екендігін ескеру қажет;

- әр күш жаттығуының орындалуының орнықты қарқынын ажырату керек;

- күш жаттығуларын басталатын ең жақсы бастапқы орнын таңдау қажет;

- дұрыс демалу техникасын сақтауға тырысу керек;

- қиналуға жол бермеуге тырысу керек;

- кеуде ішіндегі қан қысымын көтеріп жіберетіндіктен күш жаттығуларын орындау алдында барынша көп демді ішке тартпауға тырысу керек;

- кешенді күш жаттығуларын орындау алдында жеткілікті уақытқа арнайы бой қыздыру жаттығуларын орындау қажет;

- қолда арнайы белдік болуы керек және үлкен салмақты күш жаттығуларын орындау барысында омыртқа қатты байлануы керек [7, 88]. Салмақтары бірдей екі балуан күрес үстінде делік. Бірін-бірі көтеріп, әдіс қолдануға тырысады. Бірақ бұл үшін үлкен күш керек. Ал күш болмаса, үйренген айла-тәсілдерді оңайға түспейді. Осылайша белдесу барысында әртүрлі бұлшық еттерге әрқилы күш түседі. Сондықтан балуанның бұлшық еттері төзімді әрі шапшаң жиырылып, ретті жерінде тез босансып дамылдай алатындай боуы керек. Мысалыға, ауыр атлеттерінің бұлшық еттері өте қысқа мерзімде, 10-15 секунд жұмыс істеуге дағдыланған. Ал балуан үшін жеткіліксіз мұндай бұлшық ет шаршайды. Күшті дамытатын жаттығулардың қатарына гір тасы, зіл темір, гантелмен, ядромен, эспандермен, серікпелі резинамен орындалатын жаттығулар тобы жатады. Күрес кезінде күш ерекше шапшаң дамиды. Балуанның денесін сомдап, бұлшықеттерінің күштерін арттыруға гір тасымен жасалатын жаттығулардың әсері мол. Бұл жаттығулар сығымдап көтеру, жұлқи тарту және лақтыру сияқты бірнеше түрге бөлінеді. Күшті жетілдіретін жаттығуларға кіріспестен бұрын балуандар бірқатар арнайы дайындықтан өтуі тиіс. Гир тасымен жаттығуды бастамас бұрын міндетті түрде дәрігерлік бақылаудан өту керек. Гир тасының салмағы 8, 16, 24, 32 килограмнан болады. Әуелі жеңіл салмақты гірмен, кейін бірте-бірте ауыр салмақаты гір тасымен жаттығулар жасап, оңайдан ауырға бірте-бірте көшкен дұрыс [8, 18-20].

Шапшаңдық. Жылдамдық – бұл қозғалысты ең қысқа уақыт ішінде аяқтау. Физикалық сапаны қалай жоғарылатып көрсетудің 3 формасын ажыратып көрсетеді. Олар біріншісі, реакцияның жылдамдығы, екіншісі – жеке дара қозғалыстағы жылдамдық және ең соңғысы – қозғалыс кезіндегі темпте көрінетін жылдамдық. Қарапайым реакцияның жылдамдығы үнемі орайға қарай жасырын әрекет етуде және жеңіл атлетикадағы малтау және жекпе-жекшабуыл сияқты тағы басқа да қарапайым қозғалыста (стартқа) бастауға байланысты өлшенеді. Жылдамдық жеке қозғалыстардың жылдамдық шамасын өлшейді және жеке қозғалысты аяқтауды үдетеді. Іштей қарсыластарына салмақ салмайды және сонымен қатар шапшаңдық екпінді қозғалыстағы уақыт шамасының өзгерісін көрсетеді. Ол жекпе-жек немесе басқа түрдегі спортта да кездеседі. Жеке қозғалыстарды аяқтаған кезде жарысқа түскен топтарға жігер береді [9, 49]. Бұл балуанға қажетті екінші бір қабілет. Шынында да шапшаң қимылдайтын балуан өзінің бәсекелесіне қарағанда айла-әдістерді көз ашып жұмғанша тез қолдана алады. Балуанның шапшаңдығы бірнеше метр ғана кілемнің үстінде қарсыласының белдесу кезіндегі тұрысына есту, көру, анализаторлар қабылдаған сигналдарға қалай реакция жасау болғандықтан оны жеңіл атлеттің шапшаңдығымен еш салыстыруға болмайды. Сондықтан да балуанның шапшаңдығы дамыту туралы айтқанда осындай ерекшеліктерді ескеруіміз керек. Шапшаңдық бірден пайда болмайды және оны дамыту да оңай емес. Тез,

шалт қимыл әр адамның мінезі, жеке басының типологиялық ерекшелігіне байланысты. Біреулер табиғатынан жылдам, екінші біреулер ебедейсіз, икемсіз болады. Ебедейсіз спортшыларға шапшаңдықты дамыту үшін біраз уақыт үздіксіз жаттығу керек. Табиғатынан шапшаңдық мол балуандар белгілі мөлшерде біраз жаттыққан соң өте тез қимылдайтын дәрежеге жетеді. Бірақ шапшаңдықты дамыту күшпен, ептілікті жетілдіруден бөлек алып қарауға болмайды. Бұл қабілеттерді жетілдіруге арналған жаттығулар күн сайын өзара сабақтасып қатар жүріп отыруы тиіс. Дененің күші жеткіліксіз жағдайда шапшаңдықты дамыту оңайға түспейді. Балuanның күтпеген жерден үрдіс шабуылға шығуы немесе бәсекелесінің қолданған әдістің алдын ала тез қарсы тәсіл жасай білуі. Оны жеңіске жеткізетін құралдардың бірі. Тіпті әдістің секундтық жүзден бір бөлігіндей уақыт бұрын ғана қолданудың маңызы үлкен. Сәл ғана шапшаң қимылдау кей-кезде үлкен жетістікке жеткізеді. Арнайы тұлыппен шапшаңдықты дамыту өте пайдалы. Мысалы, бір әдісті үйренгеннен кейін жаттығуға қатысқан балуандардың 30 секунд ішінде сол әдісті кім көп орындай алатындығын білу үшін оларды өзара жарыстыруға болады. Сондай-ақ, шапшаңдықты дамытудың екінші бір түрі орта, ауыр салмақты балуандардың өзінен жеңіл екі әріптесіне қарсы күресуі. Екі балуанмен қатар күрескен уақытта баяу қимылдайтын ауыр салмақты балуанның тез күреспеске шарасы қалмайды. Қысқа қашықтықтарға тез жүгіру, футбол ойнау, баскетбол, ойнау, секірудің барлық түрлері, серпу, граната, диск, найза лақтыру және гимнастикалық акробатикалық секірістер шапшаңдықты қосымша дамытатын жаттығуларға жатады.

Төзімділік. Төзімділік дегеніміз – қозғалыс кезінде дамитын адамның шаршағанға қарсы тұру мүмкіндігі. Шаршаудың негізгі төрт түрін бөліп қарастыруға болады (В.М. Зацюрский, 1966). Олар: сенсорлы шаршау, эмоционалды шаршау, дене және ақыл-ой шаршауы. Спортшылармен жұмыс істеу кезінде көбіне-көп дене (физикалық) шаршауы жиі ұшырасады. Сондықтан спортшының қозғалыс іс-әрекетінде кездесетін шыдамдылықты дене шыдамдылығы деп атайды. Төзімділіктің көріну деңгейін бірнеше *критерийлер* бойынша анықтайды. Олар көбінесе спортшының іс-әрекетті орындауға жұмсайтын уақытымен сипатталады [10, 477]. Қазіргі ірі халықаралық жарыстарға қатысып, үлкен аренааларға шығып өнер көрсетіп жүрген балуандардың белдесулеріне берілетін уақыт өте аз, қарқынмен күресуді талап етеді. Ал көптеген жарыстарда әр спортшының күн сайын бес-алты рет кілемге шығатыны да аз емес. Осындай кездерде көбінесе өте шыдамды, қанша күрессе де шаршамайтын адамдар өзін бір белдесуден екінші белдесуге тың сақтап жеңіске жетіп отырады. Белдесуді баяу, өте сылбыр өткізгендер ұзаққа шыдай алмай, орта жолда-ақ жарыстан шығып қалады, немесе төрешілеруш рет ескерту беріп оған жеңіліс жазады. Дайындық және жарыс қарсаңындағы кездерде балуанға шыдамдылықты жетілдіретін жаттығуларды жиі жасату керек. Олардың қатарына ойлы қырлы жерлермен, тауда, орманда, кросстар, жүгіру, өзен көлдерде, бассейінде ұзақ жүзу, футбол ойнау, баскетбол ойнау, шаңғы, конки тебу, зілтемір көтеру, резенке серіппе сияқты көмекші құралдармен бірнеше сағаттар бойы жаттығулар жасау жатады. Шыдамдылықты жетілдірудің бір тәсілі, қайталау әдісін пайдалану. Мысалы, шамасы жететін зілтемірді қолы талғанша демалмай сығымдай көтеру бұлшық еттерді шыдамды етеді. Шыдамдылықты дамытатын екінші үделеу түріндегі жаттығулар алғышында аз көлемде қайталанып, кейін бірте-бірте өсіп отырады. Мысалыға, спортшы алғашқыда жаяу 3-5 км қашықтықта жүгірсе, кейін оны 10 км қашықтыққа дейін одан да көпке өсіру керек. Бұл адам ағзасының жұмыс қабілетінің көбеюіне төзімді болуға бірте-бірте қалыптасуына жағдай жасайды. Жаттығу үстінде бірінен соң бірін қатарынан бірнеше балуанмен күресуде шыдамдылықты жақсы дамытады. Бірінші бәсекелесімен 3 минут алысқан соң, оған қарсы тың балуан шығады. Ал 6 минут өткеннен кейін онымен тағы бір үшінші балуан күреседі.

Ептілік. Епті балуан әрқашанда өзі жақсы меңгерген айла-тәсілдерді жақсы пайдалана алады. Қауіпті сәттерден ұтымды құтылып, кейбір шиеленіскен жағдайларда өзінің пайдасына шешіп отырады, өзіне деген сеніммен батыл қимылдайды. Бетпе-бет айқастан тайсақтамайды. Епті балуанды қарсыласы кілемге қанша лақтырса да жауырынымен құламайды. Бірақ шапшаң болмай, ептілікті меңгеу мүмкін емес. Сондықтан балуанның бойындағы осы екі қасиет бір-бірінен сәл айырмашылығы болса да, әрқашан қатар жүреді. Ептіліктің жетілуіне спорт ойындары баскетбол, теннис, футбол. Хоккей және акробатикалық жаттығулар жақсы әсер етеді. Епті спортшы күрес техникасын тез меңгереді. Мұндай қасиетке қоса балуанда күш пен шыдам болса үлкен табыстарға жете алады.

Икемділік. Балуанға негізгі қажетті қабілеттердің бірі иілгіштік. Бұлшықеттері күшті, әрі созылмалы балуандар қимылының амплитудасы үлкен денесі икемді болуы керек. Ертеде бұдан 2000 жыл бұрын жапон халқының джиу-джитсу күресінің негізін салушы Акаяма есімді дәрігер өзінің ауласында қыдырып жүреді. Қар жауып тұрған қыс күндерінің бірі болса керек. Кенет кәрі теректің бұтағы өзіне түскен жылымшы жабысқан қатысқан қардың салмағын көтере алмай опырыла сына кетеді. Дәрігер жанындағы жас терекке назар аударады. Оның иілгіштік бұтағы өзіне түскен салмақтан біраз майысып

тұрады да, бұтақтың үстіндегі қарды төмен сырғытып серпіліп барып қайтадан орнына келеді. Міне осы сәтте Акаяма, жеңу үшін берілу керек деп айқайлап жіберіпті дейді. Шынында да жапон балуандары өте епті иілгіш, сондықтан да олар белдесулер кезінде тіресіп көп жүрмейді шиеленіскен шайқасқа түскенді ұнатады. Жаттығушылар жарыс кезінде жиі-жиі жарақат алады. Көбінесе бұлшықеттерін, буындарын созып алады. Ал денесі икемді иілгіш адамдар мұндай жарақатқа ұшырамайды. Бұл үшін иілгіштікті дамытатын буындарды созу акробатика, гимнастика сияқты арнайы жаттығуларды үнемі жасап отыру керек. Таңертеңгілік гимнастика жаттығуларының дайындық кездерінде буындардың амплитудасына күш түсіріп, олардың икемін арттырып отыру, бұлшықеттерді жақсы қыздырып барып кілемге шығу әдіс-айдаларды үйренуге көшу балуандарды жарақаттанудан сақтайтын бірден-бір жол екендігін ұмытпаған жөн.

Дзюдо күресінің жаттығу әдістемесіне балуанның жан-жақты дайындығы, шеберлігі, айла-әдістерді үйренуі және Қазақстан азаматтарының моральдық кодексіне сай, рухани жан-дүниесінің өсуіне әсер ететін оқу-жаттығу жүйесі жататындығы айқын болды. Жаттықтырушының және балуандардың іс-әрекеттері осы бір мақсатқа ғана бағытталған. Сондықтан жаттықтырушының қызметі алдымен өз шәкіртінің бойына Отанға деген сүйіспеншілік, достық, адамгершілік, принципшілдік, батылдық, кішіпейілділік және жаман әдеттерден аулақ болуға бағытталған қасиеттерге баулиды.

Қорытындылай келе, мамандандырылған кешендерде үстіңгі иық белдеуіндегі аяқ, іш бөлігінің бұлшық еттерін қатайтатын жаттығуларға үлкен көңіл бөлінгендігі айқын болды. Жаттығулардағы жүктемелердің жүйелілігі қайтаудың көлемінің өзгеруі және олардың орындалуы ұзақтығы, қозғалыс шегі мен шапшаңдықты түрлендіру, жұмыс істелген бұлшық еттің ширығу дәрежесі, жасалуы әр түрлі жаттығулардың ұтымды алмасуының нәтижесі болып табылады.

1. Әбілхайрова Т., Дзюдо күресіндегі тұншықтыру тәсілдерін үйрету әдістемесі.м.дисс.// Алматы,2001 – б 18-25 56-64.
2. Ратов И. П. Электромиографический анализ условий соответствия специальных тренировочных упражнений с отягощением основным спротивным движением. // Материалы к итоговой научной сессий иститута за 1960 год, ЦНИИФК - М : 1961 – б 29-31.
3. Фарфель В.С. Физиология спорта . – М.Физическая культура и спорт, 1960.- б.268.
4. 34. Смирнов Ю.И., Комплексная оценка и контроль спортивной подготовности – Малаховка: МОГИФК, 1986 –б. 67.
5. Смирнов Ю.И., Комплексная контроль подготовленности спортсмена. // Теория и практика физической культуры , 1983 №9 –б 47-50.
6. Платонов В.Н., Современная спортивная тренировка // Киев: Здоровья 1980 –б . 88-95.
7. Каражанов Б.К.Медико-биологические и психологические особенности спортивной борьбы: Учебное пособие. –Алма-Ата КазИФК, 1985. –б.88.
8. Щатков Г., Ширяев А., Юный боксер–М: Физическая культура и спорт. 1982. –б 18-20.
9. Гласс Дж., Стэнли Дж. Статические методы в педпгогике и психологии. Перевод с англ.. Статистика,1976 – б 49.
10. Озолин Н.Г.Современная система спортивной тренировки –М.Физическая культура и спорт, 1970.-б.477.

УДК: 373.1.02:37.017.924

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТРЕНАЖЕРНЫХ УСТРОЙСТВ ПРИ РУКОПАШНОМ БОЕ

А.С. Якупов – старший преподаватель кафедры теории и методики подготовки педагогов физической культуры и спорта, КазНПУ им. Абая

С.А. Погорелов – преподаватель кафедры теории и методики подготовки педагогов физической культуры и спорта, КазНПУ им. Абая

В статье рассматриваются вопросы применения тренажеров для отработки ударных и защитных действий при рукопашном бое. Описывается и иллюстрируется комплекс из пяти несложных тренажеров, на которых возможно упражняться, повышая сложность упражнений на каждом последующем снаряде по мере овладения двигательным навыком. Несложная конструкция данного комплекса позволяет изготовить его подручными средствами в каждом учебном заведении.

Ключевые слова: тренажеры, удары, направления атаки, конструкция, интенсивность.

Мақалада қоян-қолтық күресте серпінді және қорғанысты тренажердің қолданысының әрекет ету сұрақтары қарастырылады. Бес кешенді қыйындығы аз тренажорларда жаттығу жасау, жаттығулардың қыйындығына қарай

әрбір келесі құралдары арқылы қозғалыс дағдыларын меңгерулері көрсетілген. Қыйындығы аз құрастырулар арқылы кешенді жаттығуларды әрбір оқу орындарында қолдануға болады.

Тірек сөздер: Тренажерлар, соққылар, шабуыл бағыттары, құрылыс, қарқындылық.

The article considers the issues of application of simulators for impact and protective actions in hand to hand combat. Describes and illustrates the complex of five simple trainers, which may exercise, increasing the complexity of the exercises on each subsequent projectile when mastering a motor skill. A simple construction of this complex allows making anything available in each school.

Key words: exercise equipment, punches, attack vectors, design, and intensity.

На близком расстоянии удары невооруженной рукой или ногой оказываются довольно неожиданными вследствие того, что нападающий не обнаруживает своих намерений движением оружия или его доставанием из-под одежды.

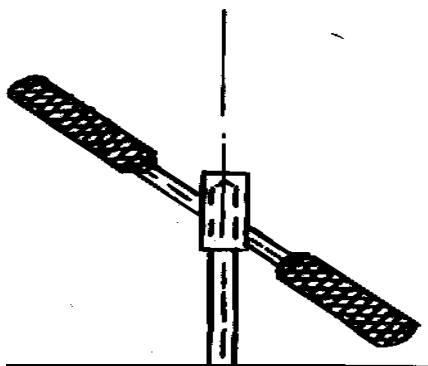
Соответственно, для своевременной защиты от таких действий необходимо в процессе тренировки с партнером овладеть способностью по тону мышц, предугадывать время начала и направления атаки, при этом успевать поражать его быстрыми, мощными и точными ударами невооруженной рукой или ногой, что необходимо для задержания преступника.

Однако при упражнениях с партнером необходимо выполнять упражнения в шадающем режиме с замедленной скоростью и меньшими усилиями, чтобы не травмировать его и не лишить возможности на некоторое время заниматься повседневной деятельностью.

Для отработки же быстрых, мощных и точных ударов следует упражняться на специализированных тренажерах, имитирующих действия противника.

Далее описывается и иллюстрируется комплекс из 5-ти несложных тренажеров, на которых возможно упражняться, повышая сложность упражнений на каждом последующем снаряде по мере овладения двигательным навыком. При этом, чем больше тренажеров, тем выше единовременная пропускная способность комплекса. Несложная конструкция данного комплекса позволяет изготовить его подручными средствами в каждом учебном заведении.

На рис. 1 виден тренажер, имитирующий противника, наносящего удары одной рукой и одной ногой.

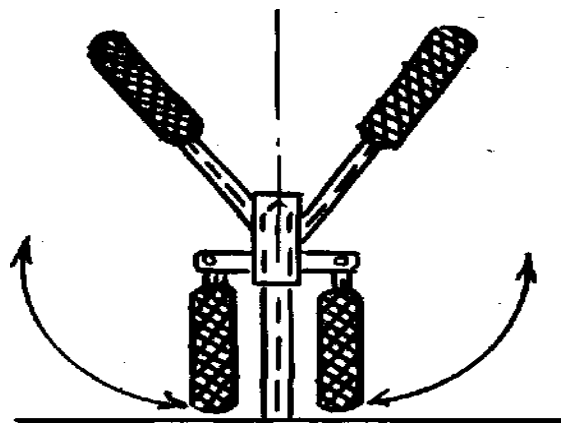

Тренажер состоит из забетонированной в грунте стойки, на верхний конец которой насажена поворотная втулка, оснащенная с противоположных сторон приваренными наклонными стержнями, несущими по крышке от легковых автомобилей, причем крышки направлены протектором в сторону занимающихся.

При нанесении удара ногой по нижней крышке вращается и верхняя, от удара которой нужно быстро уклониться или остановить ее подставлением собственной руки. Затем ударом по ней обратить движение звена из крышек в противоположном, обратном направлении и отступить от удара нижней крышкой.

После овладения способностью своевременно защищаться и быстро наносить ответные удары на этом снаряде, приступают к упражнениям на более сложном.

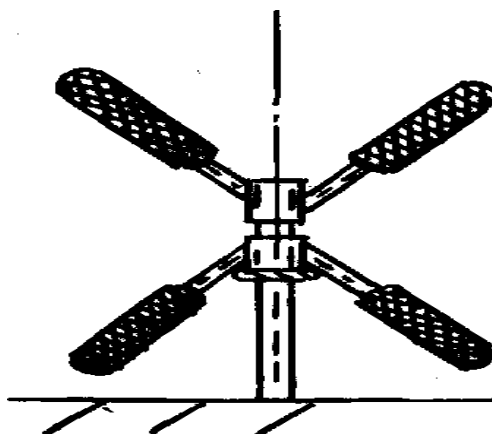
На рис. 2 изображен тренажер, имитирующий действия противника обеими руками и ногами.

В нем имеются уже 4 конечности, причем нижние конечности подвешены за стержни к горизонтальным выступам, приваренным к поворотной втулке.

Благодаря большому числу конечностей у тренажера повышается сложность и интенсивность упражнений, при этом от вращения за счет центробежных сил нижние конечности приподнимаются вверх и наносят удары сбоку, что еще более усложняет защиту от ударов.

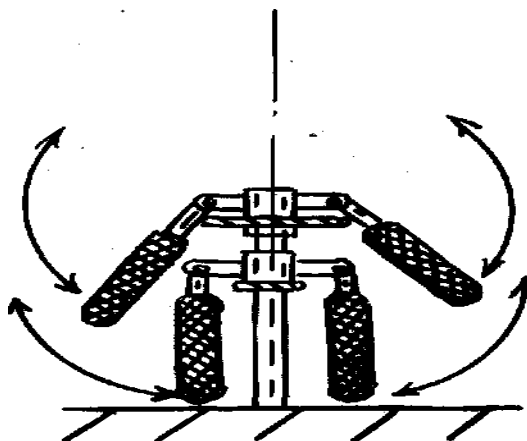
На рис. 3 показан тренажер, в котором верхние и нижние конечности могут вращаться как в одну, так и в противоположную сторону.

В нем имеются две поворотные втулки с конечностями, одна из которых вращается на вершине стойки, а другая – под ней на кольцевом упоре стойки.

При ударах по верхним или нижним конечностям они вращаются в одну или в противоположную сторону с разной скоростью в зависимости от силы ударов, что требует от занимающихся перераспределять внимание на несколькодвигающихся объектов и мгновенно определять изменения их пространственного положения для защиты или нанесения ударов.

На рис. 4 виден тренажер с конечностями, вращаемыми в противоположные стороны с их перемещением по вертикали.

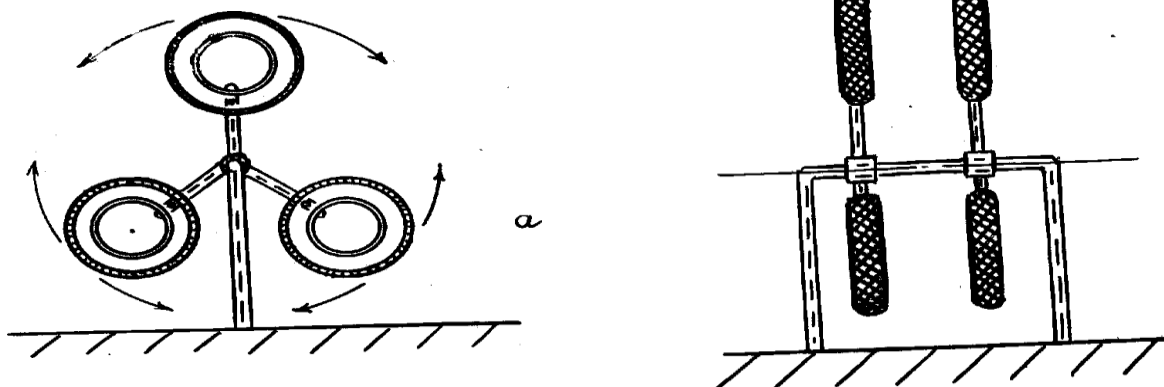

В нем к двум его автономным втулкам конечности подвешены на стержнях, причем на верхней втулке стержни опираются на кольцо ее нижней торцевой части и при вращении не зацепляются за конечности на нижней втулке.

При вращении от ударов по покрышкам, последние за счет центробежных сил то перемещаются вверх, то опускаются вниз с неодинаковой скоростью на различном уровне, что еще более усложняет упражнение и повышает мобилизацию внимания занимающихся, манипулирующих с несколькими подвижными объектами, перемещающимися по сложным траекториям.

На рис. 5 изображен тренажер для защиты ударов сверху и снизу:

а) вид сбоку; б) вид спереди.

Тренажер включает П-образную опору, в центре перекладины которой установлены два подшипника с прикрепленными к ним радиально через 120 градусов тремя стержнями, на которые насажено по покрышке от легковых автомобилей.

При ударе ногой сверху по передней нижней покрышке, верхняя покрышка имитирует удар сверху, при защите от которого звено из трех покрышек вращается в обратную сторону и имитирует удар ногой снизу. Сначала тренируются с одним звеном из трех покрышек, а затем упражнение усложняют, манипулируя одновременно с обоими звеньями.

1. Теория и методика физического воспитания и спорта. Ж.К. Холодов, В.С. Кузнецов. 8 – издание, Москва «Академия» 2010

2. Кадочников А.А. Мой взгляд на рукопашный бой. - Ростов н/Д: "Феникс", 2005.

3. Кадочников А.А. Психологическая подготовка к рукопашному бою. - Ростов н/Д: "Феникс", 2003.

4. Иванов С.А., Тадеуш К.Р. Основы рукопашного боя. - М.: Терра. Спорт, 1998.

5. Стрельцов И. Основы рукопашного боя по системе А.А. Кадочникова. - Краснодар, 2001

УДК: 218.151.4:291.8.124.32

МЕКТЕП БІТІРУШІЛЕРДІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БАҒЫТТАУДЫҢ ҰСТАНЫМДАРЫ

А.Ә. Төлешова – Абай атындағы ҚазҰПУ, Магистратура және PhD докторантура институты,
Педагогика және психология мамандығының 2 курс магистранты

Бұл мақалада «бағыттылық», «педагогикалық бағыттылық», «мамандық» ұғымдарына ғалымдардың зерттеулеріне сүйене отырып талдау жасалынған. Мектеп бітірушілерді педагогикалық бағыттаудың ұстанымдары қарастырылған. Жеке адам құрылымындағы бағыттылықтың маңызын, оның іс-әрекет деңгейіне әсерін, жеке адамның негізгі жақтарының бірі ретіндегі мәні мен бағыттылықтың динамикасын ғалым психологтармен қатар, педагог-практиктердің де зерттеулері қарастырылған. Қазіргі жағдайларға байланысты білім берудің мектеп пен жоғарғы оқу орындарының біртұтас жүйесінде педагогикалық мамандыққа бағыттайтын, мамандыққа бағдар беру жұмысын ұйымдастыратын ғылыми-әдістемелік нұсқаулар нақты ғылыми деңгейде жасалынбаған. Осыған байланысты педагогикалық үрдісте бітірушілерді мамандыққа бағыттаудың ғылыми негізделген жолдарын қарастыру мәселесі өзекті болып отыр.

Тірек сөздер: кәсіп, кәсіптік бағдар, мамандыққа бағыт беру, педагогикалық бағыттылық, педагогикалық бағыттылықты қалыптастыру, тұлға, тұлғаның бағыттылығы, тұлғаның педагог мамандығына бағыттылығы.

В этой статье сделан анализ на основе исследований таким понятиям как «направленность», «педагогическая направленность», «специальность». Рассмотрены принципы педагогической направленности выпускников. Сущность направленности в структуре личности, его влияние на уровень деятельности, динамика направленности и она как основа одной стороны личности рассматривали в своих исследованиях как психологи и педагог – практики. Рассмотрение и научное обоснование направленности специальности в педагогическом процессе актуальна на этот день.

Ключевые слова: профессия, профессиональная направленность, направленность специальности, педагогическая направленность, формирование педагогической направленности, личность, направленность личности, направленность личности специальности педагога.

In this article the analysis on the basis of researches to such concepts as "orientation", "a pedagogical orientation", "specialty" is made. The principles of a pedagogical orientation of graduates are considered. Essence of an orientation in structure of the personality, its influence on the level of activity, the loudspeaker of an orientation and it as a basis of one party of the personality considered in the researches as psychologists and the teacher – practitioners. Consideration and scientific justification of an orientation of specialty in pedagogical process it is actual this day.

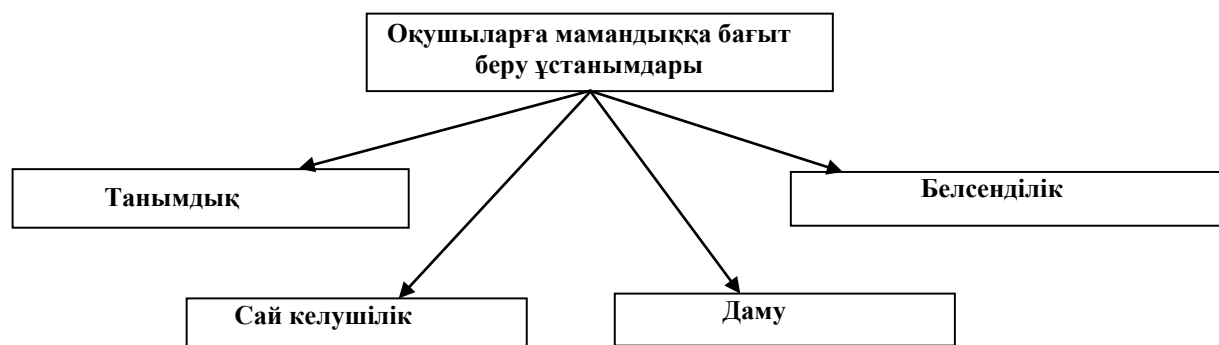
Keywords: profession, professional orientation, specialty orientation, pedagogical orientation, formation of a pedagogical orientation, personality, orientation of the personality, orientation of the identity of profession of the teacher.

Педагогика ғылымы мектеп пен жоғарғы оқу орындарының алдына жеке тұлғаны қалыптастыру міндетін әлдеқашан-ақ қойғанымен, шын мәнінде оның жүзеге асуында әлі де толық шешімін таба алмай отырған мәселелер жеткілікті. Қоғамның даму деңгейі мен әлеуметтік сұраным талаптарына үндес жүйеленген білім көлемі оқыту мен тәрбиелеудің басты ұстанымдарына сәйкес іріктеліп, оны меңгерту үрдісі педагогикалық психологияның жаңа бағыттарын басшылыққа ала отырып ұйымдастырылған жағдайда көзделген мақсатқа қол жетуіне аян. Оқушылардың даму деңгейіне сай білім беріп қана қоймай, сонымен бірге олардың белгілі ғылым саласына қызығушылығын, мамандық таңдауына, қабілетін дамытуға бағыттауымыз қажет.

Зерттеуіміздің негізгі міндетіне көшпес бұрын «бағыттылық», «мамандыққа бағыттау» түсінігін, оның сипаттамасы мен құрылымын айқындап алу қажет, себебі бағыттылық мәселесі өте күрделі, жан-жақты мәселе. Оның әртүрлі аспектілерін көптеген қоғамдық ғылымдар: философия, психология, әлеуметтану, педагогика зерттеуде.

Оқушылардың мамандыққа бағыттау теориясының негізгі компоненттерін қарастырып өтейік. Олар: фактілер, заңдылықтар, принциптер. Кәсіптік бағдарда ғылыми әдістер көмегімен алынған нақты фактілер аз. Сондықтанда басты тапсырманың бірі – ол жаңа фактілер жинап, оларға дұрыс бағыт бағдар беру. Бұл жаңа фактілерді іздеу бір немесе бірнеше гипотезалар арқылы жүргізілсе ғана іске асады. Соңғысы теорияның бір бөлігін құрайды. Мысалы, әр бір аймақтың (ауданда) белгілі бір мамандық таңдауға әсер ететін өзінің спецификалық факторлары бар. Мұндай факторлардың гипотезасы қызығушылықты қалыптастыратын, оқушылармен жүргізілетін мамандыққа бағыт беру жұмысының жақсаруына, іздену әдістерінің пайда болуына септігін тигізеді.

Мамандыққа бағыт беру іс-әрекетінің объектісі адамның өзін тануындағы әлеуметтік-кәсіптік процесс болғандықтан, біріншіден ұстаным топтарын жинақтап аламыз. Басқарылып отырған қыздар мен ұлдарды қоғамның әлеуметтік құрылымында өзіне мамандықты таңдап алуы. Осыған байланысты кәсіби бағдар беру ұстанымдарын мынадай етіп топтастырамыз.

1 сурет. Оқушыларға мамандыққа бағыт беру ұстанымдары

Танымдық ұстаным. Мамандық таңдаудағы еңбек іс-әрекетіндегі тек өзінің ғана қызығуын емес қоғамға пайда келтіруде қанағаттандыратын ұмтылыста айқын көрінеді. Қазіргі кездегі ауыл-шаруашылығына қажетті мамандықты таңдауды сезіну, тұлғаның танымының дамығанын көрсетеді.

Сай келушілік ұстанымы. Қызығушылығы икемділігі, ынтасы, таңдаған мамандығы сонымен қатар қоғамның жалпы қажетті мамандықтағы кадрларға сұранысын қанағаттандыру. Қоғамда өмір сүріп қоғамнан еркін, тыс болуға болмайды дегендей, өзінің жеке қызығуына қарай қоғамның сұранысын есепке алмай мамандық таңдауға болмайды. Тұлғаның және қоғамның қажеттіліктерінің сай келу принципінің бұзылуы кадрлардың кәсіптік құрылымындағы тепе-теңсіздікке алып келеді.

Белсенділік (активность) ұстанымы. Мамандық таңдаудағы өзін тану процесіндегі тұлғаның іс-әрекетінің түрін сипаттайды. Кәсіпті белсенді түрде әркім өзі іздеуі қажет. Бұл жерде оқушылар күшін еңбектік және кәсіптік дайындау процесінде практикалық сынау, ата-аналар кеңесі және олардың кәсіптік тәжірибесі, әдебиеттерді (қызығып отырған мамандығы бойынша) іздену және оқу, әр-түрлі үйірмелерде жұмыс, курстарға қатысу, тәжірибе барысында жұмыс жасау және көптеген басқа да нәрселер басты роль атқарады.

Бұл топтағы соңғы ұстаным-даму ұстанымы. Бұл ұстаным мамандық таңдау идеясында тұлғаның квалификациясының дамуына, тәжірибесінің өсуінен жалақысының өсуінен және кәсіптік тәжірибесінің өсуінен, қоғамдық жұмысына белсене араласуынан, тұлғаның мәдени қажеттіліктерін қанағаттандыратынын, тұрғын үйге, демалысқа және т.б. қажеттілігінен көрініс табады.

Мамандыққа бағыттаудың жалпы педагогикалық ұстанымдарымен тығыз байланысты (көбінесе қиылысатында) ұстанымдар тобы бар. Ол, төмендегі ұстанымдар:

мамандыққа бағыттау іс-әрекетінің нарықтық бағыты мамандық таңдаудағы мәселе нарықтық тәрбиенің жалпы тапсырмаларымен тығыз байланыста шешу, дүниеге ғылыми көзқарасты қалыптастыру;

мамандыққа бағыттаудың өмірмен, еңбекпен, нарықтық құрылыстың тәжірибесімен байланысы, адамға ауыл-шаруашылығының квалификациялы кадрларға сұранысы мамандық таңдаудағы алдын-ала көмегі;

мамандыққа бағыттау оқушылардың еңбек дайындығымен байланысы -оқушылардың техникалық шығармашылығын ұйымдастыру, өнімді еңбек, қоғамдық пайдалы еңбек арқылы политехникалық білім беру еңбекке тәрбиелеу және оқытуды жақсы алдын-ала дұрыс қоятын принципі. Еңбек дайындығынан бөлініп кеткен кәсіптік бағдар белгісіз, түсініксіз сызықтар секілді болып түсініксіздікті тудырады және тұлғаның еңбектік және кәсіптік дамуына кері әсерін тигізеді. Кәсіптік бағдардағы қоғамның орта кәсіптік оқу орындарының, базалық шаруашылықтардың, жанұяның, мектептің өзара байланысы оқушылардың мамандық таңдаудағы оларға көмек көрсетудің жұмысымен тығыз байланыста болады. Осыдан барып бірігу іс-әрекетіне тұрғылықты (координациясының) мақсатқа бағыттылығы артуы өсе түсуі жоспарланады.

В.Г. Леонтьев жеке адамның психологиялық тұжырымдамасын «бастаушы мен мақсаттың тұрақты қарым-қатынасын бейнелейтін және мінез-құлық пен іс-әрекетті реттестіріп отыратын психологиялық құрылым» ретінде ұсынды [1].

Қазіргі кезде жеке тұлғаның жалпы бағыттылығы, оның бейнесін құрушы фактор ретінде қарастырылады. Мәселен, С.Л. Рубенштейн [2], Леонтьев [1], Б.Г. Ананьевтің [3] тұжырымдамаларындағы әртүрлі сипаттамаларды талдай келіп, Б.Ф. Ломов [4] былай дейді: «Жеке адамды зерттейтін талдаулардың жоспарларының әртүрлілігіне қарамастан барлық көзқарастар жеке адамның негізгі сипаттамасы ретінде оның бағыттылығын баса айтады. Нақ осы қасиетінде, жеке адам мақсаты, оның мотивтері, болмыстың әртүрлі жақтарына субъективті қатынасы: оның бар сипаттамаларының жүйесі көрінеді». Осы мәселе бойынша теориялық зерттеулерді біршама қорытындылайтын жеке адам бағыттылығына деген мұндай кең көзқарас, оны іске асыруда нақты қиындықтармен байланысты. Сондықтан да біз «жеке тұлға бағыттылығы» ұғымының мазмұнын авторлар әрқырларын түсіндіретініне кездесеміз. Яғни, олар бұл ұғымның мазмұнын өздерінің жеке адам туралы теориялық тұжырымдарының ерекшеліктеріне байланысты анықтайды.

Алғаш рет психологиялық әдебиетте жеке адам бағыттылығы ұғымының неғұрлым толық түсінігін қарастырған С.Л. Рубенштейн. «Бағыттылық» - деп жазды ол, - факт жүзінде индивидтен бөлек тұрған бір нәрсеге қажеттіліктен туады және бағыттылықты айқындайтын кез келген динамикалық тенденция әрқашанда индивидтен бөлек тұрған нәрсемен азды-көпті саналы түрде түсінілетін байланысы, ішкі мен сыртқының өзара қатынасын қамтиды. С.Л. Рубенштейн жеке адам бағыттылығында екі өзара тығыз байланысты жағдайды ашты: біріншіден, бағыттылық әрқашанда нақты затқа бағытталған, екіншіден, осы жағдайда пайда болатын шиеленіс. Сонымен Л.С. Рубенштейн тұрғысынан, жеке адам бағыттылығы оның іс-әрекетін анықтайтын түрткілер мен мотивтер жүйесі[2].

Психологиялық әдебиеттерде берілген көптеген көзқарастар талдауы, бағыттылықтың әртүрлі анықтамаларындағы ортақ пікір, олардың бәрі де жеке адамның өзіне тән іс-әрекеті мен мінез-құлқының нақты деңгейін қамтамасыз ететін, онсыз кәсіби қалыптасуы мүмкін болмайтын жеке адам қасиеттерінің маңызды және тұрақты ерекшеліктері деген сипаттамаға жақын.

Айтылған мәселеге педагогтар көзқарасы, жеке адам бағыттылығы – оқу, оқудан тыс іс-әрекет формаларының баршасының әсерінен қалыптасатын, оқушы жастардың болашақ мамандық таңдау іс-әрекетке дайындығын тәрбиелейтін күрделі жеке адамдық құрылым.

Мамандыққа бағыттаудың педагогикалық-психологиялық аспектілерін, кәсіби шеберлікті дамыту бағытында, кәсіби бағыттылықты қалыптастыруды жетілдіру және де жеке адамның жалпы дамуы тұрғысынан өте терең және жан-жақты зерттеген А.П. Сейтешев. А.П. Сейтешовтің пікірінше, кәсіби бағыттылық дегеніміз: «жеке адамның маңызды жақтарының бірі, ол оның қызығулары, ниеттері, бейімділіктері, мұраты мен сенімдерінде көрінеді. Психологиялық білімнің қағидаларын және өз зерттеулерінің нәтижесін негізге ала отырып А.П Сейтешев психологиялық сипаттамаларды толығымен қарастырады.

А.М. Кухарчук пен А.Б. Ценциппер еңбегінде мектеп бітірушілердің 25% ғана мектептен кейін оқитынын немесе жұмыс істейтіндіктері туралы айтқанда, нақты мамандық немесе іс-әрекет саласын атауға қиналады, яғни оқушылардың кәсіби білімдері қалыптаспағанын көрсетеді. Мамандық немесе жоғарғы оқу орнын таңдағанда жастардың басым бөлігі «өз табиғаттарына сәйкес» құндылық бағдарларымен емес, жұртшылық санасында, отбасы, мектеп, көпшілік ақпарат құралдары, мәдениеттің қолдауымен қалыптасқан пікірлерді басшылыққа алады. Жеке тұлғаның құндылық бағдарлануының психологиялық-педагогикалық негіздерін қарастырған Г.К. Нұрғалиеваның мәліметтері бойынша оқушы жастардың үштен бірінде ғана (34,4%) құндылық бағдардың жоғары деңгейі қалыптасқан. Нәтижесінде, мамандық таңдау болашақ кәсіби іс-әрекет талаптарын білмей, оған деген бағыттылығы болмай, тек қана әлеуметтік айқындалу түрінде аған іске асырылады.

Сондықтан да жоғары сынып оқушыларын мамандыққа бағыттау төрт кезеңнен тұрады. Бірінші айқындау кезеңінің мақсаты – әсерлігі бойынша мамандыққа бағыттаудың: төмен, орташа, жоғары деңгейлерін анықтау, жеке адамның жалпы сипаттамасын алу. Осы кезеңде бітірушілердің жеке дара ерекшеліктері туралы толық ақпарат алу қажет, себебі кәсіби бағыттылықты әрі қарай қалыптастыру осы мәлімет негізінде жүргізіледі.

Екінші кезең – адаптациялық кезеңі, оның мақсаты мамандыққа бағыттаудың эмоциялық компонентін қалыптастыру, болашақ мамандыққа оқушылардың өз көзқарастарын, оқу іс-әрекеттерінің мотивтерін қалыптастыру.

Мамандық таңдауға тәрбиелеу ең алдымен педагогикалық бағыттылықты қалыптастырудың негізгі формаларының бірі болып саналатын қажетті эмоциялық жағдайды жасаудан басталады. Б.Г. Ананьев, А.Н. Леонтьев және тағы басқа психологтардың еңбектерінде көрсетілгендей, бұл фактор, әсіресе, жастық шақта жеке адамдық өзгерістерге өте зор әсер етеді. Осы жаста біршама қысқа уақыт кезеңінде жеке адам бағыттылығында тым үлкен өзгерістер болады. Бұл өзгерістерге мақсаттылық сипатын беру үшін ең алдымен мамандыққа бағыттаудың эмоциялық компонентін қалыптастырудың мазмұнын, формасын, әдістері мен құралдарын анықтау қажет. Осы жағдайда нақты мамандықтың ең ұтымтал жақтарын ашып көрсетуге мүмкіндік туады.

Мамандыққа бағыттаудың үшінші кезеңінің (қалыптастырушы) мақсаты – мамандықты игеруді қажетсізінудің жеткілікті деңгейін қалыптастыру. Негізгі әсер ету құралы – таңдалынатын мамандықтың мәртебесіне сендіру мақсатында мұғалімнің оқушымен жасайтын қарым-қатынасы.

Мамандықтың мәртебесін түсіну, таңдалынатын мамандықты игеруге әрекеттенудің жеткілікті деңгейі пайда болуына байланысты. Осы жағдайда жоғары сынып оқушыларының нақты мақсаты – білім, практикалық іскерлік пен дағдыны игеру нәтижесінде алдағы мақсат – жоғарғы оқу орны студенті болу, ары қарай жоғары дәрежелі маман болу. Осындай жағдайда ғана кәсіби айқындалу процесіндегі белсенділік, іс-әрекет туралы айтуға болады, осындай іс-әрекет негізінде мамандыққа бағыттаудың жоғары деңгейі қалыптасады, оны тәрбиелеу мектеп пен жоғарғы оқу орнының өзара әрекеттестігі негізінде іске асырылады.

Соңғы төртінші кезеңнің мақсаты – жоғары деңгейдегі мамандыққа бағыттылығын қалыптастыру және саналы түрде кәсіби айқындалуға даярлау. Бұл кезең бітірушінің жеке басының өзгерістерімен, мамандық таңдаумен байланысты құндылық бағдарларының бекітілуімен, кәсіби бағыттылықтың орташа немесе жоғары деңгейінің қалыптасуымен сипатталады.

Төртінші кезеңде бітірушілер үшін емтиханға дайындық және мамандықты, нақты жоғарғы оқу

орнын, оның нақты факультетін таңдау қажеттілігі ерекше рөл атқарады. Соңғы кезде жоғары сынып оқушыларының қатысатын іс-әрекеттің әр түрінде: қарым-қатынас, оқу, оқу-танымдық, өз бетімен танымдық және де іс-әрекеттің басқа түрлерінде де белсенділігі мен тәуелсіздігі қалыптасады және көрінеді. Мамандыққа бағыттылығын ұалыптастыру үшін бір кезеңнен екінші кезеңге өткендегі өзара әрекеттестік пен тактілік, сапалық ерекшелік заңды. Бұл диалектиканың қарама-қайшылық «алынуы» деп аталатын механизіміне сәйкес болады.

Оқушыларға кәсіби бағдар берудің негізгі формалары: оқу лекциялары, саяхаттар, пәндік сабақтар және техникалық үйірмелер, кәсіптік бағдар әдебиеттері, кино және сахналық қойылымдар, курстар, оқу өндірістік практикасы, конференциялар, олимпиадалар, тақырыптық кештер, диспуттар, әр-түрлі маман иелерімен, оқушылардың ата-анасымен мектеп түлектерімен кездесулер, қоғамдық пайдалы еңбек, әр түрлі жиындар, кәсіптік бағдар кабинеті немесе бұрышы. Осыған байланысты оны мына сызба арқылы көрсетуге болады 2-сурет.

Мамандыққа бағыттау әдістері әр-түрлі. Оқушының (жеке тұлғаны) зерттеу мақсатында педагогикалық бақылауды, іс әрекет қорытындысын (талдауларын) оның оқу биографиясындағы нәтижесін, анкеталық, интервью алу, әңгімелесу, социометрия, психоло-педагогикалық және лабораториялық эксперименттер, психологиялық тестілерді қолданылады.

Кәсіптік консультация ұзақ жүйелік бақылау және түрлі оқып үйрену әдістермен жүргізілген бақылау көмегімен анықталған және нақтыланған, сонымен қатар консультация кезінде психологиялық және лабораториялық эксперимент, медициналық және түрлі әдіс көмегімен тұлғаның мінездік қасиеттерін есепке алады.

2-сурет. Мамандыққа бағыт берудің формалары

Ұжымдық әдіспен топ, бригада болып жұмыс істеу жақсы жетістіктерге жеткізеді. Кәсіптік мектептің оқу жоспарының кешеніне қоғамдық, жаратылыстану, математика, кәсіптік-техникалық білім салалары енгізіледі. Бұл салаларыда кәсіптік бағдар берудің мақсат міндеттері айқындалады. Оқушылардың үздіксіз білім алу жүйесінде әлеуметтік кәсіптік тәрбие беру ісі оң нәтижелерін көрсетуде.

Қорыта айтқанда қазіргі жастардың құндылық бағдары өзгеріп, кез-келген мамандықты таңдауда, көбіне оның материалдық қамтамасыз ету жақтарына мән беретіні, педагог мамандардың тұрмыстық-материалдық жағдайларының нашарлығы, бұл мамандықтың күрделілігі себепті – оны саналы деп қалауымен, белгілі бір қуатты мотивтерінің болуы себепті таңдамайтыны анық. Демек, ол үшін педагог мамандардың беделін көтері керек, біліктілігін сапа жағынан жақсарту, ең маңыздысы бітірушілердің болашақ мамандығына деген қажетті мотивтерді қалыптастыру керек деген қорытындыға келдік. Бұл мәселеге зертеу жұмысымыздың теориялық бөлімі аз ғана болса да септігін тигізе алды деген ойдамыз.

Атақты ұстаз Ахмет Байтұрсынов; «Басқадан кем болмас үшін біз білімді, һәм күшті болуымыз керек. Білімді болуға оқу керек. Бай болуға кәсіп керек», - деп ұлы өсиет қалдырғаны белгілі. Сондықтан әр оқушыға өз орнын табуға, мамандықты дұрыс таңдауға ықпал ету үшін жоғарғы оқу орнымен мектептің өзара әрекеттестікте жұмыс жасау керек.

1. Леонтьев А.Н. *Деятельность. Сознание. Личность*. - М., 1975. - 173-182 б.
2. Рубинштейн С.Л. *Направленность личности, основы общей психологии*. – М., 1980. - 623-626 б.
3. Ананьев Б.Г. *Негізгі өмірлік бағыттылығы*. – Изд. ЛГУ, 1988. - 276-317
4. Шукина Г.И. *Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе*. – М., 1979. - 160 б.
5. Ломов Б.Ф. *Формирование производств, навыков у школьников*. - Л., 1959
6. Сейтешев, А.П. *Избранные педагогические произведения [Текст]: в 30-ти т. / А.П. Сейтешев; НАН РК*.